

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985)

Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985)

Városunk középtávú pénzügyi tervét a tanács a 19/1981. (VI. 30.) VT. számú határozattal hagyta jóvá. A terv megalapozásánál és kidolgozásánál hasznosítottuk azokat a tapasztalatokat, amelyeket az V. ötéves terv eredményes végrehajtásában szereztünk. Legfontosabb megállapításunk az volt, hogy a terv főbb céljai teljesültek, és ennek eredményeként javult a város lakosságának az egészségügyi, kulturális ellátása, mérséklődtek az indokolatlan színvonalkülönbségek, és a kiemelt célok mellett szinten tartás érvényesült a kommunális ellátás területén.

A VI. ötéves tervi céljaink kimunkálásánál az MSZMP XII. kongresszusán megfogalmazott célokat, az országgyűlésen elfogadott középtávú konkrét előírásokat vettük figyelembe. A népgazdaság egyensúlyi gondjai miatt munkánk középpontjába az ésszerű, takarékos gazdálkodásnak a helyi tanácsi gazdaság területén történő kibontakoztatását állítottuk.

Középtávú tervünkben elérendő célként fogalmaztuk meg:

- a társadalompolitikai szempontból kiemelt lakásellátás színvonalának javítását, a fekvő- és járóbetegellátás fejlesztését, és az általános iskolai oktatás feltételeinek javítását.
- a lakosság egyéb egészségügyi, kulturális és kommunális ellátásának szinten tartását.
- az MSZMP városi bizottságának hosszútávú irányelveiből a VI. ötéves tervre vonatkozó konkrét elgondolásokat.

Az energiaválságnak a világgazdaságra gyakorolt hatása miatt népgazdaságunk szintjén is visszafogottabb fejlődésre lehetett számítani, mint a megelőző középtávú tervidőszakban. Ezért a tanácsi gazdaságban is, a korábnál élesebben vetődött fel a hatékony gazdálkodás követelménye, az ellátandó feladatok ésszerű rangsorolása és az állami költségvetési szervek gazdálkodásának korszerűsítése. A központi tervezési elbírások alapján – a várható népgazdasági eredményekre vagy negatív tendenciák felerősödésére tekintettel – cselekvési programot dolgoztunk ki, amely alapján véve a terv végrehajtásának szervezési kérdéseit, problémáit tartalmazta.

Most már egyértelműen megállapítható, hogy a programban megfogalmazott elhatározások jól szolgálták

középtávú tervünk sikeres teljesítését, még akkor is, ha bizonyos célokat nem sikerült teljes mértékben megvalósítani. Feladataink megvalósításához – a két pénzalapon – 3,090 milliárd Ft bevételt terveztünk, ezzel szemben 4,028 milliárd Ft-ot értünk el. A túlteljesítés mértéke 30%-os.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985) / 1. Költségvetési feladatok értékelése.

21. Költségvetési feladatok értékelése.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985) / 1. Költségvetési feladatok értékelése. / 1.1. Bevételek.

1.1. Bevételek.

A tanácsi gazdaság szervezeteinek működtetésére és fenntartására 2,214 milliárd Ft bevételt terveztünk. Ennek teljesítése 2,973 milliárd Ft volt, amely összességében a terv 134,3 százalékos teljesítésének felel meg. A korábbi középtávú tervidőszakhoz képest alapvető változást jelentett a saját bevételeknek az intézményi szintű felhasználhatósága, és az ár- és díjbevételek eredményérdekeltségi rendszere. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy a központi intézkedések kedvező hatást gyakoroltak a bevételi munkára, mert érdekeltté tették az intézményeket a bevételi munka fokozására, a belső tartalékok és az új források feltárására.

A bevételek összetételét a következő táblázat szemlélteti:

Bevételi forrás	Tervezet tényleges százalékos megoszlás	
Saját bevételek	13,0	14,3
– működési	8,7	11,4
– lakossági adók	4,3	2,7
– egyéb befizetések	–	0,2
Megosztott bevételek	15,4	11,5
Felsőbb tanácsi hozzájárulás	71,6	66,1
Egyéb bevételek	–	8,1
Összesen:	100,0	100,0

Az adatok a saját bevételi források növekedését és a központi források csökkenését mutatják. Még szemléletesebb a növekedés, ha az 1980. évi 9,5%-os saját forrás aránnyal az 1985. évi 15,4%-os részesedést állítjuk szembe.

A költségvetési szervek működési bevétele általában elmaradt a tervezett növekedéstől, egyrészt a „feszített” előirányzatok, másrészt a demográfiai viszonyok alakulása miatt. (Ugyanis egyes bevételi források várható növekedési ütemének tervezésénél felsőbb szintű ajánlásokat kellett figyelembe venni.) A születésszám csökkenése miatt először a bölcsődék, majd az óvodák kihasználtsága csökkent, ami

természetesen a bevételeknél is érezte kedvezőtlen hatását.

Költségvetési intézményeink bevételeinek alakulásában elsősorban a szerkezeti változás – korábbi megyei szintű intézményeket kapott vissza a város – tükröződik. Bizonyos intézményi bevételek növekedése – elsősorban ár- és díjbevételek – főleg szerződéses munkák vállalásából, a helyiségek hasznosításából, és egyéb szolgáltatásokból eredő bevételekből származott. Ezek az elért többlet bevételi források, az anyagi érdekeltség elvének érvényesülése révén, az intézményeket illették meg, ami döntően a többletkiadások fedezetére szolgált és csak csekély rész jutott az ellátási színvonal indokolt javítására.

A lakossági adóknál középtávú tervünk még számolt az 1981. január 1-jén megszűnt gépjárműadóval. A kiesett bevételt felsőbb tanácsi hozzájárulással ismerték el, de az eredetileg tervezett 94,4 millió Ft előirányzatunkat így is csak 80,0 millió Ft-ra teljesítettük, ami 84,6%-os értéknek felel meg.

A 341,3 millió Ft értékű megosztott bevételeket 100,4%-ra teljesítettük.

A felsőbb tanácsi hozzájárulást az eredeti előirányzathoz viszonyítva 123,8%-ban vettük igénybe. Ez a bevételi forrás tartalmazta egyrészt a saját és megosztott bevételek kiegészítését, másrészt a vállalati kiadások – lakóházjavítás – támogatását, 3 valamint az eredetileg nem tervezett, de bekövetkezett többletfeladatok pénzügyi fedezetét.

Egyéb bevételeink köréből kiemelendő a más gazdálkodó szervezetektől átvett források 50,3 millió Ft-os nagyságrendje, a kommunista műszakok bevételeiből a költségvetésre utalt mintegy 1,0 millió Ft, és a 188,1 millió Ft-nyi pénzmaradvány. Ennek a pénzmaradványnak a 4,5 százalékát a tanácsi utak felújítására, 32,1 százalékát állóeszközök – elsősorban épületeink – felújításának meggyorsítására, 4,6 százalékát jutalmazási célokra, míg 58,8 százalékát karbantartásokra, beszerzésekre és az ellátási színvonal javítására fordítottuk.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985) / 1. Költségvetési feladatok értékelése. / 1.2. Kiadások.

1.2. Kiadások.

A VI. ötéves terv időszaka alatt tovább folytatódott az államigazgatási munka megkezdett korszerűsítése. Ennek keretében megtörtént az állami költségvetési szervek új gazdaságirányítási rendszerének bevezetése. Eredményeként 1983-tól jelentősen megnövekedett a költségvetési intézmények gazdálkodási önállósága, s vele együtt felelőssége.

Az irányítási munka korszerűsítésének keretében 1981. január 1-jétől létrehoztuk a sportlétesítmények üzemeltetését biztosító szervezetünket, 1982-ben pedig megtörtént a közművelődési intézmények – Ifjúsági Ház, Úttörő Ház, Könyvtár. Művelődési Központ gazdasági és részben szakmai integrációja. A gazdálkodási követelményeknek megfelelően 1983-ban tovább fejlesztettük az egészségügyi ágazatban a gazdasági és műszaki ellátó szolgálatot (GAMESZ), és az alsófokú oktatási intézményekben létrehoztuk a gazdasági ellátó szolgálatot (GESZ). Az új tanácsi gazdálkodási rendszer követelményeinek megfelelően megtörtént az intézmények gazdálkodási jogkör szerinti besorolása. 1984. január 1-jétől – a járási hivatalok megszűnésével – bekapcsolódtunk a községi tanácsok megyei irányításába.

Folytattuk a szervezeti, korszerűsítési munkát és létrehoztuk a városgondnokságot. A tervidőszak utolsó két évében – elsősorban központi intézkedések hatására – a gazdálkodás külső feltételei tovább nehezedtek,

megnövekedett az intézmények pótelőirányzat iránti igénye. A költségvetési kiadások eredetileg tervezett 2,214 milliárd Ft kiadási előirányzatát a gyakori feladatnövekedések hatására 2,763 milliárd Ft-ra teljesítettük. Ennek a főbb ágazonkénti eredményeit és gondjait a következőkben részletezzük.

1.2.1. Gazdasági ágazat.

A gazdasági és kommunális feladatok ellátására 185,5 millió Ft felhasználását terveztük. Ez az előirányzat jelentős mértékben (41,3%) meghaladta az előző tervidőszak tényleges felhasználását.

Az ágazat előirányzatainak 48,0 százalékát, középtávú tervszinten 89 millió Ft-ot szándékoztunk tanácsi utak korszerűsítésére és fenntartására fordítani. A tényleges felhasználás 61,9 millió Ft volt. A tervhez viszonyított különbség főleg abból adódott, hogy a Frankenburg úti vasút-közút külön szintű keresztezés megvalósításához – felsőbb engedéllyel – beruházási célú felhasználásra csoportosítottunk át bizonyos összegeket. A szűkös anyagi lehetőségek miatt csak a helyi és gyűjtőutakon végeztünk korszerűsítést, vagy a burkolatok megerősítését. Komoly gondot okozott a közel 50 km kiépítetlen út fenntartása, a földgázra való átállás miatti nagymértékű útfelbontás és a téli útfagyások miatti állagromlás helyreállítása. A gondok ellenére 65 ezer m² útkorszerűsítést, 135 ezer m² útfenntartást, és 8500 m² járdaépítést tudtunk megvalósítani a tervidőszakban.

4A közvilágítási hálózat korszerűsítését nem terveztük, fenntartásra évi 2,0 százalékos fejlesztést ütemeztünk. Úgy gondoltuk, hogy kiadásaink összege az 1981. évi 6,8 millió Ft-ról 1985-re 7,4 millió Ft-ra változik. Ezzel szemben 1985-ben ténylegesen 9,5 millió Ft-ot fordítottunk közvilágítási célokra.

A kommunális ellátáshoz tartozó köztisztasági feladatokra 20,8 millió Ft-ot szándékoztunk fordítani, ezzel szemben a tényleges felhasználás 23,4 millió Ft volt. 1985-ben köztisztasági feladatokra, utcák, terek rendszeres tisztítására 7,0 millió Ft-ot költöttünk. A VI. ötéves tervidőszak alatt a tisztítandó utak területe 775 ezer m²-ről 820 ezer m²-re emelkedett, amellyel sajnos a kiadási előirányzatok nem tudtak lépést tartani. A város köztisztasági képének romlásában azonban nemcsak a költségvetési előirányzatok elégtelensége játszott szerepet, hanem a földgázra való áttéréssel összefüggő nagyszámú járda- és útfelbontás, illetve az ezzel összefüggő építési rendetlenség. A tervidőszak első felében elkészült a Pócsi-dombi szemételep, ahol korszerű, prizmás-takarásos technológiával történik a kommunális hulladék ártalmatlanítása. A szemét szervezett gyűjtése 100 százalékos, az elszállításba bevont lakások száma 16 103-ról 19 884-re emelkedett. 1982-től évente egy alkalommal lomtalanítási lehetőséget biztosítunk a lakosság számára.

Városunk közparkjaira, ezek gondozására és fenntartására, a lakótelepi építkezésekkel összefüggő növekedést is figyelembe véve 15,3 millió Ft-ot terveztünk. A tervidőszak utolsó évében 4,0 millió Ft-ot fordítottunk parkjaink gondozására.

Az ágazat egyéb előirányzatai között biztosítottunk anyagi fedezetet a városrendezési feladatokra, egyebek között részletes rendezési tervek kidolgozására.

1.2.2. Egészségügyi és szociális ágazat.

Az ágazatba tartozó feladatokra eredetileg 668,0 millió Ft felhasználást terveztünk, amit később módosítottunk, és végül is teljesítettünk. Az eredetileg ténylegesen tervezett előirányzat 64,9 százalékkal haladta meg az V. ötéves tervidőszak kiadását. Tekintettel arra, hogy az alapellátás körébe tartoznak, ezért alapvetően fontos feladatnak tekintettük a mutatószámok hálózatfejlesztéseket, és ezzel az ellátási színvonal

javítását. A szakorvosi óraszámokat a tervezettnél (28 óra/nap) nagyobb mértékben növeltük. A fogorvosi órák számát a napi 80 órától 84 órára terveztük fejleszteni, ténylegesen azonban ennél magasabbra (92 óra/nap) sikerült az ellátást javítani. Az üzemorvosi órák számát 83-ról a tervezett (10 óra/nap) meghaladó mértékben, 97 órára sikerült növelni. Az iskolaorvosi ellátás jelentős fejlesztését mutatja az, hogy a napi iskolaorvosi órák száma 18 órától 27 órára emelkedett. A járóbetegellátás kiemelt szerepével összefüggésben a felnőtt orvosi körzetek számát 7-ről 10-re fejlesztettük.

Szorgalmaztuk az ágazati szakmai programok végrehajtását, mert ezekből viszonylag kis anyagi ráfordítással várható minőségi változás a betegellátásban.

Ezekre a szakmai programokra, a központi forrásoknak helyi támogatással való kiegészítésével, 4,2 millió Ft-ot költöttünk. (Központi ügyelet, traumatológia, kardiológiai és onkológiai szűrések stb.). Felújítási eszközeinkből 24,0 millió Ft-ot fordítottunk orvosi gépműszer beszerzésére. Komoly költségvetési gondot jelent a gyógyszerköltségek emelkedése – 93,3 millió Ft volt a tervidőszakban a tényleges felhasználás – valamint a műszerállomány karbantartási és fenntartási költségek jelentős emelkedése.

A születések számának mérséklődése miatt fokozatosan csökkent a meglévő bölcsődei férőhelyek kihasználtsága. A tervidőszak végére a tanácsi bölcsődék átlagos kihasználtsága 60 százalék alá (57,4%) csökkent. Az egyre mérséklődő igények miatt 1984-ben felszámoltuk a bánfalvi bölcsődét és öregek napközi otthonává alakítottuk át az épületet. Társadalompolitikai szempontból fontos feladatnak tartottuk a szociális ellátás színvonalának javítását, és ezen belül is, az időskorúakról való szervezett gondoskodás szervezeti és személyi feltételeinek további bővítését. A tervidőszak végére öt szervezeti egységben 150 idős ember napközi otthonos ellátását tudtuk biztosítani. A középtávú tervidőszak évi átlagában 110 fő részesült rendszeres szociális segélyezésben.

1985-ben 1996 esetben adtunk rendkívüli szociális segélyt, 285 személy részesült szociális étkeztetésben, és 216, főleg idős embert láttunk el házi szociális gondozás keretében. A rendszeres és rendkívüli szociális segély összege 3,1 millió Ft-ról 5,6 millió Ft-ra emelkedett a tervidőszak folyamán.

1.2.3. Kulturális ágazat.

A 810 millió Ft-os eredeti kiadási előirányzatot a belépő új feladatok miatt 1,099 milliárd Ft-ra módosítottuk a tervidőszak folyamán, amit végül is 1,031 milliárd Ft-ra teljesítettünk.

A születések számának mérséklődése éreztette már hatását az óvodákban is. Óvodáink kihasználtsága 1983-tól kezdve fokozatosan csökkent és a középtávú tervidőszak végére 94 százalékot ért el. A nevelés szempontjából kedvezőnek ítéltető városi átlag mögött azonban szélsőséges értékek is meghúzódnak. A lakótelepi óvodákban – ezek között is elsősorban a Jereván-városrészben – még mindig magas a férőhelykihasználtság (107, illetve 111 százalékos), ami a gyermekekkel való foglalkozás szempontjából kedvezőtlen. Az ágazatba tartozó ellátási feladatok közül csak az alsófokú oktatás tartozott az alapellátás körébe, ahol az ellátási színvonal megtartása és lehetőség szerinti emelése volt az ágazat legfőbb célkitűzése. Az 1970-es évek demográfiai csúcsa áttevődött az akófokú oktatás intézményhálózatába, nagyon komoly feszültséget okozva az általános iskolákban, de főleg a lakótelepi iskolákban. Az általános iskolák tanulói létszáma az 1981. évi 6669-ről 1985-re 7303 főre emelkedett. Az intézményhálózatban jelentkező zsúfoltság mérséklése érdekében átmeneti időre nem tantermi célra épített helyiségeket vettünk igénybe.

A tervezett új tantermek megépítésével és a tanulócsoportok létszámának emelésével, körzethatárok

módosításával összességében sikerült megoldani a feladatot. A legkomolyabb gondok a Jereván-városrész iskoláiban jelentkeztek, ahol a szükségtantermek igénybevétele mellett a gyermekek utaztatására is sor került. Az előbbi intézkedések hatására a váltakozva (délelőtt-délután) tanulók száma az 1981. évi 1290-ről, 1985-re 674 főre csökkent. Középtávú tervünk eredetileg 32 általános iskolai tanulócsoporthoz, és 34 általános iskolai napközis csoport működési-fenntartási költségeinek biztosításával számolt. Eredeti tervünket sikerült teljesíteni, mégpedig úgy, hogy a tanulócsoporthoz száma 46-tal, a napközis tanulók aránya 28,6 százalékról 34,6 százalékra emelkedett. Központi szakmai programok megvalósításával tovább javult a taneszköz-ellátottság. Erre a célra 6,0 millió Ft-ot fordítottunk a költségvetésünkéből. Az alsófokú zenei oktatásban részesülők számát a tervezett 30 tanulóval szemben 50 fővel sikerült emelni. Az ehhez szükséges működési költségvetési előirányzatok biztosításával a zeneiskolai tanulók létszáma 420-ra emelkedett. A tervezett 500 általános iskolai menzai férőhely működési-fenntartási költségeinek biztosításával 470-ről 970-re emelkedett a férőhelyek száma.

Jelentős eredményeket értünk el a gyermekétkeztetés területén, ugyanis 1985-ben a tanulók 59%-a (4276 fő) vette igénybe az étkeztetés valamelyik formáját.

6A középfokú oktatást a megyei szakmai programoknak megfelelően fejlesztettük. Eredeti középtávú tervünkben 16 osztályfejlesztéssel számoltunk, amiből csak 11-et sikerült megvalósítani, elsősorban a tanteremhiány miatt. Folyamatosan emelkedett a középiskolai tanulólétszám, ezért egyes iskolákban a tervidőszak végére már komoly zsúfoltság volt tapasztalható.

Középiskolás tanulófjúságunk 22 százaléka gimnáziumi, 9 százaléka szakmunkás képzési célú szakközépiskolai, 34%-a szakmunkásképző iskolai képzés keretében gyarapította ismereteit. Az 1981-ben megvalósult új kollégium 60 férőhellyel a szakmunkástanulók otthonát, 230 férőhellyel a középiskolai diákotthoni férőhelyek számát növelte. Ezekkel a fejlesztésekkel a tervidőszak végén 1138 diákotthoni és 206 szakmunkás otthoni férőhely áll a tanulók rendelkezésére. A középiskolai menzai férőhely jelentősen emelkedett és a tervidőszak utolsó évében 815 férőhely állt a középiskolai étkeztetés szolgálatában. A diákétkeztetés aránya 60,8%-ra emelkedett.

A kulturális ágazat egyéb feladatainak – közművelődés, sport – ellátására szerény mértékű fejlesztési előirányzatokat tudtunk biztosítani a működési költségvetésben. Az inflációt is figyelembe véve, inkább ellátási színvonal csökkenésről mintsem szinten tartásáról beszélhetünk. A belső tartalékok mozgósítása, a bevételi munka fokozása, az ezzel összefüggő belső anyagi érdekeltségi rendszer kidolgozása és működése, az integrációs folyamatok felerősödése kedvezően segítették elő az alapellátás körén kívüli ellátási feladatok végrehajtását. A Liszt Ferenc Művelődési Központ földszintjén, az étterem megszűnésével, (1981) sikerült bővíteni a Városi Könyvtár alapterületét.

1.2.4. Egyéb ágazatok és állóeszköz fenntartási tevékenység.

Ezekben az ágazatokban terveztük meg az igazgatási és polgári védelemmel összefüggő feladatok pénzügyi szükségletét. Eredeti előirányzatunk 53,3 millió Ft volt, amelyből 1,6 millió Ft-ot polgári védelmi feladatokra terveztünk felhasználni. A közigazgatási átszervezés (1984. január 1.) miatt körzetközponti feladataink bővültek, és ezzel összefüggésben 91,8 millió Ft-ra módosított előirányzatunkat 87,8 millió Ft-ra teljesítettük.

A központi szerepkörből adódó irányítási feladatok a megyei irányításban való közreműködés formájában valósulhatnak meg. A megnövekedett irányítási feladatokhoz a létszámot (15 fő), beralapot és dologi előirányzatot a megyei tanács az átszervezéssel összefüggésben biztosította. Mindezek ellenére komoly

gondot okozott az energia- és postaköltségek emelkedésének ellensúlyozása. A tervidőszak végével a község indítványára megtörtént Balf községnek a városhoz való csatolása.

A tanácsi intézmények állóeszközei után 66,9 millió Ft felújítási alapot képeztünk, amit a megyei tanács 97,8 millió Ft-tal kiegészített. Épületeink műszaki állapota és a munkák nagysága miatt, valamint a felújítások gyorsítása érdekében főleg pénzmaradványból még 17,5 millió Ft-tal emeltük meg az előirányzatot. A tervezett munkákra 212,1 millió Ft állt rendelkezésre, amelyből 191,7 millió Ft-ot használtunk fel. A felújítási előirányzatok 52 százalékát az egészségügyi, 45%-át a kulturális ágazat állóeszközeinek, főleg épületeinek nagyfelújítására fordítottuk. Az egészségügyi ágazatban a kórház közműrendszerének felújítására és a Balfi utcai szociális otthon felújítására fordítottuk az előirányzott összegek 75%-át. Ezekon kívül felújítottuk a nagylózi szociális otthon központi fűtését és az épület egy részét, gépkocsit kapott a csáfordjánosfai szociális otthon. Két esetben életveszély elhárítása miatt kellett váratlanul előirányzatot biztosítani. Mindkét esetben födém-megerősítés, illetve csere miatt. A Kossuth Lajos utcai csecsemőotthonban és a csáfordjánosfai szociális otthonban kellett a leszakadással fenyegető födémeket gyors beavatkozással kicserélni. A kulturális ágazat a felújítási előirányzatok 45%-át használta fel. Jelentősebb felújítási munkák voltak a következő intézményekben: az Orsolya téri általános iskola korszerű központi fűtést kapott, a Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola konyhájának korszerűsítése megtörtént, ezzel együtt a kollégium egy része rákapcsolódott a központi fűtésre. A Pócsi utcai Közgazdasági Szakközépiskola épületének nagyfelújítása befejeződött, ugyancsak befejeződött az Ifjúság téri tornacsarnok épületének felújítása.

A tervidőszakban több intézkedést hoztunk az állóeszközigazdálkodás tervszerűségének javítása érdekében. Kidolgoztuk és kiadtuk intézményeinknek az állóeszközigazdálkodási szabályzatot; szakértői véleményekkel, tanulmánytervek kidolgoztatásával segítettük elő a szűkös pénzügyi előirányzatok ésszerű felhasználását biztosító felújítási sorrend testületi kialakítását. A tervidőszak utolsó évében műszaki felméréssel meghatároztuk az épületállomány állapotát és a legfontosabb intézkedéseket.

A vállalati pénzigazdálkodás keretében gondoskodtunk az állami lakóházfenntartási munka támogatásáról. A középtávú tervidőszakban 500,0 millió Ft volt a lakóházjavítás eredeti előirányzata, amely a módosításokkal együtt 515,0 millió Ft-ra változott, és a tényleges felhasználás végül is 542,3 millió Ft volt.

Ennek az összegnek felújítási csoportonkénti felhasználását a következő táblázat szemlélteti:

	tervezett tényleges létszám	
Elmaradt felújítás	514	392
– védett épületben	257	179
– nem védett épületben	257	213
Időszerű felújítás	40	–
– védett épületben	10	–
– nem védett épületben	30	–
Részleges felújítás	187	766
Összesen:	741	1158

Az előző adatokból látható, hogy a tervezetthez képest jelentős eltéréssel valósult meg az állami bérlakások felújítása. Az egyre nagyobb gondot jelentő elmaradt felújítási kategóriába tartozó lakásoknál jelentős mértékű volt az elmaradás, amely az átlagköltség betartási követelménye és az emelkedő építőipari árak miatt következett be. A magas fajlagos költséggel felújítható műemléki épületek ellensúlyozására a vállalat a tervezettnél lényegesen több – alacsony fajlagos költségű – lakást részesített részleges felújításban.

1.2.5. A tanácsi intézmények létszám- és bérgazdálkodása.

A tervidőszak első évében a tanácsi intézményekben foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma 2716 fő volt, a bérjellegű kifizetés összege 130,5 millió Ft; és az egy foglalkoztatottra jutó évi személyi jövedelem 48 049 Ft volt. 1985-ben a létszám – elsősorban a belépett új intézmények miatt – 3245 főre emelkedett, az éves szintű jövedelem 61 317 Ft-ra nőtt. A személyi jövedelem növekedése öt év alatt 27,6%-os volt. A VI. ötéves terv időszaka alatt 10,5%-os központi béremelésre csak a pedagógusok körében került sor. A bérfejlesztési lehetőség 8 évenként változó értéket mutatott 3,5–6,0% között alakult. A tervidőszak első két évét a létszámstabilizálódás folyamatának erősödése jellemezte. Sajnos az 1983. évtől kezdődően a munkaerőmozgás felerősödött, ami ágazatoktól függetlenül, elsősorban a fizikai állománycsoportban foglalkoztatott dolgozókra volt jellemző. Az egészségügyi ágazatban azonban a nagyobb mértékű munkaerőmozgás a szakalkalmazottak körét is érintette. Nehéz helyzet alakult ki 1984-ben a bölcsődékben, ahonnan 40 dolgozó távozott el, és ezek közül 16 fő volt szakalkalmazott. Az üres, betöltetlen állások számának növekedése is jól jelzi a kedvezőtlen folyamat felerősödését. A Kórház Rendelőintézeti Egységben 1980. december 31-én 9 üres állást tartottak nyilván.

Sajnos ez a szám 1985. december 31-én 56-ra emelkedett. Az üres állásokból 7 orvosi, 12 szakalkalmazotti álláshely. Hasonlóan nehéz helyzetet tükröznek a szociális ellátás foglalkoztatási adatai, ahol a tervidőszak végén 12 üres állást tartottak nyilván.

A kulturális ellátás – a közművelődés és az oktatás területén – a létszámellátottság megfelelő, gondot inkább csak a nyelvszakos pedagógusok átmeneti hiánya okozott.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985) / 2. A városfejlesztési terv teljesítésének értékelése

2. A városfejlesztési terv teljesítésének értékelése

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985) / 2. A városfejlesztési terv teljesítésének értékelése / 2.1. A fejlesztési alap bevételeinek alakulása.

2.1. A fejlesztési alap bevételeinek alakulása.

A VI. ötéves tervidőszakban fejlesztési céljaink megvalósításához összesen 876,2 millió Ft bevételt terveztünk. Az éves tervek készítése során központi előírásokra kénytelenek voltunk bizonyos módosítást végrehajtani, illetve élve a gazdasági koordináció adta lehetőségekkel, a bevétel-kiesések ellensúlyozása érdekében növeltük a gazdálkodó szervezetektől átvett források nagyságát. Ezekkel a korrekciókkal végül is a VI. ötéves terv módosított bevételi előirányzata 1,033 milliárd Ft volt, amit 2,1%-kal túlteljesítettünk,

azaz bevételünk 1,055 milliárd Ft volt.

Eredeti középtávú tervünkben a fejlesztési alap saját forrásainak bevételei – lakossági adók, közműfejlesztési hozzájárulás, földhasználati díj, építési hozzájárulás, lakás-használatbavételi díj, egyéb bevételek – 8,8%-ot képviseltek az összes bevételből. Bár az ezen a jövcémen tervezett bevételek összege 77,8 millió Ft-ról 82,5 millió Ft-ra emelkedett, arányuk az előbb említett 8,8 százalékról 7,8%-ra csökkent. Az egyes tételeket vizsgálva megállapítható, hogy a lakásgazdálkodással kapcsolatos bevételek növekedése volt a legszembetűnőbb, hiszen az eredetileg 9,3 millió Ft-ra tervezett saját bevételi forrás – több mint három és félszeresére – 33,2 millió Ft-ra nőtt. Ez a növekedés döntően jogszabályi változás hatására következett be.

A megosztott bevételek elmaradtak az eredetileg (141,1 millió Ft) előirányzott összegtől. Az 1,0 millió Ft-nyi elmaradás már azt mutatja, hogy a gazdálkodási feltételek szigorodása következtében egyre nehezebb volt a népgazdasági szinten tervezett vállalati nyereségnövekedés ütemét biztosítani.

Célcsoportos – lakásépítés és kórházfejlesztés – és egyéb állami beruházások megvalósítására 363,4 millió Ft állami hozzájárulást kapott a tanácsunk az ötéves terv időszaka alatt.

9Az állami hozzájárulás összege az elmúlt öt év alatt a népgazdasági egyensúlyi problémák miatt bekövetkezett forráselvonás miatt csökkent, ugyanakkor az eredeti tervben nem szereplő feladatok miatt – földgázellátás, államilag irányított lakáscsere, hátrányos helyzetű rétegek lakáshoz jutásának támogatása – növekedett. Összességében tehát 398,6 millió Ft állt rendelkezésünkre, az előzőekben részletezett feladatok megoldása érdekében. A tanácsi értékesítésű – régi nevükön szövetkezeti – lakások árának megelőlegezésére 94,4 millió Ft állt rendelkezésünkre. Ez a bankhitel 203 lakás építési költségeire biztosított volna fedezetet. A tanács fejlesztési forrásainak csökkentése a tanácsi értékesítésű (szövetkezeti) lakások építését is érintette, ezért a csökkentett ütemű lakásépítéssel összhangban csak 29,4 millió Ft értékű bankhitelt vettünk igénybe. A megyei tanács öt év alatt összesen 159,6 millió Ft felsőbb tanácsi hozzájárulással támogatta fejlesztési elképzeléseink megvalósítását, amely a középtávú eredeti előirányzatnál csaknem 40%-kal, azaz 44,7 millió Ft-tal több.

Középtávú tervünk eredetileg jóváhagyott bevételi előirányzatai között, közös beruházások megvalósítására 46,6 millió Ft átvételét terveztük. Gazdasági koordinációs tevékenységünk eredményeként azonban jelentős mértékben sikerült eredeti elképzeléseinket túlteljesíteni, s ennek köszönhetően 222,5 millió Ft-ot közös fejlesztési célra átvenni más gazdálkodó szervezetektől. Az átvett összegekből 50,4 millió Ft lakásépítési feladatok megvalósítását szolgálta. A Kőfaragó téri fűtőmű bővítéséhez – az igényelt hőenergia arányában – a GYSEV Igazgatóság és a Határország 12,1 millió Ft-tal járult hozzá. A város földgázellátására 27,8 millió Ft-ot vettünk át gazdálkodó szervezetektől, amely jelentős mértékben csökkentette a földgázvezeték építésével vállalt helyi tanácsi terheket.

Kereskedelmi vállalatokkal közösen megvalósított beruházásokra 32,0 millió Ft-ot vettünk át. A Sport- és Szabadidő Központ indítását 35,3 millió Ft, az Ifjúság téri 200 férőhelyes óvoda megépítését 15,5 millió Ft átvétele tette lehetővé. A tervidőszakban az OTP beruházásban megépített 108 lakás vevőkijelölési jogának, egyéb gazdálkodó szervezetnek térítés ellenében történő átengedése 10,8 millió Ft-tal növelte bevételeinket. Ez a többletbevétel is hozzájárult ahhoz, hogy a tervidőszak második felében jelentősebb forrásokat tudtunk fordítani családi házak építésére alkalmas területek megszerzésére és közművesítésére.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének

teljesítéséről (1981–1985) / 2. A városfejlesztési terv teljesítésének értékelése / 2.2. A fejlesztési alap kiadásainak részletezése.

2.2. A fejlesztési alap kiadásainak részletezése.

2.2.1. Lakásépítés és -gazdálkodás.

A VI. ötéves tervi feladataink között kiemelt helyet foglaltak el a lakásellátás további javítását elősegítő célok. Eredeti tervünkben 1793 lakás megépítésével számoltunk, amelyből 400 lakást tanácsi forrásból szándékoztunk megvalósítani, 908 telepszerű, többszintes magánérs lakás területének előkészítését vállaltuk, és 435 egyedi módon – nem szervezett formában – épülő lakás szerepelt középtávú konkrét céljaink között. A tervezett és ténylegesen megépített lakások fontosabb adatait, és azok területi megvalósulását táblázatunk szemlélteti:

	10Tervezett	Ténylegesen megépült
	lakások száma	
Állami lakásépítés összesen	450	367
– célcsoportos tanácsi	400	317
– egyéb célcsoportos	15	20
– állami (vállalati)	35	30
Telepszerű magánérs összesen	908	906
– ebből OTP-beruházásban:	832	798
ez részletezve		
– a Jereván-városrész	586	656
– b Mikoviny út	72	72
– c Baross út	70	70
– d Arany János utca	104	–
Lakásépítő szövetkezet:	76	108
Egyedi társas- és családi ház	435	276
Lakásépítés összesen	1793	1549
Lakásmegszűnés	325	71

A táblázat adataiból kitűnik, hogy lakásépítési tervünket nem sikerült teljesíteni. A tervezettnél 244 lakással kevesebb, összesen 1549 lakás épült meg a város területén. A tervezett bruttó lakáscsoport még a tervezett érték körül alakult, mert a bontások száma lényegesen kevesebb volt, mint eredetileg terveztük. A tervtől való lemaradás legfőbb oka a központi forráselvonás (106,0 millió Ft), amit a személyi tulajdonú lakások építésének kiemelt támogatásával akartunk ellensúlyozni, azonban a szokatlan téli időjárás miatt 124 lakás befejezése a VII. ötéves terv időszakára húzódott át. Egyértelmű elmaradás állapítható meg az egyedi társas- és családház kategóriában. Az állami lakások építésének kényszerű csökkenése és a lakásépítési költségek emelkedése különösen az alacsony jövedelmű családok és a fiatal házaspárok lakáshoz jutásának esélyeit csökkentette, ezért városunkban is hároméves lakásprogramot dolgoztunk ki a hátrányos helyzetű rétegek esélyeinek javítására. A programban meghatározott feladatok végrehajtásának

eredményeként 1985-ben 56 család, összesen 4,2 millió Ft vissza nem térítendő állami támogatásban részesült, és 2,6 millió Ft értékben kamatmentes kölcsönt vehetett fel, úgyhogy a kamatot a Városi Tanács törleszti. A hátrányos helyzetű rétegek – mindenekelőtt fiatal házaspárok – fokozatos lakáshoz jutását segítette elő a lakáshozjutás kétlépcsős rendszere, aminek az a lényege, hogy a fiatalok először kisebb lakást kapnak, majd, anyagi helyzetük javulásával, a második lépcsőben, a családnagyságnak megfelelő végleges lakást vásárolnak. Az ehhez szükséges lakásalap biztosítására 1983-ban 59 lakásos OTP, 1984-ben 59 lakásos állami garzonház épült. 1985-ben újabb 20 tanácsi garzonlakás készült el a lakásmobilitás elősegítésére. A Major köz 3. sz. alatti épületben nyugdíjasok számára 28 garzonlakást alakítottunk ki a korábbi szükségülakások megszüntetésével. A központi intézkedések helyi végrehajtását szabályozó lakásgazdálkodási elvek érvényesülése elindította a családnagysághoz jobban igazodó állami bérlakások újraelosztását. A tervidőszak alatt 373 tanácsi lakás bérlői mondtak le, többszöri használatbavételi díj kifizetése ellenében, bérleti jogviszonyokról. Megindult a nagyobb bérlakásnak kisebbre való szervezett elcserélésének folyamata is.

112.2.2. Egészségügyi és szociális ellátás.

A VI. ötéves tervben országosan és városunkban kiemelt feladattá vált a fekvőbeteg ellátás színvonalának javítása. Ennek keretében 1981-ben elkezdődött a kórház rekonstrukciós bővítésének I. üteme, amely a gazdaságellátó részleg egy részének megépítését és a korábban beindult közműfelújítási munkákat tartalmazta. A gazdaságellátó részleg a központi mosodán kívül a fogadó hőközpont épületét és a 2000 adagos konyhát tartalmazza. Ezeknek a létesítményeknek a Lóki sor mentén történő felépítése és üzembehelyezése után kerülhet sor a jelenlegi gazdasági hivatal épületének bontására, annak érdekében, hogy a 166 ágyas központi épület alapozása megkezdődhessen. A tervezett feladatok megvalósultak. Elkészült a 3,5 t/műszak névleges kapacitású egészségügyi mosoda, az új hőközpont, tovább folytatódott a közművek cseréje, terven felül bővült a Tüdő A-pavilon és csökkentett felszereltséggel megépült a nővérszálló épülete.

Ez utóbbihoz azonban egy megjegyzést kell fűzni. Ugyanis a Középülettervező Vállalat szakaszolt ütemtervében ez a létesítmény a beruházás végén szerepelt, azonban a műtői épület gyógyászati berendezéseinek beépítés előtti tárolása indokoltá tette egy raktár építését. Ezért az ideiglenes raktárépület helyett ennek a végleges – csak funkciójában változó – épületnek a megépítése mellett döntöttünk. A kórház fejlesztésére 5 év alatt 146,9 millió Ft-ot fordítottunk, ami 8,9 millió Ft-tal több a kórházfejlesztésre fordított célcsoportos állami hozzájárulás összegénél. Ezt a többletforrást saját bevételeinkből biztosítottuk azzal, hogy más elhatározott beruházásra a tervezettnél kevesebbet fordítottunk.

A járóbetegellátás területén jelentős haladásnak tartjuk a lövéri körzetben, a Lánzséri úton kialakított 2 munkahelyes orvosi rendelőt. Az eredetileg lakóháznak épült épület átalakításában nagyon komoly társadalmi munkát végeztek a város kisiparosai. Ugyancsak jelentős társadalmi összefogás eredménye a Lenkey utcai rendelőben kialakított fizioterápiás tornaterem. A Fapiac utcában Anya- és Nővédelmi Tanácsadót alakítottunk ki.

A Jereván-városrészen épített 60 férőhelyes bölcsődének bizonyos befejező munkái – a napozóterasz napernyője – a gyártó késedelmes szállítása miatt 1981-ben fejeződött be, de ezek az üzembehelyezést nem befolyásolták.

A működő egészségügyi intézményeink gép- és műszerállományának fejlesztésére a megyei tanács külön biztosított keretet, aminek az elosztására évente került sor. Az ötéves tervidőszak alatt 16,5 millió Ft-ot

fordítottunk orvosi gépek és műszerek beszerzésére. Ez az összeg már tartalmazza a saját városi kiegészítésünket is.

A tervidőszak utolsó évében – megyei beruházásban – befejeződött a Tómalom utca mentén épített, 200 szellemi és testi fogyatékos gyermek gondozására alkalmas, egészségügyi gyermekotthon.

2.2.3. Kulturális ellátás.

Tanácsunk a VI. ötéves terv időszakára a lakásellátás színvonalának javítása mellett, kiemelt alapellátási feladatként határozta meg az általános iskolai tanterem-ellátottság színvonalának javítását. A hetvenes évek elején jelentkező demográfiai csúcs a nyolcvanas évek elején az általános iskolákban egyre inkább éreztette kedvezőtlen hatását. A várható feszültségek mérséklésére középtávú tervünkben 24 tanterem megépítésével számoltunk. Úgy gondoltuk, hogy helyiségek átalakításával, egyéb belső átszervezéssel nyerhető 5 tanterem elégséges lesz a feszültségek mérséklésére. A tervezett fejlesztéssel szemben összesen 40 tanteremfejlesztést valósítottunk meg. Határidőre megépült a Jereván-városrészben 16 tanteremmel és az ehhez tartozó tornateremmel, főzőkonyhával a második általános iskola. A Fenyő téri iskola régi vágya oldódott meg a 8 tantermes bővítéssel, mert az épület másik használójának, az Erdészeti Tudományos Intézet Alpokaljai Kísérleti Állomásának Ifjúság téri elhelyezésével egységes oktatási létesítmény kialakítását tűzhattük ki célul. Az új épület belépésével elkezdődhetett a régi épület felújítása és 1000 adagos konyha-éttermi szárnyal történő bővítése. Szolgálati lakások megszüntetésével és egyéb belső átszervezéssel 16 tantermet alakítottunk ki az elmúlt tervidőszakban. A tervet jelentősen meghaladó fejlesztés, bár jelentősen mérsékelte gondjainkat, megnyugtató megoldáshoz azonban kevésnek bizonyult.

Jelentős feszültségek halmozódtak fel a Jereván-városrészben, annak ellenére, hogy az új iskola megépítése mellett még 8 átmeneti tantermet is kialakítottunk. Az iskolai körzetmódosítás és a tanulók kényszerű utaztatása ellenére, főleg a Jereván-városrészi gondok megoldása a VII. ötéves tervidőszakban húzódtott át. A demográfiai csúcs levezetésének gondját tehát nem sikerült teljes mértékben megoldani.

Az 1970-es évtizedben végrehajtott óvodai férőhelyfejlesztéssel úgy gondoltuk, hogy az óvodáskorú gyerekek elhelyezésének létesítményi gondját bizonyos időre megoldottuk, ezért tanácsi forrásból nem terveztünk fejlesztést.

Élve a gazdasági koordináció adta tanácsi lehetőséggel több gazdálkodó szervezettel folytatott tárgyalás eredményeként, a GYSEV-igazgatóság, a Postaigazgatóság, az Észak-Dunántúli Tervező Vállalat fejlesztési célú pénzeszközeinek átvételével, és csekély saját forrással, 200 férőhelyes óvodát építettünk az Ifjúság tér–Pócsi utca által határolt tömbbelsőben. Az új óvoda üzembehelyezésével lehetővé vált a korszerűtlen Árpád utcai megszüntetése. Említésre méltó, hogy a Zsilip utcai óvodának az Óvónőképző Intézetnek történő átadásával és ezzel az Uszoda utcai – használaton kívüli – gyakorló óvoda kezelői jogának a megszervezésével a Halász utcai 403. sz. Szakmunkásképző és Szakközépiskola tanteremgondjain sikerült enyhíteni.

A VI. ötéves tervünk eredeti előirányzatai között sportcélokra 4,0 millió Ft szerepelt, amit egy városi sportcsarnok építésére, illetve ennek előkészítésére terveztünk felhasználni. A már említett cselekvési program összeállításánál úgy gondoltuk, hogy a gazdasági helyzet kedvezőtlené válásával bekövetkező forráscsökkentés esetében az lenne az a fejlesztési cél, amit töröltünk volna elképzeléseink közül.

Mindezek ellenére az Észak-Dunántúli Tervező Vállalat Soproni Irodájában 1983-ban Solt Herbert építész irányításával kidolgozott tanulmány keretében tisztáztuk az építés várható költségeit. Ezt követően került

sor arra, hogy a Coopinvest tanulmányterve alapján pályázatot nyújtott be az Országos Idegenforgalmi Hivatalhoz, ahol egy szabadidő és sportközpont építéséhez jelentős nagyságú, vissza nem térítendő állami támogatást nyertünk el.

A beruházási költségek mintegy 70%-a idegen forrásokból származik. A kulturális ellátás körébe tartozó fejlesztési elképzelések megvalósítására, az eredetileg tervezett 106,6 millió Ft-tal szemben, 135,9 millió Ft-ot fordítottunk. Ezek a források új ifjúsági létesítmény megvalósítását azonban nem tették lehetővé. A Jereván-városrészben a volt GYÁÉV-panelépület felújításával új otthont kapott a KISZ Városi Bizottsága.

13.2.2.4. Vízgazdálkodási ágazat.

A VI. ötéves tervidőszakban vízgazdálkodási beruházásokra 89,4 millió Ft-ot terveztünk, amelyből 60 millió Ft-ot a szennyvíztisztító telep bővítésére irányoztunk elő. Középtávú tervünk mellékletét képező cselekvési programunkban azonban a gazdálkodási körülmények kedvezőtlen alakulása esetén, a telep bővítését elhagyandó beruházásként jelöltük meg. A tervidőszak közepén a cselekvési program áttekintése után úgy döntött tanácsunk, hogy a Sopron és Környéke Víz- és Csatornamű Vállalattal közös beruházásban a létesítmény bővítését elkezdjük, de annak befejezése a VII. ötéves tervidőszakra húzódik át. 1983-ban elkezdődött a beruházás műszaki előkészítése, majd ezt követően a kivitelezése. A vízgazdálkodási ágazat összes beruházási ráfordítása a szennyvíztelepi alapátadáson – 70,0 millió Ft – kívül 34,4 millió Ft. Ennek 25%-a, 8,6 millió Ft vízellátási célú, 63%-a, 21,7 millió Ft csatornázási célú feladatok megvalósítására szolgált. A Fertő fejlesztésére összesen 4,0 millió Ft-ot fordítottunk, pedig a vízitelep nyári forgalma miatt ennél lényegesen több lett volna szükséges.

A víz- és csatornahálózat fejlesztésére fordított alacsony összegek egyben sajnos azt is mutatják, hogy a lakótelepi fejlesztéseken kívül a város egyéb területein csak lakossági összefogással sikerült javítani a közművesítettség színvonalát.

A korábbi tervidőszakban előkészített megyei regionális vízműberuházás első üteme a tervidőszak második felében elkészült és ezzel 7000 m³-rel nőtt a városban felhasználható víz mennyisége.

2.2.5. Közlekedési ágazat.

Az ágazat eredeti 23,3 millió Ft kiadási előirányzatával szemben végül is összesen 35,1 millió Ft-ot fordítottunk az elhatározott célok megvalósítására. Tervünk tartalmazta a Frankenburg úti felüljáró megkezdéséhez szükséges összegeket, valamint fontos célként jelölte meg a lakótelepek közlekedési kapcsolatainak kiépítését. A felüljáró műszaki előkészítése 1983-ban megkezdődött, elkészültek a kiviteli tervek és megtörtént a terület kisajátítása. Ezekre az előkészítő munkákra 11,0 millió Ft-ot fordítottunk. Út- és járdaépítésre 17,0 millió Ft-ot, egyéb ágazati feladatokra (járműbeszerzés, távbeszélő hálózat alépítményére stb.) 5,5 millió Ft-ot használtunk fel.

2.2.6. Városgazdálkodási szolgáltatás.

A középtávú tervidőszakban a városgazdálkodási szolgáltatásokra a tervezett 137,5 millió Ft-tal szemben 207,0 millió Ft-ot fordítottunk, aminek döntő többségét a Kőfaragó téri tömbfűtőmű bővítésének ráfordításai jelentették. A fűtőmű bővítésének műszaki előkészítése és maga a kivitelezés már az V. ötéves tervben elkezdődött, azonban a létesítmény befejezésére és üzembehelyezésére az eredetileg tervezett határidőnél mintegy másfél évvel később, 1985-ben került sor. Az ágazat kiadásai között szerepelnek még a lakótelepi távhő- és melegvízellátását biztosító vezetékek, a gázvezetékek, a gázvezetékek költségei, az

Arany János utcai lakótelep hőközpontjának költségei, és a parképítés költségei. A tervidőszak elején befejeződött Pócsi dombi szeméttelep tanácsunkat terhelő költségeit is ebben az ágazatban biztosítottuk.

142.2.7. Kereskedelmi ellátás.

A város kereskedelmi ellátása az V. ötéves tervi számottevő hálózatfejlesztés ellenére jelentős mértékben elmaradt az igényektől. A bevásárló turizmus komoly feszültséget okozott a város kereskedelmében, elsősorban a hálózatra gyakorolt hatása révén.

Eredeti középtávú tervünkben városunk kereskedelmi hálózatának fejlesztésére tanácsi forrásból 23,8 millió Ft felhasználást terveztünk. Forrásaink kényszerű mérséklődése sajnos a kereskedelmi ágazat anyagi lehetőségét is csökkentette. A fejlesztési források csökkenése miatt a vállalati és lakossági pénzügyi források fokozottabb mértékű bevonására volt szükség. Az eredményes gazdasági koordinációs tevékenységnek köszönhetően 1759 m² élelmiszer-, 975 m² iparcikk-, 31 m² egyéb kereskedelmi és 3972 m² vendéglátói alapterületnövekedés volt a tervidőszak alatt. A Jereván-városrészben és az Ibolya úti lakótelepen ABC-áruházak épültek. 1985-ben az Iparcikk Kereskedelmi Vállalattal közös beruházásban elkezdődött egy – a város méretéhez és ellátási körzetéhez igazodó – lakberendezési áruház kivitelezése, amelynek befejezése a VII. ötéves tervre húzódott át. A vendéglátás területén ellátási gondok nincsenek. A szállodai férőhelyek – a Lövér Szálló bővítésével és a Sopron Szálloda megépítésével – a várható igényeket kielégítik. Az osztrák idegenforgalmi hitelkonstrukcióban megvalósított szállodafejlesztési program eredményeként városunk rögtön Budapest után következik a szállodai férőhelyellátottság tekintetében.

2.2.8. Egyéb fejlesztési célú kiadások.

A VI. ötéves terv időszakában összesen 814,3 millió Ft-ot fordítottunk tanácsi beruházások megvalósítására. Ezen túlmenően 133,3 millió Ft-ot adtunk át gazdálkodó szervezeteknek beruházási célokra.

Az alapátadásoknak több mint a felét, 70 millió Ft-ot a szennyvíztisztítótelep biológiai egységének kiépítésére, 45,8 millió Ft-ot a város földgázprogramjának teljesítésére adtunk át a beruházás megvalósítását végző szervezeteknek.

Egyéb kiadásaink és nem beruházási célú forrásátadásaink a VI. ötéves terv során 116,1 millió Ft-ot tettek ki. Itt rendeztük korábbi hiteleink törlesztését, forgóalap feltöltésre adtunk át forrásokat más gazdálkodó szervezeteknek és összesen 35,0 millió Ft kifizetéssel támogattuk az állami lakások cseréjét. Ez utóbbi kifizetés azt eredményezte, hogy 398 tanácsi bérlakást vonhattunk be a tanácsi lakásgazdálkodásba.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ulreich József: Sopron város Tanácsa VI. ötéves tervének teljesítéséről (1981–1985) / 3. Társadalmi munka eredményei.

3. Társadalmi munka eredményei.

Középtávú tervünk – a népgazdasági célkitűzéseknek megfelelően kiemelt társadalompolitikai feladatok megvalósítása mellett – csak mérsékeltbb fejlesztést irányozhatott elő ahhoz képest, amit a lakossági infrastrukturális ellátása területén az arányos fejlesztés indokolt volna. Éppen ezért a VI. ötéves tervidőszakban az igények és lehetőségek közötti különbségek mérséklésében nagyon komoly szerepet kapott a városfejlesztést, intézményfenntartást elősegítő társadalmi összefogás. A középtávú

tervidőszakban 100 millió Ft értékű társadalmi munkával számoltunk, ezzel szemben a tényleges teljesítés 157,8 millió Ft volt. A társadalmi összefogás számszerű eredményeit a következő táblázat adatai szemléltetik.

Érték millió Ft-ban összesen	előzőből műszak	komm. Egy lakosra jutó érték Ft-ban	érték
1981:	21,8	2,6	401,-
1982:	25,5	2,0	464,-
1983:	30,8	1,9	561,-
1984:	38,8	1,9	704,-
1985:	40,9	2,4	730,-
	157,0	10,8	

A VI. ötéves terv társadalmi összefogásának eredményét csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha összehasonlítjuk a két középtávú tervidőszak tényleges teljesítményét. Az V. ötéves tervi 71,7 millió Ft értékű társadalmi munka több mint duplájára emelkedett, ami szépen példázza városunk lakosságának tényleges, tevőleges városszeretetét, lokálpatriotizmusát. Jelentős nagyságot képviselt a társadalmi munkában a lakossági közműépítések száma. Ebből néhány számszerű adatot mutatunk be természetes mértékegységben. A VI. ötéves tervidőszak alatt épült 4544 m² út, csaknem 11 km (10 890 fm) járda, 1560 m² parkoló, 4,57 km szennyvízcsatorna, 2,66 km ivóvízvezeték, és 1,67 km gázelosztó vezeték.

4. *Összefoglalóan* megállapítható, hogy gazdasági gondjaink ellenére sikeres ötéves tervet zártunk. Ezt annak ellenére mondhatjuk, hogy lakásépítési tervünk teljesítése a tervben előirányzott naturális értékektől – a források központi csökkenése miatt – elmaradt. Ugyanakkor más területeken a tervhez képest túlteljesítettük eredeti elképzelésünket. Vízgazdálkodási ágazati fejlesztések, – szennyvíztisztító biológiai egysége, földgázprogram, Sport- és Szabadidő Központ – ezek mind olyan tervidőszaki fejlesztések voltak, melyekkel cselekvési programunkban vagy nem számoltunk, vagy úgy gondoltuk, hogy az esetleges forráselvonás miatt töröljük fejlesztési elgondolásaink közül.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Hiller István: Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben

16 Hiller István: Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Hiller István: Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben / Bevezetés.

Bevezetés.

Már elfelejtett, vagy még mindig nem egyértelmű soproni történelmi események feltárására, illetve pontosabb kép megrajzolására vállalkozom, tesztek kísérletet. Most közlésre kerülő tanulmányom első

„nyomdakész” kézírata óta eltelt már néhány év. Többször került szerkesztői, szerkesztőségi asztalra. Szerkesztőbizottságunk véleménye mégis az volt, hogy további lektori vélemények birtokában kerüljön megjelenésre. E lektori vélemények után többször is átdolgoztam a tanulmányt, megkíséreltem újabb bizonyítékokat, forrásokat felkutatni.

Szeretném megköszönni lektoraim útmutató segítségét. Külön köszönöm Gál Lajosnak, az MSZMP Politikai Főiskolája tanárának lektori véleményét. Ennek alapján alakítottam ki a cikk végleges szerkezetét és tartalmát. Az átdolgozás közben jelent meg a Kossuth Kiadó gondozásában, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által létrehozott neves szerkesztőbizottság és mintegy száz történész közreműködésével egy lexikon: „A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom” (1987.). Ez a könyv, (hivatkozásaimban ezentúl: kislexikon) számos tisztázatlan, vagy homályos, eddig vitatott kérdést tisztáz, tanulmányom számos vonatkozásában is. A kislexikon alaposságát mutatja, hogy egy évtizeddel ezelőtt kezdődött meg a műhelymunka. A címszavak sokasága kapcsolódik tanulmányomhoz, illetve könnyítette meg helyzetemet, mert ezek ellenőrzött adatok alapján bizonyítanak. Ilyen címszavakra gondolok: „*Görgey Zászlóalj, Táncsics Mihály Zászlóalj, Fitos Vilmos, Szabad Élet Diákmozgalom, Magyar Front, Magyar Diákok Szabadságfrontja, Szabad Diákfront, Demokrata Diákfront, Szabad Élet, Kiss Sándor*” stb. Számos név, szerv, esemény, amelyekkel találkozni fogunk soproni vonatkozásban. Kutatásaim kiegészítése, megerősítése, vagy bírálata, cáfolata is segítheti a hitelesebb történelmi kép kibontakoztatását. Az írás mindig „provokál”. Talán ez az írásom is előhoz újabb adatokat, jelez forrásokat, hibákat, tévedéseket. Mert, ahogy a kislexikon írja:... „korántsem állíthatjuk, hogy a köztudatban a valóságnak megfelelő és jelentőségéhez méltó kép alakult ki [arról a harcról], amelyet honfitársaink itthon és külföldön vívtak...”

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Hiller István: Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben / 1. A Magyar Diákok Szabadságfrontja – A Szabad Élet Diákmozgalom.

1. A Magyar Diákok Szabadságfrontja – A Szabad Élet Diákmozgalom.

A Magyar Diákok Szabadságfrontját 1944 őszén hozták létre illegális antifasiszta egyetemi csoportok. Megalakulását a kommunista vezetés alatt álló Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma kezdeményezte. Hat fasisztaellenes csoport kapcsolódott még a szervezethez. A Szabadságfront fegyveres harcra szólította fel az egyetemi hallgatókat a németek és nyilasok ellen, a független, demokratikus Magyarország megteremtésére. A szervezet később csatlakozott a Magyar Ifjúság Szabadságfrontjához, a faszizmus ellen küzdő ifjúsági egyesületek illegális egységsszervezetéhez. A Magyar Diákok Szabadságfrontjának megalakításában tevékenyen részt vett a Szabad Élet Diákmozgalom (SZÉD).

A SZÉD elnevezésű ellenállási szervezkedést 1944-ben indították az illegalitás szabályai szerint sejtrendszerben. A szervezet irányítását a központi sejt végezte, amely 1944 júliusában ült össze. A sejt és a szervezkedés vezetője mindvégig [17](#)Fitos Vilmos¹⁽¹⁾ volt. A SZÉD-et a Szabadságfrontban Kiss Sándor²⁽²⁾ képviselte, aki tagja volt a háromtagú végrehajtó bizottságnak is. Ő képviselte a Magyar Diákok Szabadságfrontját a Felszabadulási Bizottság katonai albizottságában is. A központi sejt tagja volt többek között Szávuly Lajos.³⁽³⁾ 1944. október közepéig vidéken mintegy 100 diákot sikerült beszervezniök. A Magyar Ifjúság Nagybizottságához tartozó baloldali vagy antifasiszta hallgatók több vidéki egyetemi városban megszervezték a helyi ellenállási csoportokat. Ezek közül kiemelkedett a soproni csoport, amellyel, a többivel ellentétben, mindvégig megmaradt a központ kapcsolata.⁴⁽⁴⁾

A szervezeten belül különböző csoportok működtek. Így a sajtócsoport (ennek volt tagja Szávuly Lajos is),

az iratbeszerző csoport, a katonai szervező csoport, a Görgey-század, a Táncsics zászlóalj és az úgynevezett vidéki szervezők.

A Sopron vidéki Dr. Horváth Károly (1. kép) volt.⁵⁽⁵⁾

Horváth Károly 1915. november 16-án született Sopronban. Édesapja a Széchenyi István Reáliskola altisztje volt. Elemi és középiskolái elvégzése után a pécsi Erzsébet Tudományegyetem jog- és államtudományi karán szerzett diplomát. 1941 decemberében avatták doktorrá. 1942-ben a frontra vitték, ahonnan 1942 decemberében tért haza sebesülten és betegen. 1943. június 15-től a Soproni Kereskedelmi és Iparkamaránál dolgozott mint fogalmazó, 1949-től az Országos Mentőszolgálat soproni mentőállomásán ideiglenes minőségű ügykezelő volt. 1947-ben letartóztatták, a vizsgálati fogságban kiújult a betegsége, amely folytatása volt harctéri legyengülésének. 1950. december 30-án halt meg a soproni kórház tüdőosztályán. A soproni Szt. Mihály temetőben lévő sírkövén ez áll: „az igazságért küzdött és elbukott” (2. kép).

Életének azokat a szakaszait elevenítjük fel, amelyek a mozgalommal kapcsolatosak, illetve amelyek élénk vetítik a mozgalmat és abban viselt szerepét.

1949. október 31-én kelt önéletrajzából: „Szegény voltam, valamint az a körülmény, hogy az akkor úgynevezett »alsó« társadalmi osztályba tartoztam, már 18gyermekkoromban igen gyakorlati módon érezte velem a gazdasági és társadalmi kérdések döntő fontosságát. ...A gazdasági és társadalmi kérdések tudományos vizsgálata vonzott, ezért az érettségi után a Közgazdasági Egyetemre szerettem volna bejutni, de mert ez nem sikerült, a pécsi egyetem jogi karára iratkoztam be. A nyomorúság ide is elkísért. ...Minden kínáló munkát megragadtam, hogy tanulmányaim anyagi vonatkozását biztosíthassam. Télen havat lapátoltam, nyáron arattam ...hosszabb ideig (6 hónapig) dolgoztam a soproni Várkerület útépítési munkálatainál, a Juszt építési cégnél mint munkás. Az étellel, az életért így állandóan harcolva fejeztem be egyetemi tanulmányaimat, de véglegesen elhelyezkedni ezután sem tudtam.” Mint akkoriban oly sok fiatal embert, őt is megcsapta a nacionalizmus szele, de ez nem soká tartott. A frontról jöttek-mentek a tábori postai levelezőlapok, amelyeken ott szerepeltek nyomtatva a hamis és ostoba, igaztalan „lelkésítő” jelszavak, mint pl.: „Inkább Ukrajnában, mint magyar földön düljön a háború”!, „Magyarország jövő békessége és felvirágzása – a szovjetoroszországi harcmezőkön dől el!” „A magyar élet ára: 19a szovjet halála!” „Magyarország kitartása és áldozatkészsége teszi győzelmessé fegyvereinket!” A lapok tartalmából nyomon követhető a katonák hangulata, illetve Dr. Horváth Károly nézeteinek és felfogásának alakulása. A lapok tartalmából: (1942. V. 7.) „Itt állunk a galántai állomáson... A hangulat is kitűnő, süt a nap. Remélem ott kint már lesz hó. Kb. 2–3 hétig most nem tudunk majd levelet írni.” D. I. jogszigorló lapja Sopronból 1942. június 23-án: „Egyben pedig közlöm, hogy a jogászegylet díszelnökévé választott meg... A Magyar Szövetség megvásárolta a Kaszinót... Mindennap kinn állunk a sarkon fél 8-tól 9-ig. Társaságunk öt hadapródörmmester úrral gyarapodott. Magyarországra 20 000 német gyereket hoztak tanítóstól együtt. Sopronban 200 gyerek és 20 tanító van. Egyesek szerint kétszer ennyien jöttek az országba. Fitosék egysége hír szerint teljesen a megvalósulás előtt áll. Végre!” A tábori postai levelezőlapon Horváth Károly édesapjának írása: „Fiam 42. március 15-én megpofozta a Folksbund (sic!) vezérét, mert a magyarokra azt mondta, hogy ázsiai horda. Ezért lett Díszelnök. 20Fiamat ezért 15 pengőre büntették.” Lap Sopronból 1942. július 17-én H. F. joggyakornoktól: „A Kaszinóban helyiséget szerzünk, természetesen a lehető legjobbat... Tehát erősítünk. A női törzset is megszervezzük s a katonasághoz bevonulván egy komoly egyesületet hagyok már magára.” Kónya Lajos 1942. IX. 16-i tábori lapjából: „...Kedves emlékem is van, egy jóbarátra tettem szert, egészen a mi emberünk. A 47. e. rk. tábori lelkésze. Kedves Barátom, igen szeretném, ha kutyafuttában írnál még ide egy lapot. Nagyon szeretném tudni, hogy

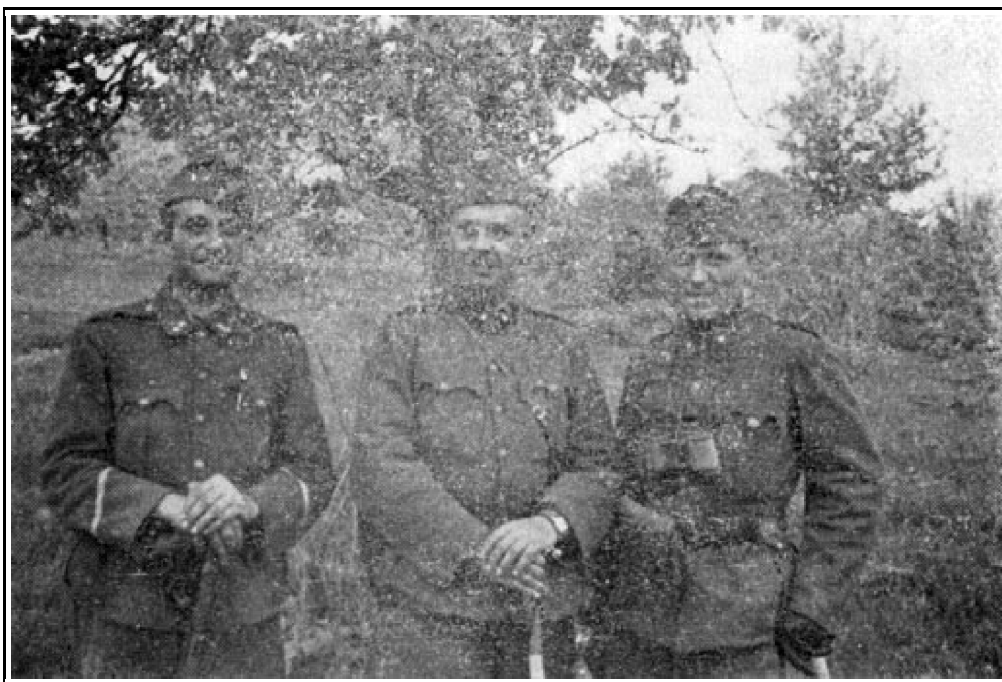
mit csináltak, hogy vagytok: már annyi rémhírt hallottam, hogy kettéáll a fülem tőle... A viszontlátásig sok szeretettel öllelek Lajcsi.” Horváth Károly 1942. IX. 17-i leveléből: „Drága Jó Szüleim! Az egyik barátom hazamegy szabadságra. Magával viszi ezt a levelet és otthon adja fel. Talán megkapják és olvasnak majd őszinte sorokat az orosz frontról... A hadosztályunk létszáma a felére csökkent. Nem is csodálom. A megmaradt emberek harcértéke is a nullára csökkent. Borzalmas volt az az egy hét... Nappal 50 fokos hőségben, egy csepp víz nélkül, éjjel zuhogó esőben, de mindig éberem figyelve és harcolva előre. Illetve csak mentünk volna. De az orosz egyáltalában nem bizonyult olyan ellenfélnek, amint azt az otthoni, hülye propaganda cikkek után vártuk.” Több oldalon keresztül hasonló tartalommal íródott a kiábrándult és becsapott emberek egyikének őszinte levele.

1. Dr. Horváth Károly

2. Dr. Horváth Károly sírja a soproni Újtemetőben

3. A szovjet fronton 1942. jún. 21.
Baloldalt Horváth Károly

Horváth Károly életútjának alakulásában minden bizonnyal nagy szerepet játszott szűkebb baráti köre. Mindenekelőtt Kónya Lajos költőt kell megemlítenünk, aki 1964. november 5-én erről a barátságról a következőket írta Horváth Károly édesapjának: „...Nekem a Kedves Fia valóban a legjobb barátaim közé tartozott a fronton és ha fellapozom harctéri naplóm, magam is nagyon sok feljegyzést találok róla. Amikor csak tehetünk, megkerestük egymást odakint, mert egy zászlóaljban szolgáltunk, s barátságunk már itthon elkezdődött.” (3. kép).

1943 májusában Horváth Károlyék egysége hazaérkezett a frontról. Hogyan fogadták őket és hogyan gondolkodtak, arról nagyszerű képet fest Horváth Károly levele szüleihez. Néhány kiragadott részlet az 1943. május 5-én kelt levélből: [21](#), „...Tegnap a késő délutáni órákban befutott velünk a vonat Sopronba. Ünneplően fogadtak bennünket. Elhangzott néhány unalmas beszéd és a végén bejelentették, hogy most pedig 3 hétre zár alá kerülünk. Állítólag minden hazatérő szerelvényt lezárnak... A végén aztán kinyögték, hogy hát nem is annyira a tífusz miatt van ám az a zárlat. Hanem szeretnének *lelkileg* átgyúrni minket. Szeretnék 2-3 heti pihenéssel elfejtteni velünk azt az emberfeletti borzalomsorozatot, amelyet a tél jelentett számunkra. Szerettük volna elárulni nekik, hogy teljesen hiába való pénzpocsékolás ez a három hetes államköltséges „nyaraltatás”. Velünk nem néhány hét, de hosszú évtizedek sem tudják elfelejtetni, hogy hónapokon keresztül milyen kétségbeesett harcot harcoltunk, magunkra hagyva, az életünkért.”[6\(6\)](#) (4. kép)

Két napló is fennmaradt Horváth Károly katonaeveiről. Sok tanulságot, még inkább magyarázatot tartalmaz későbbi magatartásához. Az egyik napló 1942, a másik 1943 katonai eseményeibe ad bepillantást. E naplóból is néhány jellemző sor. 1943. január 15: „Engem feljebbvalóim elengedtek hűgöm esküvőjére és nem mernék parancsnokom elé állni, hogy gyáván megszöktem.” 1943. február 15: „Három ellenségünk van, állapítjuk meg ma reggel: a német, az éhség és a fagy. Bár borzalmas az éhség, félünk a

fagytól is, de azért a német mindegyiken túltesz. Gyűlöljük egymást.” ...„Ma az egyik germán rabló elvette a téli kesztyűmet. Ketten rohantak meg a jóltáplált rablók. Dulakodtunk, de hiába. Csak legyőztek.” „...Hol vannak a tisztek? ...Századosig mindenki vándorol az útszélén. Az úton németek mennek... Őrnagytól fölfelé vezetőink meglógtak.” 1943. február 20.: „Mind több és több esemény igazolja, hogy minket az orosz katonák nem is tekintenek ellenségnek.”

Fitos Vilmos a következőket írta Dr. Horváth Károlyról: „Dr. Horváth Károly a Turul-ellenzék egyik főagitátora volt. Én kértem fel őt erre a munkára, mint a Turul baloldali népi ellenzékének vezetője. Ő a Dunántúlon tevékenykedett, a másik főagitátor: Komlói Sándor volt, aki az ország keleti felében, a Tisza vidéken végezte ugyanezt a munkát. Tevékenységükről, munkájuk eredményéről szóban vagy írásban időnként tájékoztattak és elég gyakran összeültünk, hogy megbeszéljük a további tennivalókat. A Turul-ellenzéknek kulcsszerepe volt az egyetemi és faiskolai szervezetek, mozgalmak demokratizálásának folyamatában. Ennek a munkának szerves része volt az irodalmi és zenei estek rendezése és azután az ún. egységsszervezetek kiépítése. A Dunántúlon Pécs, Győr, Sopron és Keszthely voltak az egyetemi és főiskolai központok. Horváth Károly ebben a munkában is sokat segített. Sopronban a Hűség B. E. rendezésében [23](#)két népi irodalmi és zenei estet rendeztünk: 1939. II. 19-én és 1940. május 25-én (5–6. kép). Horváth Károly – bár emlékezetem szerint ebben az időszakban Pécsen egyetemi tanulmányait végezte – ezekkel is törődött, mindenben segített. Mellékelem a második est meghívóját és a Celldömölki Hírlap 1940. június 1-jei számában megjelent – vonatkozó cikkét („Így ünnepelt a soproni Turul”) xerox másolatban. Még egy megjegyzés: Kónya Lajos első versei az általam szerkesztett Magyar Élet c. folyóiratban jelentek meg: az 1943. augusztusi számban. (Xerox másolatban mellékelve). Úgy emlékszem, hogy Horváth Károlynak ebben is volt szerepe. Fitos Vilmos lektori munkáját, véleményezését, javaslatait és kiegészítéseit ezúttal is köszönöm. Az itt említett Kónya-versek: Összeborulnak, Szívemre hull a pernye, Verhojászk (Magyar Élet 1943. augusztusi szám).

Magyarország kiterjesztés és áldozatkészítése
az elnyomott népekért

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP

hivatalos feljegyzések:
2. 8. 20.

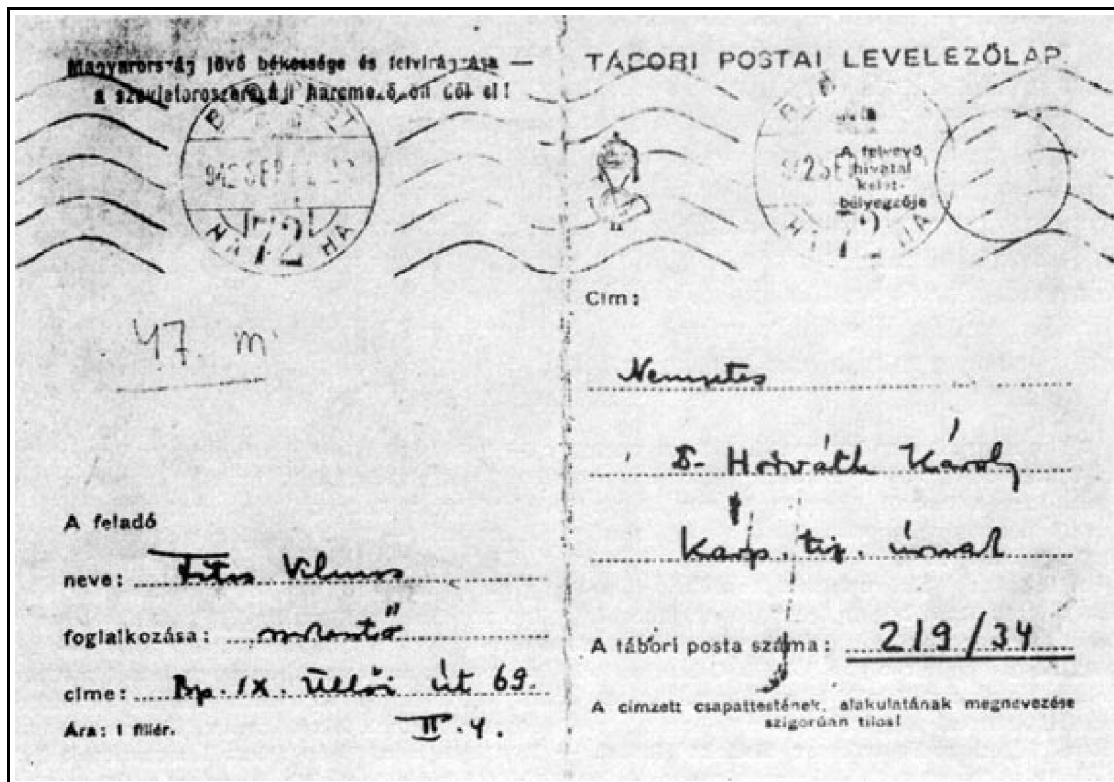
M. kir. állami nyomdája Budapest, 1942.

Cím: *Wenau*
Hornitz Könyv
háza

A feladó neve: *Hornitz Könyv*
rendfokozata: *Könyv. háza*
A tábori posta száma: *219/39*

018 *123*
595
Dasvár
Szentkereszt u. 22a

224. Levelezések

A Turul Szövetség Soproni Hűség Bajtársi Egyesülete magyar szeretettel meghívja 1940. május 25-én este fél 9 órai kezdettel a Városi Színházban tartandó

DÍSZTÁBORÁRA

amelyben a magyar élet politikai és művészeti kiválóságai szerepelnek: A bevezetőt mondja: Hógyész Pál főispán a Hűség B. E. primus magistere. Ünnepi szónok: vitéz Rátz Jenő ny. m. kir. honv. miniszter, a Turul Szövetség patrónusa.

Szerepelnek: Bordy Bella, Csányi László, Mészáros Erzsébet a m. kir. Operaház tagjai, Nagy Alice, Patoky Jenő a Magyar Nemzeti Színház tagjai, Végh Sándor hegedűművész, Kennessey Jenő a m. kir. Operaház karnagya.

5. Fitos Vilmos gyűjteményéből

Mint ahogy Gál Lajos lektorom is írja, a cikk első fejezete egyrészt már jól feldolgozott események

ismétlése, másrészt Horváth Károly életrajza. Ez az életrajzi ismertetés volna hivatott bemutatni pontosan és elemzően, milyen szerepet játszott az ellenállási akciókban. Ennek megfelelően hivatkozom a kislexikonra, amelynek jelzett címszavai pontosan meghatározzák azokat a mozgalmakat, amelyekben Horváth Károly résztvett. Másrészt szükségesnek tartom az események összefoglalását, ismétlését, mert erről az SSz-ben még nem volt szó és a továbbiak megértéséhez itt szükséges! Elfogadva a lektori véleményt, hogy nem elég a bizonyításhoz Fitos véleménye, ismét hivatkozom a kislexikonra, amelyben a jelzett címszavak körforgásszerűen utalnak, bizonyítanak, a feltárt dokumentumokra.

A lektori véleményhez tartva magamat, hogy nevezetesen milyen irányú demokratizálást segített elő a Turul-ellenzék, hogyan szolgálták ezt a népi, irodalmi és zenei esték? stb. a következő az álláspontom. Pozitívan. Részletesen ezt a kérdést itt nem elemeztem, mert nem feladata a cikknek. Csak utalhatok a pozitívumra. Nevezetesen arra, hogy egy rétege a Turulnak igyekezett szélesebb befolyásra szert tenni, de ezt nem nevezném demokratizálásra való törekvésnek, 24 inkább ösztönös igényre való törekvésnek. Érdekes lenne azon is elgondolkodni, hogy helyes-e a Turul-ellenzék kifejezés, vagy jobb-e a Turul baloldali népi ellenzék kifejezés használatba hozatala. Megint csak nem ennek a cikknek a feladata ennek eldöntése. A soproni Turul-szervezetről tanulmányom egyik szereplője úgy vélekedett, hogy csak akkor ismerkedtek meg vele, amikor negyedik évüket megkezdték a Tanítóképzőben. Kónya Lajos írja Soproni Évek című könyvében: „...akarva-akaratlan részesei lettünk a meglepetésszerűen ránk törő mozgalomnak... Vegyük kiüntetésnek, mert a Turul az egyetemi és főiskolai ifjúság szervezete, velünk kivételt tesznek, mert fontosnak tartják az életbe kikerülő tanítók formálását. ...Tulajdonképpen ezzel az érveléssel nyert meg bennünket, ha erre egyáltalán szükség volt” ...Dégay Zoltán. „Mert az igazgató s a tantestület már döntött.” ... (Kónya i. m. 163).

Ezek után Kónya úgy emlékezik, hogy villámgyorsan megalakult a Péterfy Sándor Bajtársi Egyesület azzal az igénnyel, hogy az ifjúság nemzeti szellemű nevelésének legfontosabb, ha nem is egyetlen szervévé legyen. Nos hát megindult a mozgalom és sorra hívták meg Sopronba a jeles írókat, költőket. (Őrölök már többször írtam a SSz-ben!) Ennek a Turul-szervezetnek ideálja lett Szabó Dezső. Ismét Kónya Lajost idézem: „Először a Segítséget kaptuk meg, aztán Az elsodort falut. Elbűvölt bennünket szokatlanságával és bátorságával mindegyik, de kivált a Füzetekre kaptunk rá.” ...Nagy élvezettel olvastuk Füžeteit, kivált az olyan írásokat, mint a Nyílt levél Hóman Bálinthoz, s örültünk ennek a tekintély-nem tisztelő bátorságnak és szókimondásnak. ...Ostorozó gúnyolódása és kételkedő szelleme segített bennünket később abban is, hogy kiábránduljunk a Turulból.”

Mint sokan mások, Kónya Lajos is turulista volt. Mint ahogy írta: tájékozatlanságukban elhitték, hogy a reformtörekvéseknek, a magyar nép felemelkedésének méltó műhelyét találhatják meg a Turulban. És ennek szervezeti kereteit is biztosítottak látták. Kétségtelen, hogy szervezetük Sopronban is az akkori felfogású hazafiságot tartotta elsődrendűnek. Így érthető talán meg, hogy a turulisták nacionalista fűtöttséggel, hazai érdekeket szolgálták a terjeszkedő nemzetiszocialista eszmékkel szemben. Így kerültek felemás helyzetbe, amikor a terjeszkedő német impérium kérdést tett fel számukra. Ismét Kónya Lajost idézem: „Ám ahogy fokról fokra megismerkedtünk a mozgalommal, egyre inkább csalódnunk kellett, mert formai játékká váltak az üres szólamházzá vedlettek a nagy tervek.” (I. m. 167). No de még sem így lett, mert később így ír: „Egy délután nagyon lelkesen, lázban égő szemmel állított be Győri úti szobámba. [Iliás Ferenc. H. I. megjegyzése.] Nagy dolgok vannak készülöben, mondta!... Olvasni kezdte a Márciusi Front 12 pontját: Mit kíván a magyar nép? Nagy kor szelleme csapott ki a szavakból...” (182) Ellenállási tervek születtek, sajnos külön csoportokban!

2. Ellenállási tervek, akciók

Sopronban nem volt partizánmozgalom, de voltak ellenállási akciók. Ezeket fiatalok „laza formációjú” csoportjai szervezték. Most előkerült az ún. „Nyugat-magyarországi Partizánmozgalom” című feljegyzés, amely összefoglalja ezeket az ellenállási megmozdulásokat: (7. kép)

256. Fitos Vilmos gyűjteményéből

26. „A Nyugatmagyarországi Partizánmozgalom gyökerei 1943 augusztusáig nyúlnak vissza. Ekkor készítette el Dr. Horváth Károly és Csupor Károly az ifjúság antifasiszta szervezkedésének és a beszervezettek erkölcsi és katonai nevelésének tervezetét. A sejtyszerűség elvén alapuló tervezet a balatoni megbeszélések eredményeként, mint az egyetemes magyar ifjúság szervezkedésében követendő irányelv szerepelt.

1943 ősztől kezdődően megindult az egyes sejtek felépítésének nehéz és nagy körültekintést igénylő munkája. Ennek során főleg Sopron város és Sopron megye területén szerveztünk, egyrészt azért, mert az erdős-dombos jellegű vidék igen alkalmas a partizán tevékenységre, másrészt ennek a területnek a földrajzi helyzete következtében feltehető volt, hogy legtovább szenvedni a német megszállást.

Az ilyen nagy kiterjedtségű szervezkedés, ha még annyira a titkosság feltétlen szem előtt tartásával történik is, könnyen felkelthette volna a Gestapo-pribékek és nyilasok gyanakvását, ezért szükségünk volt

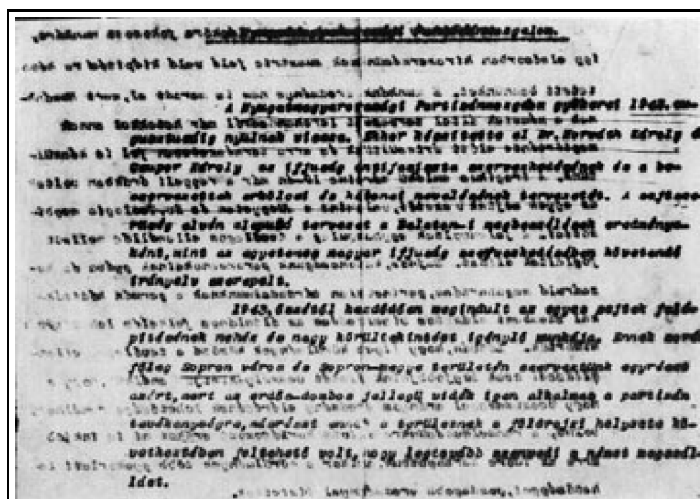
egy olyan fedőszervre, amelyik a felfedés veszélyét csökkenthette. Erre a célra alkalmasnak látszott a Turul soproni szervezete, a Hűség B(ajtársi) E(gyesület), ahol Payrich Sándor lett az ötös sejtek vezetője. Hogy óvatosságunk mennyire helyénvaló volt, azt a későbbi események igazolták, amikor bár számos tagunk szökésre kényszerült, de közülük senkit sem sikerült elfogni, éppen azért, még a gyanú felmerülése előtt eltűnhettek.

A soproni szervezkedéssel egyidejűleg a vármegyében, ezenkívül Szombathelyen és Vasvárott is építettünk ki sejteket.

Az 1944. év tavaszának ideges légköre fokozott munkára, így elsősorban hírszerzésünknek Ausztria felé való kiépítésére készítetett bennünket. E munkánk eredménye nem is maradt el, mert Hazánknak a németek által tervezett lerohanásáról már hetekkel annak megtörténte előtt értesültünk és arra természetesen fel is készültünk. A tragikus emlékű március 19-én már a reggeli órákban együtt voltak az egyes sejtek vezetői, valamint a Műegyetem és Ev. Teológia megbízottai. A jelen voltak egyhangúlag a tevőleges ellenállás mellett foglaltak állást. Sajnos, katonaságunk parancsnokainak gyáva és hazaáruló magatartása, gerinctelen társadalmunknak a germán hódítókkal szembeni alázatos viselkedése az általános felkelés lehetőségét kizárták. Látván, hogy ilyen körülmények között a tevőleges ellenállással csak legjobbaink életét veszélyeztetjük anélkül, hogy a nagy veszteséggel arányos eredmény elérésének lehetősége remélhető volna, a rendelkezésünkre állott korlátozott erőket mi is inkább arra az időre tartogattuk, amikor a körülmények több gyakorlati lehetőséggel, gazdagabb eredménnyel biztattak.

Időközben folyt a munka: mind több és több éjszaka jelentek meg Sopron utcáin a Szabad Élet Diákmozgalom szabotálásra és ellenállásra buzdító röpcédulái. Őszre, a Lakatos-kormány engedékenyebb magatartása és békepuhatolása különösen fokozta a szervezkedés és készenlét jelentőségét, mert nyilvánvaló volt, hogy bekövetkezhető fegyverletétel esetén a germánság támogatását élvező nyilasok mindent megtesznek a hatalom átvételéért.

A szervezkedés óriási iramúvá fokozódott most már azzal a céllal, hogy a nagyszámú, de önmagukban kis jelentőségű ellenállási csoportokat egységesítsük és ezáltal az ellenállási szervezet ütőképességét, erejét lényegesen növeljük. Sorban csatlakoztak hozzánk Horváth Péter, vitéz Bella Ernő és Fábján Lajos, Dr. Ferdinánd István és Maár Károly csoportjai. Együttműködött velünk a lengyel internáltak titkos szervezete is Mazurkievicz József vezetésével. (Bella csoportja nem csatlakozott! H. I.)

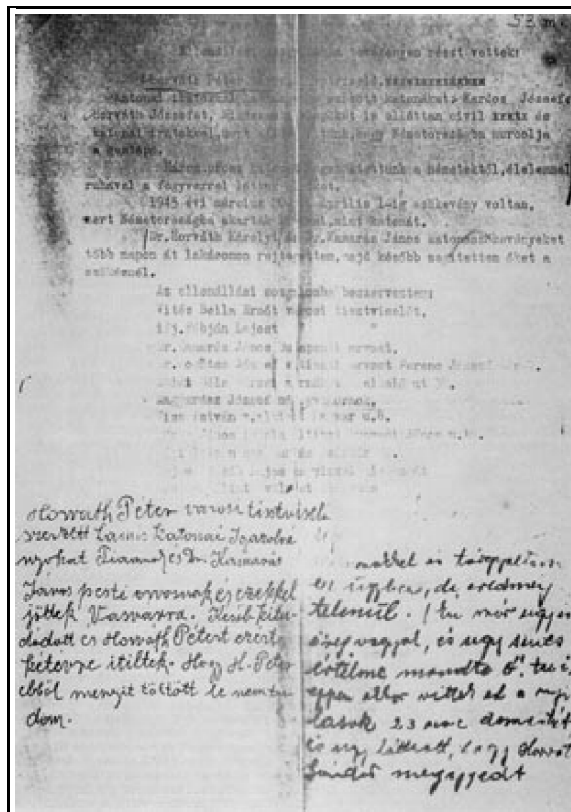
277. A feljegyzés részlete

Tekintettel arra, hogy hírszerző vonalak nélkül még a legbátrabb emberekből álló partizánmozgalom sem lehet eredményes, hiszen sikerrel csak úgy támadhattunk, ha erőinket akkor és ott vetjük be, ahol az az ellenfélnek gyenge pontját érve feltétlenül meglepetésként hat, a katonai irányú szervezéssel párhuzamosan minden irányban: így katonai, polgári, közlekedési (vasutak) stb. irányban hírszerző vonalakat építettünk ki, amelyek vezetése, irányítása és a rendszeresen gyűjtött adatok kiértékelése Csopor Károly feladata volt. Hírszolgálatunk kiterjedt a vármegyére és a vele szomszédos dunántúli területekre is. Részletes térképnilyvántartást vezettünk a német csapatelhelyezkedésekről és mozgásokról, erők mértékéről, raktáraikról és azok őrségéről, erődépítésekről. Fábján Lajos csoportja rövidhullámú adóvevő-készüléket is szerzett, amelyet azonban egyes megszerezhetetlen alkatrészek hiánya miatt üzembe helyezni nem tudtunk. A vármegye falvaiban beszervezett hírszerzők egyben a faluk szervezését is végezték, főképpen arra az esetre, ha a visszavonuló németek fosztogatni kezdenének. Munkánk eredményeként október 15-én kb. 500 emberünk állott készen fegyveres ellenállásra. A fegyverletétel hírére, Dr. Horváth Károly azonnal Pestre rohant utasításokért. Még az éjjel (okt. 15.) autón megközelíti Pestet, háromszor próbál átjutni a többszörös gyűrűn, de a nyilasok mindannyiszor elfogják, végül fél napi fogvatartás után útbaindítják Sopron felé. Ezalatt Sopronban vitéz Bella Ernő és Fábján Lajos csoportja a németek által megszállott városházán hatalmába keríti az összes kataszteri könyveket, a népmozgalmi és katonai nyilvántartásokat, 80 000 pengő készpénzről szóló utalványt és ezeket az időközben ugyancsak megszerzett levente-felszereléssel együtt a Szent-György-plébánia kriptájába rejti el.

E nehéz napokban kapcsolódik hozzánk báró Rosner István volt országgyűlési képviselő és kb. 150 emberét, élelmiszert és meleg téli ruhát ajánl fel a mozgalom támogatására. Most már emberünk, azok ellátására élelmiszer, ruha és a csoportok részére előkészített gyülekezési helyek és működési bázisok lettek volna, csak az elegendő fegyverzet hiányzott. Hogy ezt megszerezzük, felmerült a gondolat, fel kell venni a kapcsolatot Tito partizánjaival és a meginduláshoz anyagi támogatást kell kérni. Dr. Horváth Károly utasítására Maár Károly leutazott a Muraközbe, ahol beszervezett néhány partizánérzelmű embert, akik hajlandók voltak megbízottainkat a Dráván átcsempészni. Az általános megbeszélések előkészítésére Mazurkiewicz József az ilyen munkában már gyakorlott két lengyelt bocsátott rendelkezésünkre. Sajnos, őket elindulásuk előtt két nappal a Gestapo (korábbi tevékenységük megtorlása képen) letartóztatja. (8. kép)

Míg pótlásukra megfelelő embert találtunk, az időközben életbeléptetett biztonsági intézkedések a Muraköz

felé lehetetlenné tették az átjutást. Ezért fokozottan sürgettük, hogy Budapestről a legalább a meginduláshoz feltétlenül szükséges néhány darab automatafegyvert küldjék meg. Fitos Vilmos ígért is nyolc géppisztolyt, amelyet december második felében kellett volna leküldeniök. Sajnos, egyrészt Pesten is fegyverhiány volt, másrészt a Vörös Hadsereg meglepetésszerű, gyors előretörése a leszállítás technikai megoldását is lehetetlenné tette. Így fegyvertelenül állottunk, amikor arra a legnagyobb szükségünk lett volna. A fegyverhiányon bukott meg az a tervünk is, hogy valamelyik éjjel megrohanjuk a németek egyik aránylag gyengén őrzött, Sopron belvárosában lévő fegyver- és lőszerraktárát. Az anyag elszállítását személyautókkal terveztük különböző gyűjtőhelyekre. Az autókat Csupor Gábor bocsátotta volna rendelkezésünkre, aki a sárvári gépkocsi átvételi bizottságban mint háp. őrmester teljesített szolgálatot.

298. Horváth Károly édesapjának „hitelesítése” egykorú feljegyzésen

Eközben mind több és több emberünket hívják be katonai szolgálatra. Október 5-én a mozgalom vezetőjét, Dr. Horváth Károlyt is katonai szolgálatra hívták be. A katonai egység irodájában szolgálatot teljesítő, beszerezett tagtársunk segítségével sikerült az iratokat, elsősorban a behívójegyet megszerezni és megsemmisíteni. Vitéz Bella Ernő Csáktornyára került, így egyik csoportunk vezetőjének módjában volt kapcsolatot teremtenie, a horvát partizánokkal és az ottani állomás felrobbantásában is tevékenyen résztvett, amennyiben ő szerezte az akcióhoz szükséges robbantóanyagot. Majd, amikor onnan Érsekújvárra helyezték, a több ezer főnyi karpaszományos iskola hallgatói között indította meg a szervezkedést, szabatázsokat hajtottak végre (három honvédségi teherautót hosszabb időre üzemképtelenné tettek), a honvédségi raktárból nagyobb mennyiségű lőszer és élelmiszert szereztek. A karpaszományos iskolát, sajnos, meglepetésszerűen Németországba rendelték és embereink (kb. 15-en) csak az utolsó

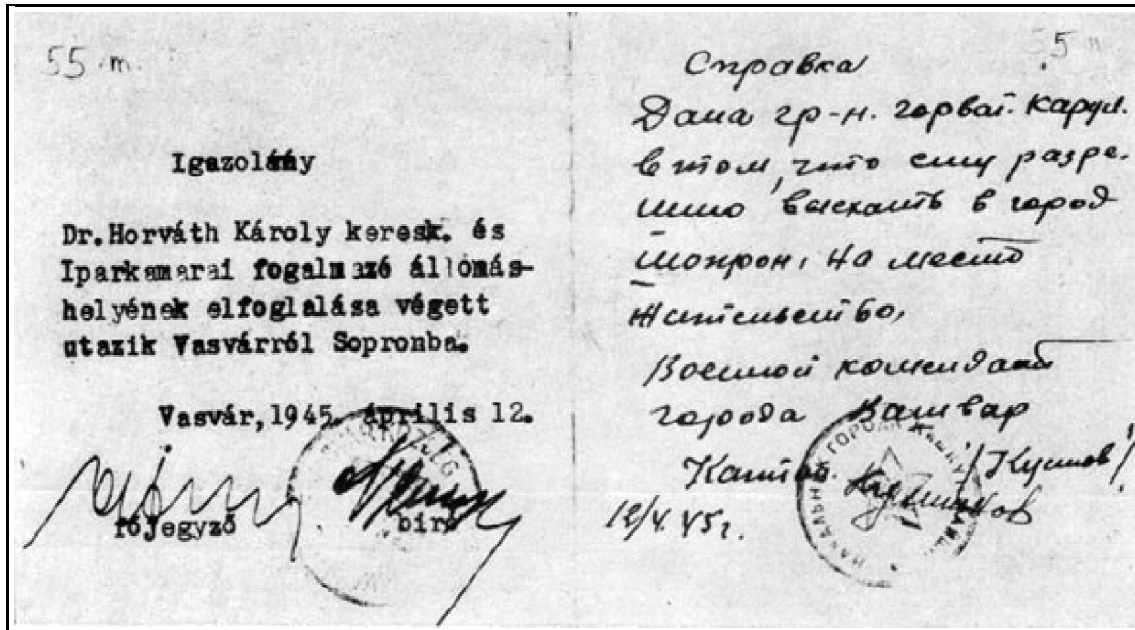
pillanatban tudtak az általunk rendelkezésükre bocsátott hamis SS behívókkal Sopron felé megszökni a katonasággal körülrzárt városból. A sorozatos bevonulások mind több és több emberünket készítetik szökésre. Így (saját biztonságuk megóvása érdekében) többen hozzáférhetetlenné válnak a mozgalom számára. December 31-én másodsor hívták be Dr. Horváth Károlyt katonai szolgálatra, aki ekkor szökésre kényszerült. Miután Szombathelyen csak szerencsés véletlen révén menekült meg egy razzia során az elfogatástól, Csupor Károly és Horváth Péter segítségével **30**hamis iratokat szerzett és most már álnéven járt a mozgalom egyik exponált helyéről a másikra és tartotta fenn a kapcsolatot a már szökésben lévő és a még szabadabban mozgó egyének között. A helybeli katonai irodákban lévő beszervezetteink nagy segítségünkre voltak a jól használható katonai iratokkal való ellátásunkban, úgyszintén az ő kezdeményezésükre és ajánlásukra több katonaszökevényt rejtettünk el, illetve szöktettünk meg. Bár a sorozatos és igen alapos razziaák a mozgást és a felkészülést rendkívül megnehezítették, mégis mindent megtettünk és előkészítettünk arra az esetre, ha a város előtti, erősen kiépített védelmi állásokért harcok alakulnának ki. Tervünk az volt, hogy egy a város birtokáért folyó harc esetén a belváros Szent György templomát körülvéő és jórészben lerombolt épülettömbben mint magban készítettünk elő ellenállási fészket, megbénítván ezáltal a németek mozgását, tekintve, hogy a főútvonal az említett épülettömb homlokrészén húzódik. Evégből nagymennyiségű élelmiszert tároltunk az említett templom kriptáiban, ahol számos szökött mozgalmistánk élt már addig is. Ide menekítettünk három, a németek fogságában sýnylódott orosz tisztet is, akiknek vezetője Myrolubow Gregor leningrádi lakos volt. Őket civil ruhával és fegyverrel láttuk el. Segítettük Horváth Péter révén Mindszenti püspököt is a szökésben, amennyiben polgári és katonai iratokkal láttuk el avval számolva, hogy az utolsó pillanatban a Gestapo őt is Németországba hurcolja el. Ebben az időben már valamennyien szökésben voltunk.

A Vörös Hadsereg fergeteges erejű márciusi offenzívája kizárt minden érdemleges német védelmet Sopron előtt. Szükség tehát a tervezett ellenállásra nem volt. Mégis március 31-én délelőtt tíz órakor, tehát akkor, amikor a német csapatok zöme még a városban tartózkodott, néhány emberünk kitűzte a városháza tornyára a megadást jelző fehér zászlót. Megemlítendő még a vármegye községeinek a visszavonuló németekkel szembeni bátor magatartása, amely megakadályozta, hogy a leventeifjúságot elhurcolják, elhajtsák az állatokat és fogatokat. A beszervezett községekben ezt sikerült is mindenütt megakadályozni, sőt egyes hidak felrobbantását is megghiúsítani. A saját katonai egységek alparancsnokaival történt megegyezések folytán ezek a községek lövés nélkül kerültek orosz kézre. A Vörös Hadseregnek Sopron városába történt bevonulásakor a mozgalom néhány tagja a bevonuló csapatok parancsnokságánál elsőként jelentkezett. Ezzel a nyugatmagyarországi partizánmozgalom tulajdonképpen véget ért.” (9. kép)⁷⁽⁷⁾

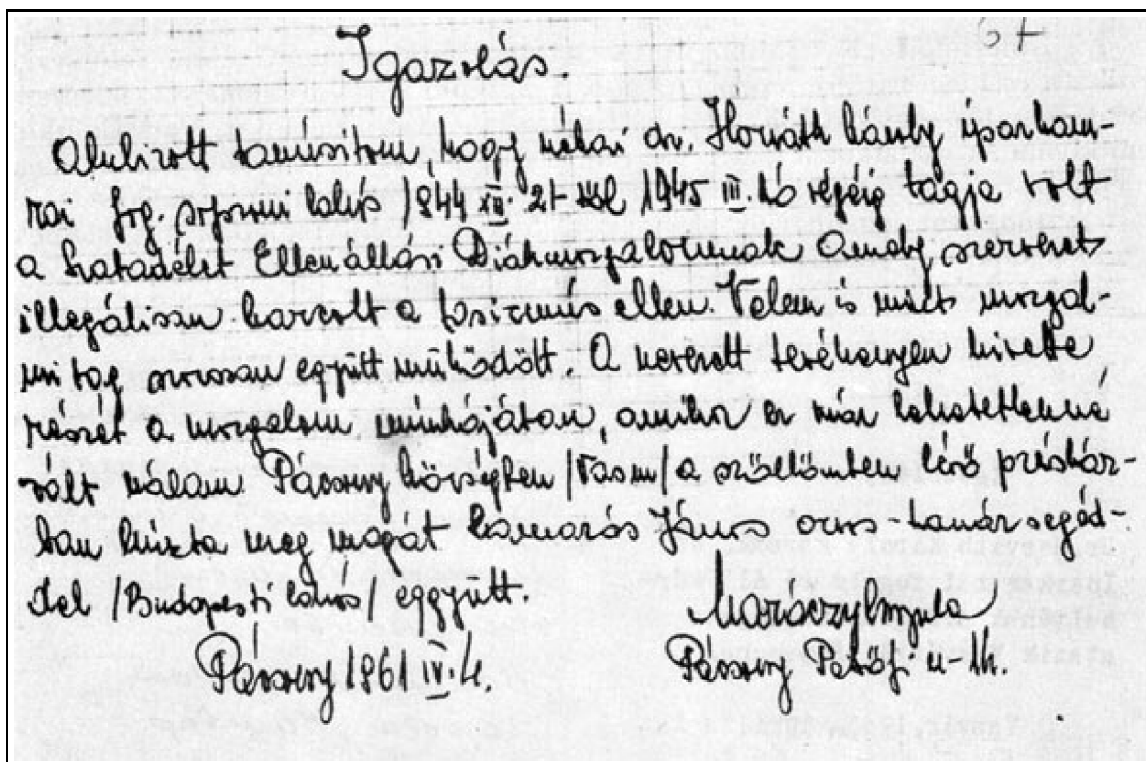
1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Hiller István: Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben / 3. A Magyar Függetlenségi Front soproni kapcsolatai. Bella Ernő ellenállási csoportja

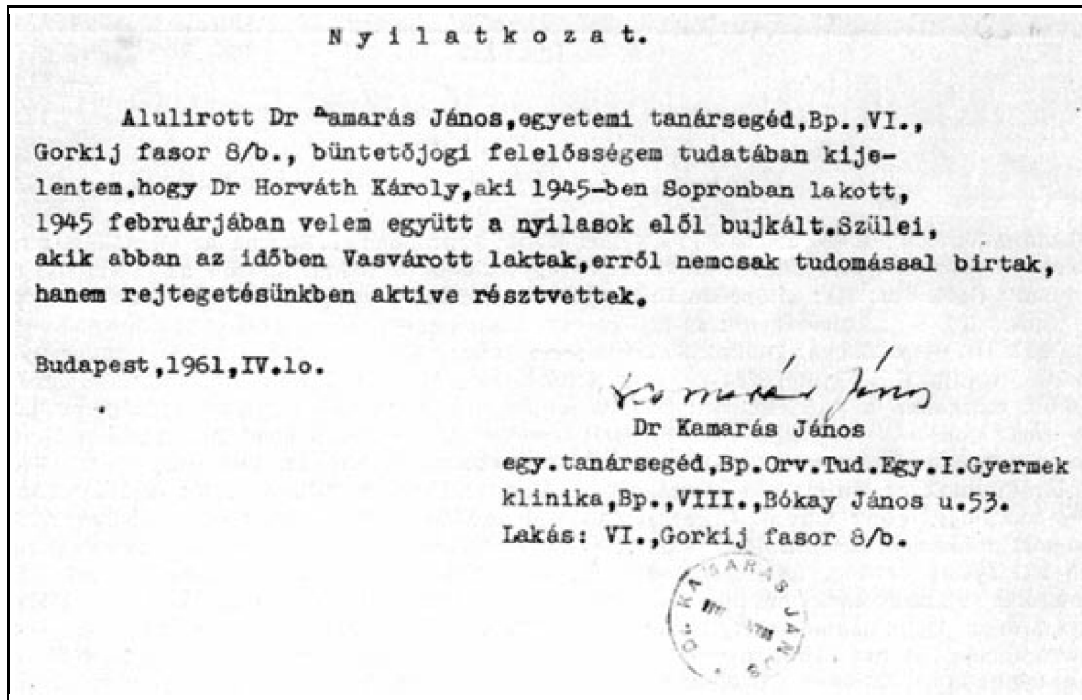
313. A Magyar Függetlenségi Front soproni kapcsolatai. Bella Ernő ellenállási csoportja

Az ismertetett „Nyugatmagyarországi Partizánmozgalom” című feljegyzés kritikára és kiegészítésre szorul. Az abban szereplő még élő személyek lehetnek csak bizonyítói vagy cáfolói az ott leírt eseményeknek, akcióknak. Vannak, akik nem kívánnak nyilatkozni („elég sok bajuk volt már ebből”), mások nem tartják érdemlegesnek amit tettek („minek róla beszélni”). Sokoldalú vizsgálódás után ma már tényként fogadhatjuk el, hogy a „feljegyzésben” foglaltak megfelelnek az igazságnak, de pontosításuk szükséges.

9. a. Igazolás

329. b., c. Igazolások

33 Fábján Lajos szóban és írásban is megerősítette, hogy Sopronban volt ellenállási mozgalom a nácik és nyilasok ellen a legnehezebb időszakban is. Kérésemre elmondta és le is írta, mi is történt Sopronban az ellenállási tevékenység kapcsán.⁸⁽⁸⁾

Fábján Lajos levélben felhívást kapott Pécsről – ahol mezei jogász volt az egyetemen –, hogy csatlakozzék a Magyar Függetlenségi Fronthoz. Ugyanilyen felhívást kapott Bella Ernő is.⁹⁽⁹⁾ Hozzáláttak egy „laza formációjú” szervezkedéshez. A kapcsolatteremtés adott volt a baráti, munkatársi körökkel, – írja Fábján Lajos – így Schmiédli (Valla) László, Pleininger Rezső, Horváth Péter, Csupor Károly, Wrana József, Drágás Dánilló, Garab József, Karner Gusztáv, Maár Károly, Zöldi Béla, Kimmel Gyula, Dr. Pálos Ferenc bencés tanár, Endrédy Zoltán pap-költő, Zilahi József, Alpár Gejza, Kasznár László és társai, tehát viszonylag kis számú lelkes, „laza szervezetségű társasággal.” Karner Gusztávnak jó kapcsolatai voltak Vas (Wanek) Károllyal (a felszabadulás után kisgazdapárti politikus, H. I. megjegyzése), aki viszont Sodró Sándor ellenzéki honvéd ezredessel volt igen jó viszonyban.

A „partizánmozgalom” szóhasználatot – akárcsak magam is – Fábján Lajos túlzásnak tartja. Az ellenállási mozgalomban kifejtett cselekedeteikről – mint már korábban is nyilatkozta, elsődlegesen saját személyét illetően – az a véleménye: az nem volt olyan jelentős, hogy annak hivatalos elismerésére igényt formált volna. A fiatalkori lelkesedés, a szinte merész megfontolatlanság vezette cselekedeteiket, amelyek végzetes következményekkel is járhattak volna.¹⁰⁽¹⁰⁾ A csoport a Magyar Függetlenségi Fronton kívül nem „csatlakozott” sehová. Ez az állítás ellentétes a „feljegyzésben” foglaltakkal. A csoport Bella Ernőt ismerte el vezetőjének, ő volt a baráti körben a legidősebb. Fábján Lajos rajta keresztül ismerte meg Horváth Károlyt. Horváth Károly Lackner Kristóf utcai lakásán találkoztak, ahol Horváth Ságvári Endre halálhíréről szóló röplapokat és illegális újságokat adott át terjesztésre. Ezeket akkor hozta hátizsákjában Budapestről.

Payrich Sándor 1943–44-ben Fábján Lajos közvetlen munkatársa volt a városházán. Gyakran adott kifejezést németellenes megjegyzéseinek és Horváth B. Jenő újságíróval – akit Erdős Aladár főszerkesztő (Sopronvármegye) is támogatott – különböző rendezvények megszervezésével erősítette a németellenes hangulatot. Ilyen rendezvényeket szerveztek a népszavazás évfordulóján, az ún. ágfalvi csata évfordulóján, tiszteletadást rendeztek az országzászló előtt.

Fábján Lajos igazolni tudja, hogy a csoport tagjai katonai menetlevéllel mentettek embereket. Ebben Horváth Péter jóbarátja, Hajdu Németh Lajos jeleskedett, aki a Honvéd Kiegészítő Parancsnokság útján szerzett bíncó behívókat. Fábján Lajos tanúja volt annak, amikor a volt Katolikus Körben ilyen menetleveleket állított ki a rászorulóknak budapesti úticéllal. (10–11. kép)

1944. október 15-én a fiatalok szinte „rendőri asszisztenciával” szállították, lopták át a nyilvántartásokat a Városházáról a szomszédos Káptalanházba, az 34 ott levő jezsuita kriptába. Az akció nagyon rosszul is elsülhetett volna. A rendőrség másnap azonnal kiderítette, hol vannak az iratok. Dr. Kamenszky Árpád polgármester csillapította le a kedélyeket azzal, hogy „nyilván meg akarták védeni az anyagokat, ezért rejtették el azokat”. (12. kép)

1. 19. 1944. évi
parancsnokság
(Szabadság, stb.)

li. szabadság.
54. 11. 1944.

Szabadságolási igazolvány.

Értekezni: 3045

Sz. Horváth Péter, Hajdu Németh Lajos, c. örm.

306. 1944. évi parancsnokság útján Horváth Péter, Péterfi

maraton, jere Van, rendsz. rendsz. rendsz.

A szabadságolási igazolványt a szabadságolási bizottság adja ki.
A szabadságolási igazolványt a szabadságolási bizottság adja ki.
A szabadságolási igazolványt a szabadságolási bizottság adja ki.

Honnan	Hová	A legközelebbi rendőrség és a helyi hatóságok levezetése
Sopron	Vasvár	Bianca utca a buszok egyetlen buszra jött Hajdu Németh Lajos
Vasvár	Sopron	

Az utolsó sorokat a rendőrség kitölti.

SZEMÉLYLEÍRÁS

Kor: 29 év
Termet: 165 cm
Súly: 60 kg
Szín: szürkés
Haj: szürkés
Szem: szürkés
Egyéb: Sopron, 1945. május 25.

E szabadságolási igazolványt a szabadságolási bizottság adja ki.

Apja: 1 Dátum: 1. 1944
Élettárs: 1 Helyettesítendő: 1
Zsolt: 1 Következő: 1
Hely: 1 Összesen: 1
Függő: egy név Előzetes: egy név
Egyéb: egy név Egyéb: egy név

1944. október 15. Sopron, 1945. május 25.

Dr. Kamenszky Árpád
Polgármester

3510. Hamis szabadságolási igazolvány

[3611. Hamis nyílt parancs](#)

Részletek rövidhullámú rádióadó megszerzéséről: A rádióadót Fábján Lajos „vételezte” Gábler Károlytól Veszprémben, aki ott teljesített szolgálatot a légtalmi hírközpontban. A kincstári tulajdont képező berendezést menetlevéllel vasúton hozta magával. Sopronban a készülék nem került rendeltetési helyére, hanem a Káptalanházba, amely akkor már romhalmaz volt, de a csoport „bázisa”, ahol Bella Ernő is rejtőzködött. Bella Ernő és Pleininger Rezső részére Fábján Lajos küldött kézbesítésből elcsent SS-behívókat Érsekújvárra, ahol katonai szolgálatot teljesítettek. Bella gondoskodni tudott civilruháról is és viszontagságos utazással érkezett haza. Itt egy éjszakát Fábján Lajosnál töltött, majd átmenekítették a Káptalanház egy csodálatos módon épségben maradt kápláni szobájába. A Káptalanházban volt hónapokig a rádió és itt tartották a megbeszélést többek között Myralubov Grigorij (Horváth Károly feljegyzésében az írásmód: Myrolubow Gregor!) német fogságban romeltakarítást végző és tolmács szolgálatot is ellátó leningrádi orosz katonával, aki március végén két társával ugyancsak az épület romos pincéjében kapott menedéket. Fábján Lajos hangsúlyozza, hogy nem tisztokról van szó. Horváth Károly ugyanis ilyenekről írt feljegyzésében.

Horváth Péternek is valóban jelentős szerepe volt. Ő juttatott fegyvert Fábján Lajosnak, aki azt átadta Myrolubownak és ő hozta össze a csoportot Horváth Pál kőművessel, illegális kommunistával.

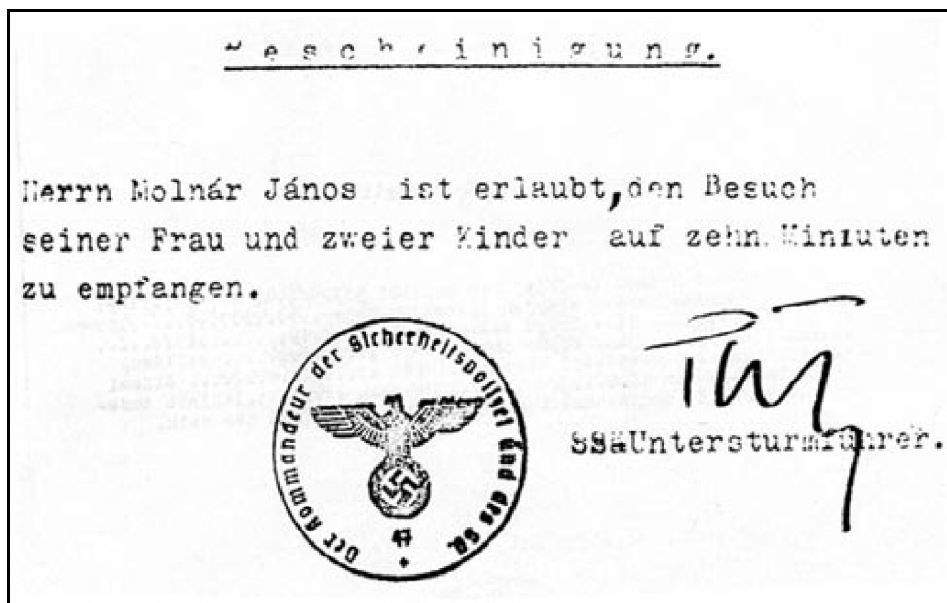
1945 nagycsütörtökén este ismét hullottak a bombák a város különböző pontjain. A bombázás alatt Fábján Lajos Bella Ernő akkori rejtékhelyéről – a Paprétről, ahol egy Lakatos nevű vasutasnál húzódott meg – átszállította az ott tárolt konzerveket a Káptalanházba, ahol akkor már több, német fogságból megszökött

szovjet katona is tartózkodott. Ők hárman azután nagyszombaton este Fábjánék légoltalmi pincéjébe menekültek (Ferencz József tér 7., ma Fő tér). Amikor a felszabadító szovjet katonák a térre érkeztek, elsőként jelentkeztek náluk Fábján Lajossal, Garab Józseffel és Bónis Antallal együtt. Bónis nyomban tolmácsfeladatokat kapott, Garab és Fábján pedig az első felhívások megfogalmazásánál munkálkodtak.

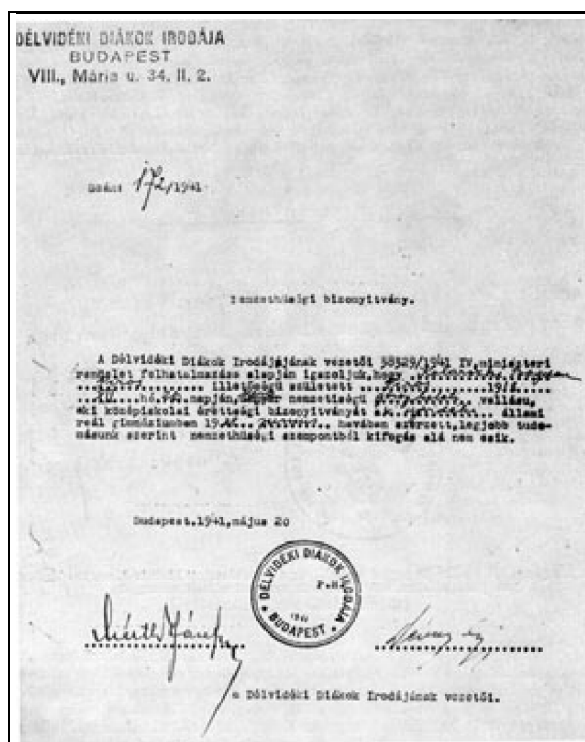
A város megadását jelző fehér zászló kitűzésével kapcsolatban kérésemre Fábján Lajos a következőket rögzítette írásban: „Nagyszombaton délelőtt vitéz Bónis Antal főtörzsőrmester, Garab József és én tüztük ki a Várostorony ablakaiba a fehér zászlókat, melyeket azután a városparancsnok rendelkezésére a katonák egy, másfél óra után bevettek. Másnap, vasárnap Dr. Kamenszky Árpád polgármester rendelkezésére újjólag kitűzték a fehér zászlót, melyek azután napokon át hirdették a város felszabadulását.”¹¹⁽¹¹⁾

Fábján Lajos a Horváth Károly-féle feljegyzéssel kapcsolatban még azt írja, hogy Horváth Károly feljegyzését – mivel ő közben katonai szolgálatra vonult be – nyilván hazatérte után írta. Vannak írásának részei, amelyek személyes emlékeit rögzítik, mások a Valla (Schmiedl) László által az 1945–46. években az „Új Sopron” című lapban publikált, meglehetősen „romantikus” hangvételű, bár lényegét tekintve igaz és valós írásokkal mutatnak azonosságot.

³⁷Az „Új Sopron” című lap 1946. március 31-i számában cikket közölt az eseményekről „Így szabadult fel Sopron. Pillanatképek és őszinte nyilatkozatok városunk felszabadításáról.” A cikk mindenben megerősíti Fábján Lajos feljegyzését, a fehér zászló kitűzésével kapcsolatban is. A felszabadulás izgalmas óráiról a terjedelmes cikkben Fábján Lajos polgármester (íj. Fábján Lajos édesapja. H. I. megjegyzése), Dr. Takács Kálmán, a Nemzeti Bizottság elnöke, Endrédy Zoltán katolikus hitoktató, költő, Vas (Wanek) Károly, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt elnöke, Feller Viktor vasutas, Kovács Lajos tisztviselő és Bónis Antal főtörzsőrmester mondta el visszaemlékezéseit. Az utóbbi visszaemlékezésből néhány idézet: „A város felszabadulása előtti szombaton Dávidházy (István) ezredessel kint voltunk Balfon, ahol az ezredes kiadta az utasítást, hogy a magyar csapatok szüntessék be a tüzelést és menjenek át a Vörös Hadsereghez. ...A német parancsnok azonban nem volt hajlandó abbahagyni a tüzelést. ...A városban kitűztük a fehér zászlót a toronyra, de Kamenszky dr. akkori polgármester levetette velünk. ...Másnap reggel aztán megtörtént a felszabadítás, sokkal simábban, zökkenőmentesebben, mint ahogy számítottam”. Ezzel kapcsolatban nyilatkozott az „Új Sopron” fent jelzett számában Parfjonov tábornok, gárdahadosztály parancsnok, Sopron felszabadítója: „A Sopron körüli harcok már a németek megsemmisítésének utolsó fázisába esnek, maga a város nem volt túlságosan jelentős katonai szempontból, mivel völgyben fekszik, azonban a várost körülvevő magaslatokat a németek keményen védték és a harcokban, habár a Vörös Hadseregnek ³⁹is voltak veszteségei, a németek ember- és hadianyagban hatalmas veszteségeket szenvedtek és igen sok foglyot hagytak hátra. Sopron felszabadításáért a hadosztály Sztálin generalisszimuszától napiparancsban dicséretet kapott.”

12. A soproni SD. főnöke 10 percet engedélyez a letartóztatott Molnár János rendőrtiszt meglátogatására, aki a fiatalok szervezkedéseit támogatta.
(Molnár László tulajdonában)

[3813. kép](#)

Korábban említettük, hogy az ifjúsági ellenállási szervezkedésben részt vett Drágás Dánilló soproni

egyetemi hallgató is. Részére 1955-ben a Magyar Külügyminisztérium útján Fábján Lajostól kérték jugoszláv hivatalos szervek ellenállási tevékenységének igazolását.

A náciellenes szervezkedésben résztvevő Drágás Dánilló soproni egyetemi hallgatóról, akire Fábján Lajos hívta fel a figyelmet, a közlés után az egyetemi levéltári kutatás érdekes dolgot hozott felszínre. 1941. augusztus 27-én a M. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 42. 656/1941. IV. 2. szám alatt körértesítést adott ki a „nemzethűségi szempontból nem igazolt délvidéki hallgatókról.” A szigorúan bizalmas jelzetű miniszteri rendelkezés értesíti az egyetemek tanácsait, hogy a felsorolt 69 hallgatót nemzethűségi szempontból nem igazolták, miért is azok hazai egyetemre, illetve főiskolára nem vehetők fel. A felsoroltak között szerepelt Drágás Dánilló is, aki 1919-ben született Csurogon. Az 1822/1941. számú egyetemi ügyiratra (körértesítés másolatra) Modrovich Ferenc a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar dékánja saját kézírásával írta rá, hogy „A felsoroltak egyike sem kérte felvételét karunkra”. Ezzel 1941. szeptember 9-én az ügy ad acta került, illetve ez lett a kar 1. számú elnöki irata. 1941. május 16-án a Délvidéki Diákok Irodája (Bp., VIII. Mária u. 34. II. 2.) igazolta, hogy Drágás Dánilló csurogi illetőségű, szerb nemzetiségű, görög keleti vallású, aki középiskolai tanulmányait az újvidéki reálgimnáziumban végezte el. Így fejeződik be az igazolás: „Legjobb tudomásunk szerint nemzethűségi szempontból kifogás alá nem esik.” Egy másik hivatalos ügyiratban a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gépész- és Vegyészmérnöki Kara Gépészmérnöki Osztályának prodékánja 1942. április 27-i keltezéssel közli a soproni dékánnal, hogy Drágás Dánilló karuk hallgatója, akit „mellékelt iratok” alapján vettek fel. Érettségi bizonyítványát a belgrádi egyetemtől – ahol korábban hallgatott – nem tudta visszaszerezni. A két kar között azért került sor ügyintézésre, mert 1942. április 3-án a hallgató a budapesti karról, az 5. szemeszterről kérte átiratását a soproni kar bányamérnöki osztályára. Kérvénye szerint azért, mert a bányászat inkább megfelel érdeklődésének és hajlamainak, ezenkívül Sopronban a megélhetési viszonyok kedvezőbbek számára, mint Budapesten. Átiratási kérvényére (Sopron 1942. augusztus 21.) Modrovich Ferenc, Szádeczky Kardoss Elemér, Proszta János, Tárczy-Hornoch Antal professzorok írtak pozitív véleményezést, így 1942. június 22-i dátummal – a miniszteri utasítás ellenére – Drágás Dánilló átlépését a bányamérnöki tagozatra lehetővé tették (13. kép).

Kéziratomb végleges lezárása közben került elő a soproni egyetemi levéltárban több olyan dokumentum, amelyek feldolgozás alatt állnak. Mindenesetre utalnak a leírt tervekre, akciókra. Tárczy-Hornoch Antal professzor írja a következőket 1946. februári keltezéssel a Soproni Nemzeti Bizottság számára tett jelentésében: „...„Rajniss fegyveres összeütközéstől tartott és nem alaptalanul, mert ifjúságunk valóban meg is volt szervezve [!] s csak a jelet várta Budapestről, amely azonban az ellenállási mozgalom leleplezése miatt elmaradt.” Szó esik még hallgatók részvételéről a partizánmozgalomban, elhurcolásokról, menekülésekről, az ellenállás megszervezéséről stb. Ez azonban már meghaladja írásom kereteit, erről majd máskor szeretnék részletesen írni.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig

40 Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig

A Rák-patak – gyakori másik megnevezése szerint Bánfalvi patak – ugyan Sopronnak az Ikva mellett csak másodrendű folyóvíze, egy szempontból azonban mégis különleges figyelmet igényel: forrása és vízgyűjtő területe a trianoni határmegvonás után is teljesen magyar területen maradt. A patak védelme tehát nem

igényel bonyolult nemzetközi megállapodásokat, jelenéről és jövőjéről a mi nemzedékünk, rajtunk keresztül az illetékes soproni hatóságok dönthetnek. Összekapcsolódása Sopron város fejlődésével, a város életében kifejtett stratégiai és gazdasági szerepköre megérdemel némi figyelmet, ha megfontoltan kívánunk gondoskodni erről a fontos helyi, nemzeti kincsünkről.

A patakkal foglalkozó közlemények, tanulmányok száma meglehetősen sok. Ezek egyik hiányossága, hogy más témakörrel (pl. Sopron parkosításával) kapcsolatban, csak mellékesen közölnek adatokat a Rák-patakról, s ezek az adatok is gyakran tévesek, másrészt nem foglalkoznak a patak felső szakaszával, mivel Bánfalva mindössze 3 évtizede tartozik Sopron közigazgatási területéhez. A patakkal önállóan, így a felső szakaszával is, egyetlen tanulmány¹⁽¹²⁾ foglalkozik, de ez sem értékeli kellően felhasznált forrásmunkáit.

A forrásmunkákban észlelt tévedések korrigálása érdekében döntöttem úgy, hogy a jelen összefoglaló tanulmány elkészítéséhez nem annyira levéltári bejegyzéseket, mint inkább és elsősorban a régi térképek adatait, a jelenkori állapot rögzítéséhez pedig saját emlékeimet fogom hasznosítani. Megbízható régi térképeket azonban nem könnyű találni, mivel a mai értelemben vett korszerű térképrajzolás (projekció, a gömbfelület síkba fejtése a legkisebb mérethamisítással), ill. a terület felméréséhez alkalmazott eljárások és műszerek megbízhatósága legfeljebb 200 évre, az Adriaticumtól mért tengerszint feletti magasság mérhetősége pedig mindössze 100 évre tehető. Ezért „térképként” elfogadtam két igen szabatosan készített nézeti rajzot: az egyiket a XVII. század első harmadából,²⁽¹³⁾ a másikat a XVII–XVIII. század fordulójáról.³⁽¹⁴⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig / A Rák-patak mai medre, vízhozama és szintmagasságai

A Rák-patak mai medre, vízhozama és szintmagasságai

A patak forrása, a Hidegvíz-forrás, a régi sárga jelzésű turistaúton 1600 m távolságban van az Asztalfőttől, a trianoni határnak Soprontól legmesszebbre nyúló nyugati fordulópontjától, mint ez térképről mérhető.⁴⁽¹⁵⁾ A forrás tengerszint feletti magassága e szerint 402 m; Furbás Oszkár közleménye⁵⁽¹⁶⁾ szerint 452 m (ez kétségtávol nyomdahiba). A forrástól a patak a Hidegvíz-völgyön 3000 m hosszúságban folyik végig a Görbehalom-telepig, majd 307 m tengerszint feletti magasságon^{4(17) 6(18)} egyesül a Brennbergi völgyben fakadó, Fehér Dánielről elnevezett ⁴¹forrás vizével. Addigi folyása közben azonban a patak vize a Hidegvíz-völgyben már felduzzadt a völgybe betorkolló két patakkal, ezek közül a második a Hermes-árok patakja, és az „Alsó Tödl” hegynél, a régi Brennbergi Vasúti Iparvágány töltése előtt mesterséges tóvá duzzad, amelynek szintmagasságát bukózsilip vezérli.¹⁽¹⁹⁾

Az Ó-brennbergi völgyben a patak egyesül a Kovács-patak vizével, balra fordul, és e ponttól kezdve vízhozamát a kizárólag jobbról, a völgybe torkolló ún. „árkok” (Köves-, Tolvaj- és Tacsí-) patakjai növelik. Az így felduzzadó Rák-patak követi a Brennbergi völgy kanyargásait. 276 m szintmagasságon befogadja a Tolvaj árok patakját és 1200 m-rel lejjebb a Tacsí-árokból kifolyó patak vizét. A 276 m-es szintmagasság külön megemlítése azért fontos, mert a XVII. századtól az 1950-es évekig itt működött – a mai Úttörő Tábor és a volt Erdei Iskola között – az a duzzasztógát és zsilip, amely az ún. „Malompatak” vízellátását biztosította.

Ma a Rák-patak a kertvárosi Hajnal téren zárt mederben folytatja útvonálát, s az Ady Endre út páros

számú oldalán befedve folyik el az óvoda mellett. 100 m-rel lejjebb, a Sövény utca csatlakozása után ismét szabadtéri folyású, kissé balra fordul a medre, majd rövidesen jobbra kanyarodik és kiér a Soproni völgybe, amelynek iránya ÉNy–DK-i. A Hajnal téren a szintmagasság 265 m,⁶⁽²⁰⁾ a mai Fenyő téri iskola előtt pedig 250 m.⁴⁽²¹⁾ Ezután vége a patak hegyi szakaszának, medervonala és szintcsökkenése a Soproni völgy adottságait követi.

A Fenyő téri iskola előtt a patak éles ívben, vagy 60 fokos szöggel jobbra fordul, elfolyik a Süketnéma Intézet mögött, a Tóth Antal utca és az Erzsébet-kert között, aztán a régi Nepomuki Szt. János szobor után, a Kossuth utca végében a téglaboltozatos híd alatt. Ezután erős jobb- és balirányú kanyarok után keresztezi előbb a volt Déli vasút Sopron–Nagykanizsa közti vágányát, közvetlenül utána pedig a GYSEV Sopron–Ebenfurt közti pályáját. Innen a patakmeder, újra erősen lejteni kezd és a Frankenburg út 12. sz. házánál, 217 m szinten három lépcsőn keresztül befolyik fedett medrébe, amely követi a Frankenburg út irányát, tehát élesen jobbra, majd balra fordul a Május 1. térig. A fedett meder – nem teljesen egyenes nyomvonallal – követi a Május 1. tér nyílegyenes ÉNy–DK-i irányát, a volt Teológia (ma: általános iskola) épülete előtt jobbra fordulva a Csengery utca páratlan számú oldala mellé kanyarodik, ezt követve, keresztezi a Kőszegi utat és az ezt övező házsort. Innen a patak medre újra fedetlen, a Győri út párosszámú házainak kertjei mögött nyílt mederben folyik a GYSEV vasúti töltésének Győri úti aluljárójáig. Újabb 150 m hosszú fedett mederrel keresztezi a vasúti töltést, majd a vágóhídnál ismét szabadra kerül és kb. 200 m-rel a volt „Löversenytér” előtt belefolyik az Ikvába. A torkolatnál a két patak közös szintmagassága 190 m.

A Rák-patak teljes hossza, forrásától torkolatáig, 13,5 km, szintcsökkenése pedig $402 - 190 = 212$ m. Átszámítva ezt a nem jelentéktelen szintcsökkenést a teljes mederhosszúságra 15,7 m/km adódik, ami jelentős sebességet ad, ha összehasonlítjuk nagy folyóvizeink alföldi szakaszán az adott 0,5 m km-es szintkülönbséggel. A Rák-patak harmincszoros lejtésének energianyerő képességéhez ismernünk kell a patak vízhozamát is.

Az erre vonatkozó adatok azonban szintén erősen ellentmondanak egymásnak, az irodalomban megjelent közlemények ui. 60-szoros eltérést mutatnak. Furbás Oszkár⁵⁽²²⁾ a Sopron-környéki források vízhozamát liter/perc értékben fejezi ki, s az ezekből összegezett vízhozam a Rák-patakra átlagként 250 liter/percet, minimumként 50 liter/percet eredményez.

⁴²Boronkai Pál⁷⁽²³⁾ az áradáshoz tartozó vízmennyiséget 25 000 liter/sec-ban, viszont három esztendővel később,¹⁽²⁴⁾ az évi átlagos vízhozamot 128 liter/sec-ként, az alacsony vízállást pedig 20 liter/sec-ként rögzíti. Az átlagos közepes vízhozam szerinte 7680 liter/perc, a minimum pedig 1200 liter/perc értéknek felelne meg.

Műszeres ellenőrző méréseket a patak vízhozamáról ugyancsak Furbás készített. Az ehhez szükséges költséges műtárgyat, az ún. parabolikus prizmát a Hidegvíz-völgyben, a felduzzasztott tározótó fölött kb. 100 m-rel építették be a patak medrébe. Az ezen átáramló víz mennyiségét liter/perc mennyiségben naponta többször, rendszeres időközönként feljegyezték. Az így gyűjtött adatokat táblázatosan Furbás doktori disszertációjának melléklete tartalmazza, itt fejezem ki neki köszönetemet, amiért az adatokat rendelkezésemre bocsátotta. Mérései szerint az általa „Görbehalmi mérési hely”-nek nevezett szakaszon a Rák-patak vízhozama zivataros-felhőszakadással csúcsidőben 2800 liter/perc, átlagos nyári időszakban 500 liter/perc, száraz nyári időszakban pedig a minimum 90 liter/perc. Ugyancsak Furbás becsült adata, hogy a fenti mért értékekhez a bánfalvi Hajnal térnél 15%-ot lehet hozzáadni a közben becsatlakozott vízhozam figyelembe vételeként, vagyis a Hajnal téren a maximum 3200 liter/perc, az átlag 600 liter perc,

minimum pedig 120 liter/perc lehet.

Ha ezeket az adatokat azzal a feltételezéssel számítjuk át teljesítményre, hogy a vízszint ejtése minden malomnál 2 m, akkor az átlagos vízhozam 196 watt, a maximális pedig 1050 watt teljesítményt ad. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a patak csak az átlagosnál nagyobb vízhozamú napokban volt képes a malmokat meghajtani.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig / Korábbi medervezetés, mesterséges leágazások

Korábbi medervezetés, mesterséges leágazások

1. A bánfalvi Malompatak. – Az előző fejezetben már említettük, hogy a Tolvaj-árok becsátlakozása után, 276 m szintmagasságon zsiliprendszer választotta ketté a Rák-patak medrét. Ennek a zsilipnek kőroncsai az Úttörőtábor és a volt Erdei Iskola között még ma is láthatók (1. kép). A zsiliptől ágazott le balra az ún. Malompatak, még pedig úgy, hogy zárt állapotban a zsilip kb. 30 cm-rel felduzzasztotta a mögötte levő vízhozamot, egyenes irányban átemelte a mesterséges Malompatak medrébe, nyitott állapotban pedig jobbra, kb. 50 cm magasságú lépcsőn keresztül, az ősmederbe zuhantatta a vizet. A zsilip zárt állapotában az ősmeder kb. 1200 m hosszúságban száraz maradt, majd a völgy éles balfordulata után, a volt falusi vágóhidat elhagyva (itt ma közúti fordulóhurok van, ahol a 10-es jelzésű autóbusz fordul vissza Sopron irányába), kb. 200 m-nyire, a két régi erdei malom alatt felvette a Tacsai-árok patakját. Maga a régi Bánfalva tehát a Malompatak üzeme alatt sem maradt teljesen száraz ősmederrel.

A mesterséges Malompatak eléggé szerény mennyiségű víz vezetésére létesült. Mederszélessége 90 cm, medermélysége 30 cm körül lehetett, lejtése pedig helyenként 0,3 m/km között volt. Csak azokban az időszakokban volt üzemeltethető, amikor a Rák-patak vízhozama az évi átlagos fülé emelkedett. És erre az időszakosan üzemeltethető Malompatakra vagy 5 malom települt: az első az ősmederben dolgozó és 1562-es évszámot mutató régi malom fölött levő Kárpáti-féle erdei malom, a negyedik a mai Hajnal tér fölött levő ún. Graf-féle malom, az ötödik pedig az Árpád-kori Magdolna-kápolna fölött levő volt, amelyet a katonai [43térkép](#)⁸⁽²⁵⁾ „Pulver Mühle” vagyis a „lőpormalom” elnevezéssel jelöl meg. Tanulmányomnak nem célja a régi vízimalmok ismertetése, hanem a Rák-patak régi és jelenlegi medrének értékelése, a lőpormalmot mégis szükségesnek tartottam megemlíteni, mert szerintem ennek működtetése indította el, sőt fedezte pénzügyileg a Malompatak létrehozását, amit én a XVII. század közepére keltezek.

1. A Malompatak zsilipjének maradványai a Brennbergi völgyben. Lobenwein Tamás felvétele (1987)

A Malompatak indító zsilipje után a völgy Ágfalva felé eső oldalának kanyarulatait követte, a volt Erdei Iskola után néha legfeljebb 20 m-re vezetett az ősmédertől, majd a már említett vágóhídi kanyartól kezdve a megengedett minimális lejtéssel vezetett a régi Kárpáti-féle malom fölé. Itt 90 fokkal jobbra fordult, a malomkerék meghajtásával szintje 3 m-t csökkent, és közvetlenül a malom után, éles fordulattal balra tért ki, a mai Avar utca, (akkor Malompatak utca) végén a sziklafal alatt folyt, aztán követte az Avar utcát, és ismét erősebb lejtéssel a harmadik malom után keresztezte a mai Turista utat. A volt Graf-féle malom meghajtása után ismét balra fordult erős ívben, a Szőlőskert utca kertjei alatt, a Magdolna kápolnával szemben meghajtotta a lőpormalmot, utána a mai Lomb utcáig vezetett. Itt újra jobbra fordult, zárt mederrel keresztezte a brennbergi országutat, majd ismét nyílt mederrel a mai Sövény utcán folyt végig és kb. 265 m szintmagasságban⁴⁽²⁶⁾ egyesült a patak ősmédrével. A Malom-patak ⁴⁴szintkülönbsége tehát az indulásától a beérkezéséig 11 m volt, hosszúsága nem volt egészen 3000 m, ami annyit jelent, hogy a rátelepült malmok meghajtására összesen 9,5 m szintejtés volt lehetséges.

A Malompatak ma már nem létezik, nyomai helyenként még felfedezhetők. Létét katonai térkép⁸⁽²⁷⁾ bizonyítja, ami újabb, néhány mondatnyi magyarázatot igényel. A térkép kiadási éve ugyan ismeretlen, de a monarchia katonai térképrajzolóinak és geodétáinak ismerői⁹⁽²⁸⁾ számára az alkalmazott projekció, domborzati csíkozás, feliratozás és sokszorosítási technika alapján kellő pontossággal meg lehet határozni mind a felmérésének, mind a kiadásának időpontját. Hazánk első térképészeti felmérése Mercator-projekció alkalmazásával 1763–1787 között folyt, ezt hívják ma a térképészek Első Katonai Felvételnek. Ennek hibáit pontosította az ún. Ferenc császár-féle Második Katonai Felvétel 1806–1869 között. Ma már nem lehet megállapítani, hogy a második felmérés milyen mértékben módosította az első felmérésről készült térképeket, vagy hogy egyszerűen csak a katonai szempontból fontos újabb létesítmények bejelölésére

szorított-e. Mindkét felmérés térképe 1:28 800 méretarányban készült (1 bécsi hüvelyk = 1 bécsi mérföld). Az általam felhasznált térkép jelzi a bécsújhely–sopron–nagykanizsai vasútvonalat, tehát 1847 után készült, és a mai helyén mutatja a Soproni Gázgyárat, vagyis 1865–1870 között kerülhetett publikálásra. Az alkalmazott egyszínű litografálás miatt a kis vízhozamú patakok alig különböztethetők meg az akkori burkolatlan székérutak jelölésétől, de a térkép a mélymedrű patakokat – így a Rák-patakat is – kétoldali vonalkázással kiemeli. Az alkalmazott projekció szöghűséget jelent, a távolságok a hosszúsági körök (É–D) irányában eltérnek a szélességi körökkel párhuzamos távolságoktól. Ezt a térkép kettős lépték megadásával jelzi. Mindebből csak arra lehet következtetni, hogy a térkép eredeti felmérése a XVIII. sz. végén történt, korrekcióját pedig újabb felmérések nélkül a XIX. század 60-as éveiben hajtották végre, az újabb létesítmények bejelölésével. A hibák és hiányosságok ellenére ez a térkép Sopronra és környékére, történeti adathűsége miatt, alapinformációként tekintendő.

A bánfalvi lőpormalom a térkép megjelenésekor már nem létezhetett (a 20 évvel későbbi megjelenésre becsült térkép⁶⁽²⁹⁾ már nem jelzi). A Malompatakot azonban a rátelepült gabonaörlő malmok még vagy hetven évig létjogosulttá tették, én magam utoljára 1941-ben láttam a Graf-féle malmot működésben. A második világháború után a Malompatak zsilipjét lerombolták, medrét betemették, a meder helyére pl. az Avar utca végén családi házak épültek. Nyomai ma a volt Erdei Iskola fölötti erdőszélen, a Kárpáti-féle erdei malom körül, a Turista úton és a Sövény utcában láthatók. A keresztező gyalogbürok utolsó maradványa a Hajnal tér fölött, közvetlenül a volt Graf-malom vízszurrantója előtt még ma is látható. A beavatatlan nem tudja elképzelni, mit keres egy romos épület előtt, egy nemlétező patak medre fölött a lépcsővel megközelíthető vasbeton gyaloghíd.

2. A Steiner-malom meghajtó ága. A Siketnéma Intézet mellett e malom épülete még ma is létezik. Épülete annyira messze van a mélyen alatta folyó ősmederrel, hogy meghajtása csak mesterséges patakmederrel volt megvalósítható. Ezt a meghajtó leágazást a térképek mutatják,^{4(30) 16(31)} bár megjelenésükkor a **45**malom már nem működött. Ez ismét azt látszik bizonyítani, hogy a térképek megjelenésük idejében nem naprakész adatokat tartalmaztak, vagyis az adatfelvétel és a megjelenítés időpontja között hosszabb idő telt el. A malomról Boronkai¹⁽³²⁾ közöl adatokat.

3. A Frankenburg úti Krausz-malom meghajtó ága. Ennek létét egyetlen soproni eredetű helyszínrajz bizonyítja: Hasenauer Ágost városi mérnök 1863 nyarán készített térképe Sopron gázüzemű utcai közvilágításának javasolt lámpahelyeiről és a gázlámpák csövezeték-hálózatáról. Molnár József¹⁰⁽³³⁾ közleménye tartalmazza az időpontot és beszámol arról, hogy a Hasenauer-féle terv nem valósult meg, Horváth Zoltán¹¹⁽³⁴⁾ pedig átrajzolt másolatban, dátum nélkül közli Hasenauer tervét. Ma csak a rajz másolati változata létezik, eredetijét nem sikerült már fellelni.¹²⁽³⁵⁾ A másolati rajz szerint a vízkiemelés helye az Erzsébet-kertnél volt, a Malompataktól innen a mai Mártírok útjával haladt párhuzamosan, a Malátagyárnál balra fordult, a most megszűnt Raffensberger-kertészet közepén átfolyt a Frankenburg út 25. sz. alatti Krausz-féle malomig, majd utána éles töréssel, még a Jókai utcai zsilip előtt folyt vissza az ősmederbe. A malom nevét Boronkai¹⁽³⁶⁾ közleménye tartalmazza. A rajz szerint ez a meder szigetbe foglalta az Erzsébet-kert elődjének, az akkori Neuhoft-nak legfontosabb megközelítési gyalogútját, az ún. *Neuhofgasse*-t, amely a mai Jókai-utcának és folytatásának volt a neve. Mind ezt a gyalogutat, mind magát a parkot Hasenauer gázlámpákkal javasolta megvilágítani. Napjaink terepbejárása ennek a medernek a létezését a következőkkel valószínűsíti.

A 2. pontban említett Steiner-féle malom után a Rák-patak mély horhosban folyik az Erzsébet-kert és a Tóth Antal utca között, e szakaszon mesterséges meder leágaztatása nem látszik valószínűnek. A Kossuth utca végében levő téglaboltozatos híd után 100 m-re azonban adódhatott lehetőség kisebb földmunkával

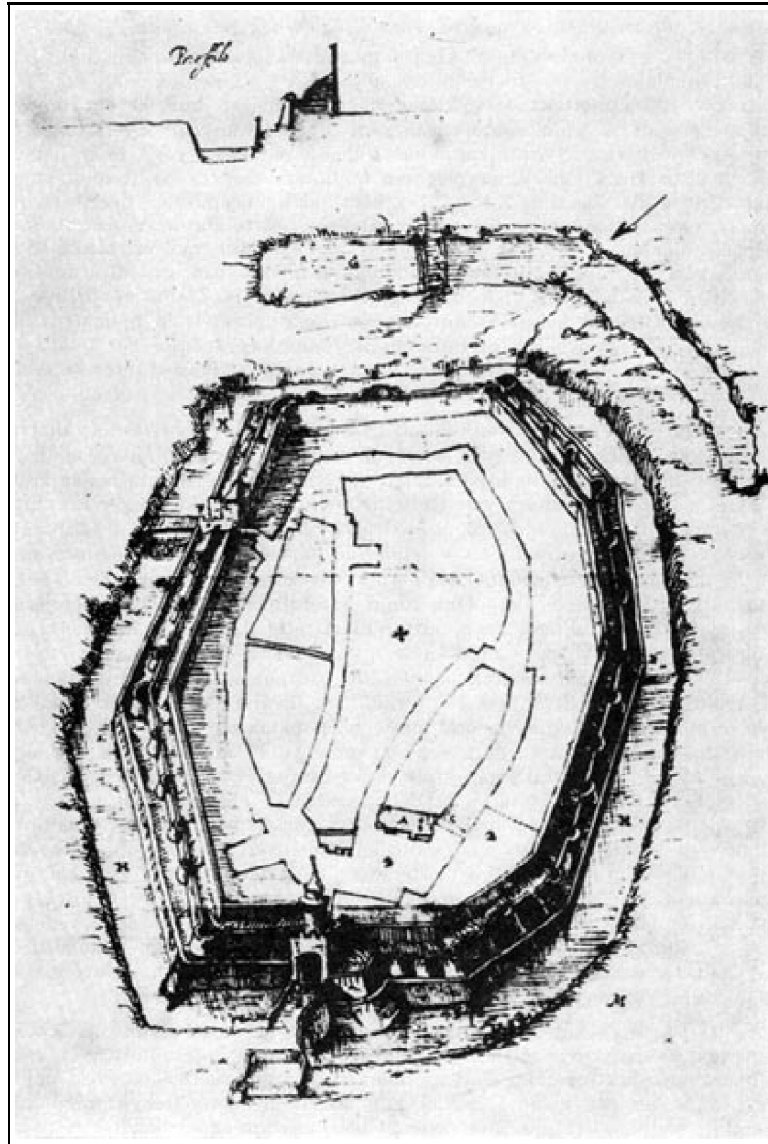
mesterséges leágazást létesíteni, mégpedig a későbbi Raffensperger-féle kertészet sarkán. A leágazás után a mellékág a kertészet területén keresztül a Déli vasút pályájáig vezetett, amelyet az ősmeder kb. 50 m-rel balra levő vashídjától függetlenül, téglaboltozatos átereszen keresztül [13\(37\)](#) Tanulmányom összeállításakor megkezdődött a Frankenburg úti vasúti aluljáró építésének földmunkálata. A kertészet oldalán mélyített munkagödör a Déli vasút töltésénél téglapillérbe ütközött, fölötte kb. száz esztendőes kiszáradt fa áll. Ez a téglapillér lehetett a Krausz-féle malomág áteresze, ami azt bizonyítja, hogy a vasút építésekor, 1847-ben ez a malomág még működött, létezett még 1863-ban is, amikor Hasenauer rajza készült, de 1875-ben, a GYSEV-pálya megépítésekor már megszűnt. Ez utóbbi vasútpálya tövében ui. a jelenlegi munkagödör az áteresznek semmi nyomát sem mutatja. Maga a malomépület, és a körülötte levő házak az 1945-ös bombatámadások idején semmisültek meg.

464. *A középkori zsilip és a várakó vízellátását adó mesterséges patakmeder*

A hadikincstár bécsi archívumában őriznek egy „térkép” a soproni vár erődítményéről (2. kép). A térkép valójában madártávlati rajz, lépték nélkül. Eredetének hiteles időpontja 1622. A rajz a Szt. Mihály-templom felől a mai Széchenyi tér irányában mutatja a belvárost, jobboldali felső sarkában, a mai Széchenyi tér helyén kifli alakú tavat láthatunk, középen híddal. A tó belső ívében jelzi a várakóba bevezető patakot, ezzel szemben a tavat tápláló patak beáramlásának csomóját (nyílal kiemelve). Ez a tó volt a várfalat körülfogó vizesárok víztározója.

Michel Zacharias madártávlati rajzát Sopronról Csatai–Dercsényi i. m. is. Boronkai is, közli (SSz. 1964, 59; 1967, 180). A rajz 1700-ban készült, a várost az előző katonai rajzzal szemben a Kurucdomb felől a Sörgyár irányában, tehát az előbbire nagyjából merőlegesen mutatja. A rajzon nemcsak a Széchenyi téri tározótavak (az előbbi rajz hídjának helyén beszűkült átfolyó van) láthatók, hanem ezek vízellátása és a vízfeleslegük elvezetése is.

A tározótavakkal és vízforgatásukkal több közlemény is foglalkozott. Boronkai 1964. évi tanulmányában a tápláló patakról téves következtetésre jutott: szerinte ez volt a Rák-patak ősmederre. Második közleményében azonban már korrigálta tévedését, mert időközben felfigyelhetett Deccard János Kristóf 1743-ból származó leírására, amelyet Németh Sámuel ismertetett 1943-ban. [14\(38\)](#) Boronkai idézi is Leccard néhány megállapítását, akiről annyit kell tudnunk, hogy nem tekinthető felületes utazgatónak, hanem a volt ev. líceum rektora és nemzetközileg elismert botanikus. [15\(39\)](#) A már nyugdíjas korában leírtakat autentikusnak kell tekintenünk. Deccard csaknem mai korszerűségű riportot készített egy malomtulajdonossal, aki panaszkodott neki a malom megbízhatatlan vízhozamáról. Itt ugyan Deccard kissé elszámította magát, mert a „vízterelő kőfalat” Bánfalvától mindössze 500 lépés távolságra adta meg, de Boronkai (velem együtt) egyértelműen meg volt győződve arról, hogy csak a Jókai utcai zsilipről lehetett szó, mint elterelő kőfalról, ill. hogy a panaszkodó molnár a mesterséges stratégiai patakmederre települt Werhovszki-féle malom tulajdonosa lehetett. Ez a malom akkoriban a Jókai u. 1. sz. ház udvarában működött.

472. Sopron város vízi erődítményei 1622-ben

Visszatérve a Jókai utcai zsilipre és a „mesterséges stratégiai patakmeder”-re, a következőket kell megállapítani. A XIV. század elején világossá vált, hogy a síkvidéki erődítmények kőfalas védelme már nem kielégítő. A várfalak megmászását meg kellett nehezíteni olyan módszerrel, hogy a falakat vizesárokkal veszik körül. A soproni várfalak körül a vizesárok 1340 táján készült el (SoprOkl. I/1:76). Az akkori hadimérnököknek gondoskodniuk kellett az árok vízellátásáról, s itt kell rátérnünk a szintmagassági viszonyokra, amelyek 650 évvel ezelőtt legfeljebb milliméterekkel tértek el a mai értékektől. A Fő tér szintmagassága 212 m, az Ikva mederszintje a Festőköz és Ikvahíd közötti szakaszon 209 m, a Rák-patak mederszintje pedig a Május 1. térnél 213 m. A várfalak körül a legmagasabb szint a mai Széchenyi téren 215 m, az árokrendszert tehát innen kellett vízzel elárasztani, de a két patak legközelebbi mederszakaszából sehonnan sem lehetett a szükséges vízmennyiséget felfelé áramoltatni. Viszont a Rák-patak szintmagassága a Déli pu.-nál 219 m, a Frankenburg út jobbra ívelésének pontjában pedig 217 m. 1340 körül tehát adott

volt a lehetőség arra, ⁴⁸ hogy ezen a helyen készítsenek mesterséges leágazást a Széchenyi térig, s ott létesítsenek tározótavakat a várárok vízszükségletének fedezésére.

A zsiliptől a tározótavakig ui. kb. 800 m a távolság, a terep pedig a két pont között egyenletesen és mérsékelten lejt. A zsilipet kőből és fából szakszerűen megépítették: zárt kapukkal a felsővizet kb. 60 cm-rel volt képes megemelni. A felduzzasztott vízhozam egyenes irányban „átemelődött” a mesterséges mederbe. Nyitott kapukkal pedig a patak vagy 1,5 m-es lépcsőn keresztül átsurrant a jobbra, merőlegesen folytatódó ősmederbe. A mesterséges patakmedret a mai Jókai és Zsilip utcák közti, akkor beépítetlen ligetes területen mélyítették ki, aránylag egyenes vonalvezetéssel folytatták a mai Rákóczi utca páros oldalán, a mai Ruhagyár épülete alatt a Széchenyi téri tározó tavakig. Ezek közepén volt az átvezető ág a kb. 20 m távolságban levő várárokbba, de gondoskodni kellett a fölös vízmennyiség elvezetéséről is. Zacharias rajza és 40 évvel később Deccard leírása is két túlvezető ágat bizonyít: a nyugati a mai Ógabona téren, a várárokkal párhuzamosan vezetett és a Festő köz fölött torkolt az Ikvába, a keleti ág pedig a mai Torna utcában az Ifjúság téren keresztül folyt vissza az Ikvába.

Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a vizesárok vízzel feltöltött állapota nem volt folyamatos. Minthogy állóvíz volt benne, gyorsan elhínárosodott, eliszaposodott, megdohosodott. Így csökkent árvédelmi képessége, a belőle áradó bűz pedig a lakosság számára vált elviselhetetlenné. Az árokrendszer kitisztítására és megjavítására vonatkozó első királyi rendelet (SoprOkl. I/1:250, 253) 1397-ben kelt, egyben intézkedett a felmerülő költségek előteremtésének módjáról. Az árok medrét tehát időnként – a környező országokra kiterjedő békés időszakokban – le kellett csapolni, majd a felújítási munkálatok befejezése után újra fel kellett tölteni. Ezt a vízforgatást tette lehetővé a Széchenyi téri két tározótó, ezek zsilipes összeköttetése a várárokkal, ill. a várárok víztelenítését célzó zsiliprendszer az árok legmélyebb pontján, az Előkapunál, ahonnan a lecsapoló meder az Ikvahíd körül torkolt az Ikvába. A vizesárok szakaszos feltöltése miatt eredetileg a vízpótló mesterséges patak üzeme is csak szakaszos lehetett: ha máskor nem is, de a hosszú, kemény téli időszakok alatt a Jókai zsilipet felnyitották, s a Rák-patak vizét visszaeresztették az ősmederbe. A XVII. század második felére a vizesárok kezdett veszíteni a jelentőségéből, a város lakossága népesedett, kiépült a mai Rákóczi utca páratlan oldala. A megváltozott körülmények az árokrendszer vízforgató létesítményeit polgári célú felhasználásra ösztönözték. Így létesült a mesterséges betápláló mederre a Jókai utca elején a gabonaörló malom, a tározótavak túlfolyó ágára pedig a posztósok kallósmalma. Ezután a zsilip nyitott vagy zárt helyzetét már nem a árvédelem, hanem a malmok működése szabta meg, s a nyári hónapokban állandósult a táplálómeder vízszállítása, az ősmeder viszont inkább az árhullámok levezetésére szolgáló túlfolyóként működött, mint arról Deccard megemlékezett.

Az 1700-as évek közepén a vizesárok üzeme teljesen megszűnt, az árkokat betemették, a Széchenyi-szobor helyén levő tározótavat is feltöltötték. A keleti tó a mai Domonkos templom előtt azonban megmaradt az 1800-as évek elejéig, mert tudjuk, hogy Berzsényi Dániel 1790 körül még erejének kipróbálására használta (... „nem egy poncihter legényt behánytam az iskolánál levő pocsolyába...”). 1850 körül kezdődött a Rákóczi-utca páros oldalának beépítése, ekkor az előkészítő tereprendezés alkalmával a tápmedret a Jókai u. 3. sz. ház udvarától a Színház térig zárt csatornába foglalták. A Jókai utcai zsilipet azonban ⁴⁹ nem szüntették meg, mert a városvezetés a mesterséges patak szakaszos üzemével a belvárosi csatornarendszert kívánta átöblíteni.

E szakaszban már csak a zsilip középkori üzemeltetéséhez szükséges feltételek megteremtéséről kell említést tenni. Megépítésének idején a városi lakóházak széle valahol az Újteleki kapu környékén lehetett. Bánfalvával és Ágfalvával viszont a szekérforgalom már megvolt, nagyjából ugyanazon az útvonalon,

amelyen ma is közlekedhetünk (Újteleki utca–Kossuth utca–Bánfalvi út). Erről az útvonalról kellett szekerutat leágasztatni a zsilip építőanyagainak kiszállítására, kezelőinek és karbantartóinak közlekedésére. Az útvonal a mai Csatkai utcán és Zsilip utcán keresztül vezetett. A Zsilip utca páros számú oldalának végében, a mai Frankenburg út 6. sz. ház helyén még az 1930-as évek elején is állt egy régi, földszintes parasztház, amely a zsilipőrök szálláshelye lehetett. A külső városhatár tehát a mesterséges patakmeder megvalósítása után csak kerekén 300 évvel épült meg, vagyis nem a patak „törte át a Múzeum utcával párhuzamosan vezető külső várfalat”, mint Boronkai többször is állítja, hanem a külső várfalat építették rá a patak medrére.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig / A patak stratégiai és polgári funkciói

A patak stratégiai és polgári funkciói

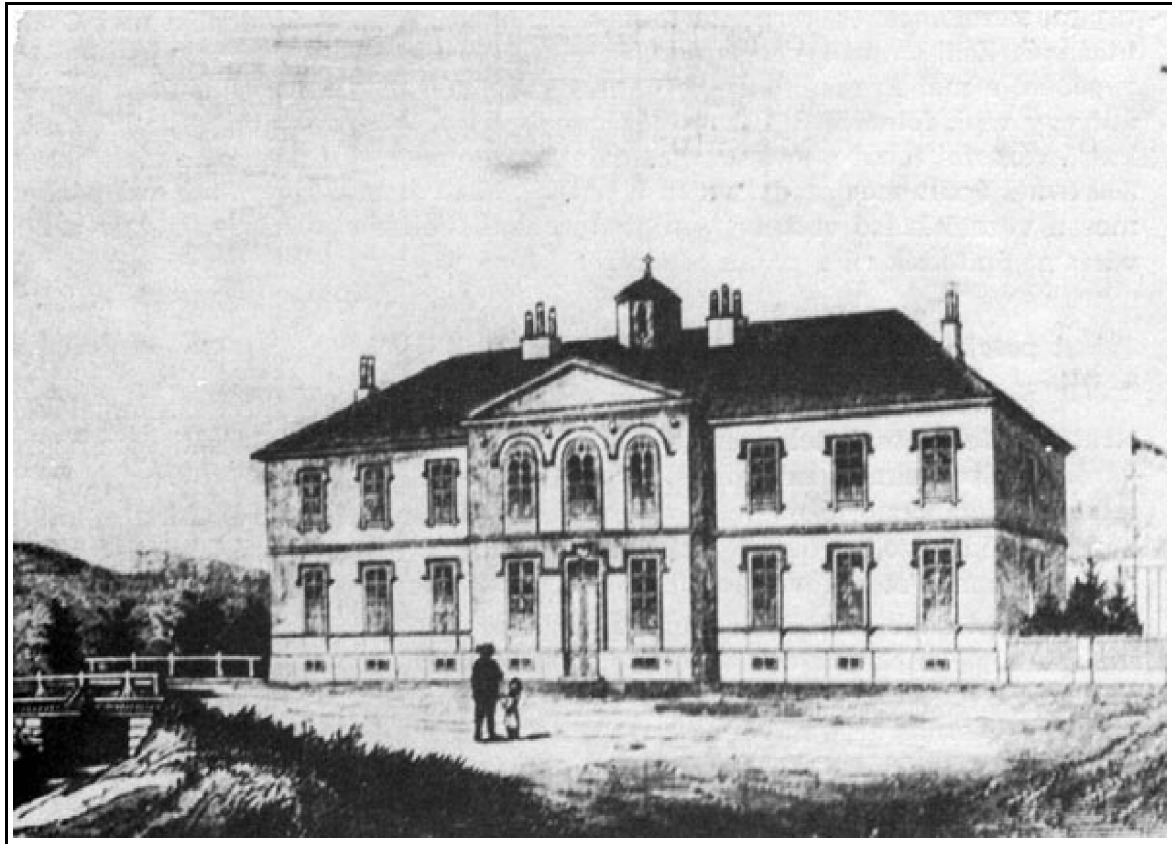
A korábbiakban e funkciók egy része már szóba került. Összefoglalóként: stratégiai feladatnak tekintem a bánfalvi löpőmalom működését, és a soproni várakó vízvédelmi rendszerének vízellátását. Polgári – és részben katonai – feladata a gabonaőrölő malmok meghajtása, tehát a lakossági élelmiszeriparban való közreműködés volt. Polgári feladatnak tekintem végül a patak vízellátási szerepkörét, amelyet a következőkben kívánok részletezni.

Legfontosabb vízellátási szerepe a két soproni vasúti pályaudvar mozdonyvíz-szükségletének biztosítása volt. Először a Déli vasút épült meg 1847-ben. Ennek közvetlen szomszédságában van a patak medre, tehát kézenfekvő volt a patakvíz hasznosítása, mivel akkor a városi vízmű még nem működött. A vasútépítkezés nagy időszakában, a kiegyezés után minden „mozdonykutas” állomás vízművéről az üzemeltető vasúttársaság gondoskodott. A Déli pályaudvar építésekor a Rák-patak medre egyébként is megerősítésre szorult a kanizsai-oldali kihúzó vágányok, ill. a patak fölé épített acélhíd tartópillérei körül. Közvetlenül az Erzsébet-kerti téglahíd előtt építettek leágazást és a nyert vizet zárt mederben átvezették az állomás területére, ott pedig a vágányokkal párhuzamosan a kanizsai kihúzó oldal jobbszélső csonkavágányáig. Itt gyűjtőciszternát, föléje víztöltő darut építettek, a túlfolyó vizet pedig visszaengedték a patakmederbe. A ciszternából a vizet feltehetőleg kézi szivattyúval emelték fel a mozdony betöltő csonkjának szintjéig. (Ugyanezt a vízvételi módszert érvényesítették az 1944. évi bombatámadás után is. Az utóbbi gyepvel fedett ciszternája, és a vízkivétel betonépítménye a patakmederben még ma is látható).

28 esztendővel később, a Győri pályaudvar megépítésekor a tervezőknek ismét költségvetést kellett készíteniük a víznyerésről. Úgy látszik, olcsóbb volt az a megoldás, ha a GYSEV „betársul” a Déli vasút víznyerőjébe, és utóbbiból „távvezeték” épít saját állomásáig. Mindezt a kedvező tereplejtési viszonyokkal lehet magyarázni: a gravitáció hasznosítása olcsóbb és biztonságosabb volt, mint a helyszíni gőz-szivattyú létesítése és üzemeltetése. A két állomás között már kezdetben kiépült az összekötő sínpálya, s emellett maradt hely a 75 mm-es öntöttvas vízvezetékcső elhelyezésére. A csővezeték az acélszerkezetű vasúti híd 50m alatt keresztezte a Rák-patakot – tehát nem az volt az útvonal-vezetése, mint Boronkai állította. A Frankenburg úti vasúti átjárónál a korcsolyapálya felé eső leágazása megfelel a valóságnak.

Kisebbségi volt a patak vízellátási jelentősége néhány melléje települt kertészet és ipari kisüzem vízszükségletének fedezésében. Két kertészetet említek: az Erzsébet-kert bánfalvi oldalán a Városi Kertészet, városi oldalán pedig a Raffensperger-kertészetet. Ez utóbbi kezdetben a vasúti híd előtt

gravitációs, mélymedri kivételt alkalmazott, aminek bevezető kőboltozata még ma is látszik. Később, a villamos hálózat kiépítése és a villanymotoros szivattyúk bevezetése után tértek át a szint feletti, szívócsöves vízkivételre, aminek használatára az 1930-as évekből még magam is emlékszem.

3. Az Ev. Tanítóképző 1858-ban. Fametszet

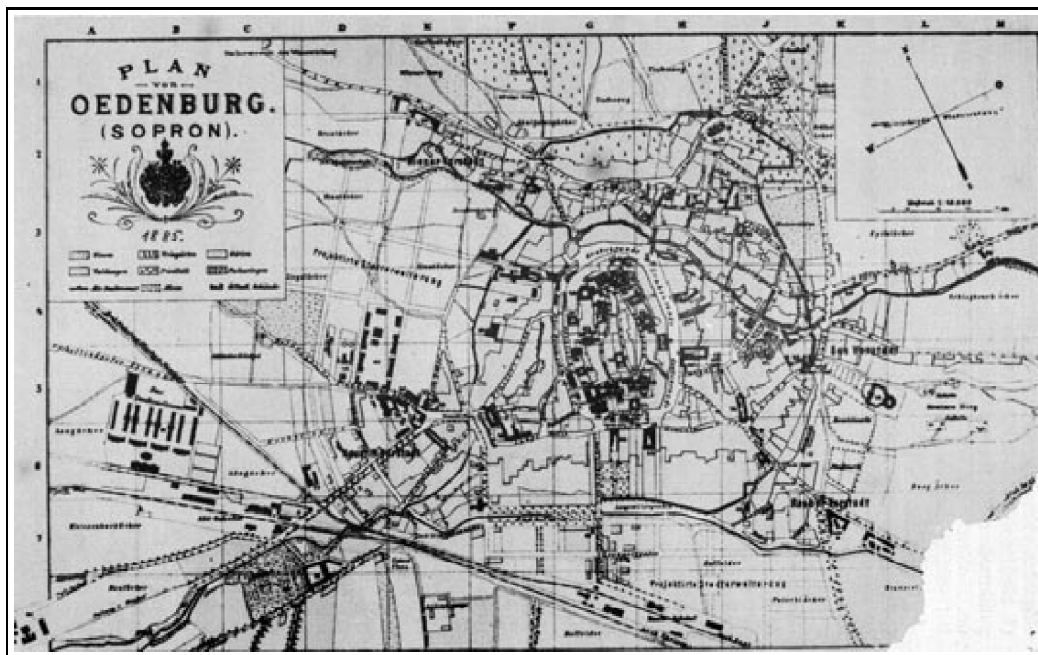
Ipari jellegű vízvételző hely volt a Csengery utca végén, a Teológia épülete alatt a Kremser-féle Szappangyár és a külső Győri úton a városi vágóhíd.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig / A városfejlesztés és a patakmeder rendezésének összefüggései

A városfejlesztés és a patakmeder rendezésének összefüggései

Sopron hirtelen nyugati és déli irányú terjeszkedésének tulajdonképpen a két vasútállomás megépítése, a vasútvonalak üzembehelyezése adott ösztönzést. Az 1847-et (Délivásút üzembehelyezését) megelőző állapotról az említett térkép⁸⁽⁴⁰⁾ nyújt megbízható adatokat. A külső várfal ekkor még teljes volt, a mai Csatkai utca város felőli oldalán húzódott a Május 1. térig, ahol derékszögben DK-i irányba fordult, és a Rák-patak enyhén kanyargó, mély ősmedrét nyílegyenesen ⁵²követte a mai Kőfaragó lakótelepig. A falon kívül a Múzeum utca a Zsilip utcai elágazása után egyenesen folytatódott, a patak ősmedre fölött fahíd vezetett át (3. kép), majd a szekérút a Május 1. tér mai páros számú oldalán kanyargott a patakmederrel

párhuzamosan egészen a Kőszegi útig, mely utóbbi a patakot az ún. „Salétrom-híd”-on keresztezte.¹⁽⁴¹⁾ Ez volt az az útvonal, amelyen Ny-ról és DNy-ról az állatsordákkal és szekerekkel meg lehetett kerülni a várost.

⁵¹17 Szab. Kir. Sopronváros térképe iskolai használatra. M = 1:11 500. Kiadja Schwarz Károly, Sopron dátum nélkül. Liszt Ferenc Múzeum.

Összeállításom szempontjából szerencsésnek tekinthetem, hogy a helyi vasútépítkezés kora egybeesik a Második Katonai Felmérés idejével, s a mai szemmel korszerűnek mondható térképek kiadása megürösödött. Ezek nyújtottak hiteles lehetőséget a városfejlődés követésére.

A Déli pu. építésekor végzett mederrendezésről az előzőekben már megemlékeztem, itt még annyit lehet kiegészítésként hozzátenni, hogy ugyanakkor épült a korábbi fahíd helyén a mai Erzsébet-kerti téglahíd is. A patakmeder alsóbb szakaszának befedését 28 esztendővel később a Győri pu. megépítése, ill. a vasútvonal forgalomba helyezése ösztönözte. A szükség a város akkori vezetőségét hihetetlenül előrelátó, pompás terv elfogadására kényszerítette: a terv „megálmodta” a mai Május 1. teret, ezt a széles, középen parkosított, nyílegyenes főforgalmi átmenő útvonalat, amely a tervezés idejében egyedülálló volt a vidéki városok között. A meder befedése, amit akkor a német „Einwölbung” kifejezés lefordításával magyarul „beboltozás”-nak neveztek, több szakaszban ment végbe. A szakaszok időzítését Boronkai 1967. évi összeállítása sorolja fel, adatait követik az általam felhasznált térképek is. Az egyedüli eltérés, hogy az 1967. évi közlemény és az 1885. évi térkép az első szakaszt 1876-ban a Batsányi utca és a Köztársaság utca közé teszi, a 6. jegyzetben idézett térkép, ill. Thirring Gusztáv útikalauza¹⁸⁽⁴²⁾ viszont a Köztársaság utca és a Mátyás király utca közti szakaszra. Ez utóbbit valószínűsíti, hogy a sebtében végzett befedés miatt ekkor, illetve ezen a szakaszon nem jutott pénz és idő a patakmeder kiegyenesítésére, és a tér középvalóba való áthelyezésre.

A GYSEV-vasútvonal építésekor, 1874-ben is kellett kisebb mederáthelyezést végezni, mégpedig ott, ahol az állomásról kivezető ívelt töltés az eredeti patakmedret keresztezte. Itt ui. az ősmeder eredetileg nem volt

annyira közel a Győri úthoz, mint ma, tehát a vasúti töltésen a patak számára a jelenlegi közúti hídtól jobbra külön átereszt kellett volna építeni. Egyszerűbb és biztonságosabb volt tehát a meder út mellé helyezése, és egyetlen, közös áthidalás megvalósítása. A patakmeder „hozzákanyarítását” a térkép világosan mutatja (4. kép).

A Május 1. tér beboltozása lényegében 17 év alatt befejeződött, 1893-ban a patak a tér teljes hosszában föld alá került. A beboltozással egyidejűleg bontatta el a város itt a külső várfalakat, parcellázta a tér város felé eső oldalán levő telkeket olyan módon, hogy a Rákóczi utcától a külső várfalig lenyúló telkeket középiütt megfelelte, s a Május 1. téri házsorhoz csatolta. A tér kiépítése közelebb hozta a városhoz a Lövér-negyedet, vagyis egyúttal megindította a „vasúton túli” terjeszkedést is.

Századunkban a patak medrének befedése három szakaszban folytatódott: 1929-ben, az Ev. Hittudományi Kar építkezése előtt a mai Május 1. tér és a Csengery utca között 150 m hosszúságban, 1934 és 1939 között a Frankenburg úton a 16. sz. házig, és a 60-as években a Csengery utca alsó részében, a Kőszegi útig. **53**A Frankenburg úti befedés egyúttal megszüntette a középkori zsilipet és a stratégiai meder csatornaöblítő funkcióját is. Ettől kezdve a csatornahálózat öblítésére a korábbi Déli pu.-i vízkivételi leágazást alkalmazták, amelyet összekötöttek a Kossuth utca alatt húzódó csatornával.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ruhmann Jenő: A Rák-patak hasznosítása a XIV. századtól napjainkig / Saját gyermekkori emlékeim

Saját gyermekkori emlékeim

1925-ben beleszülettem a Rák-patak Jókai utca és Zsilip utca közti mesterséges medrébe: a szülőházamhoz csatlakozó kert aljában folyt időszakosan az akkor már csatornaöblítő szerepet betöltő középkori eredetű patak.

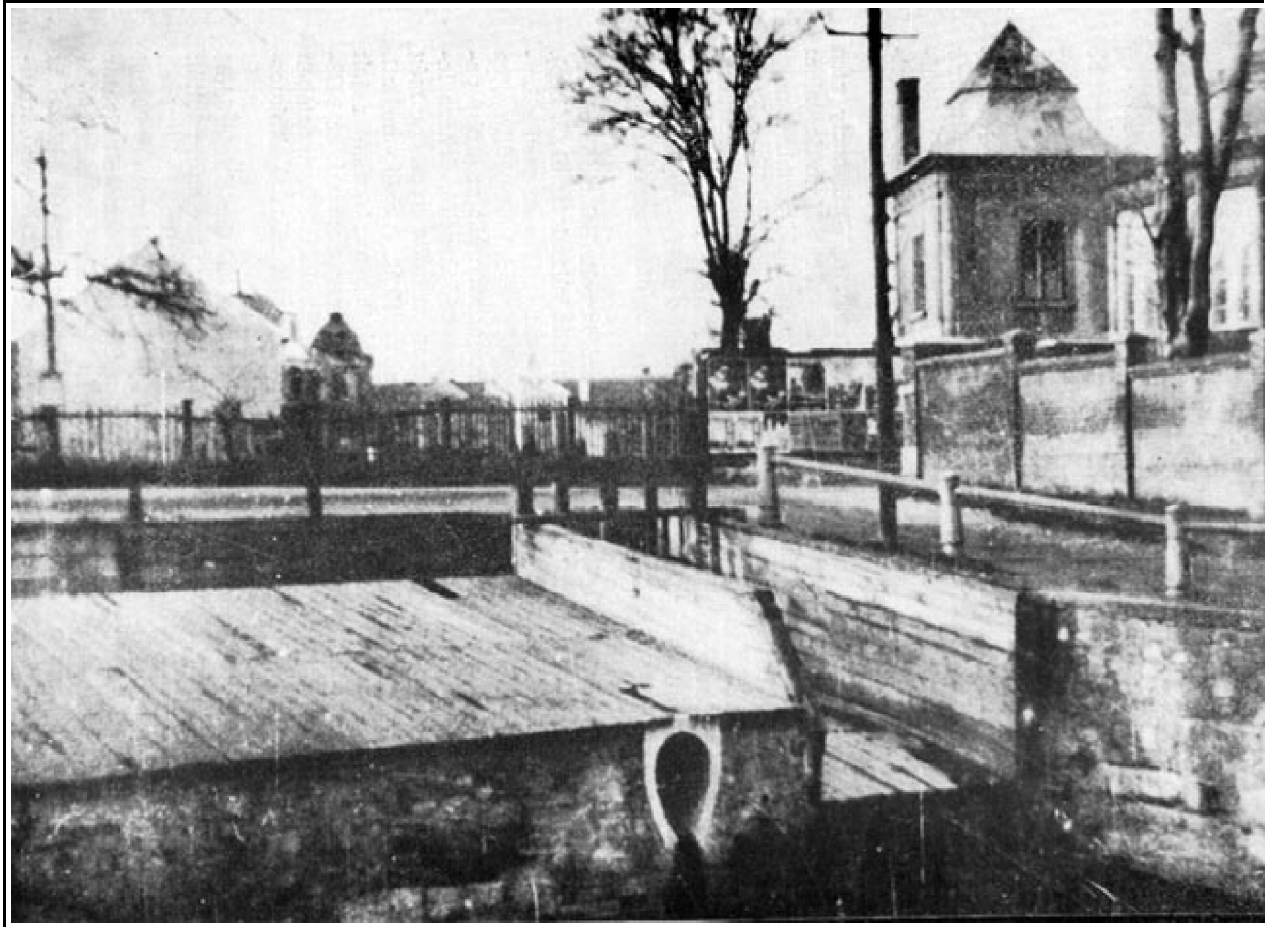
Medre a kezelőösvénnyel együtt 3 méter széles volt, kétoldalt a kertektől kerítés választotta el. Sekély, teknős medrében a víz szélesen folyt, nagyobb vízhozam esetében elárasztotta a Zsilip utca felé eső alacsonyabb kertek szélét. Ez még a középkori, felújítatlan, eliszaposodott patakmeder lehetett. 1930-ban kis vízáteresztő képessége miatt mélyítették, s a kiemelt földdel a Jókai utcai partot magasították, a túloldalon meghagyták a régi kezelőösvényt eredeti magasságában. A mélyítés bevágása a laza talajban túl meredeknek bizonyult: már az első évben több helyen partbeomlás duzzasztotta a patakvizet. Aztán 1935-ben, még a zsilip elbontása előtt, a patakmedret betemették, s a patak területsávját a Zsilip utcai kertekhez csatolták.

A zsilip fölött a Rák-patakot gyalogoshíd keresztezte: a Vörösmarty utca akkor a Kossuth utca felől még csonka volt, a zsilip miatt ezért a járműforgalom számára a Jókai utca is zsákutcának számított. A gyalogoshíd azonban nagy forgalmat bonyolított le az egyetem felé siető egyetemi hallgatók, ill. a Fasor utcán keresztül a Déli vasút utasai részéről. A két háború között az Erzsébet-kert népszerű kirándulólé hely volt, nyári vasárnapokon délután katonazenével, a zenepavilon mellett pedig a Jäger-kioszk nyáron divatos ebédlő-vacsorázóhely volt. Az Erzsébet-kert gyalogosforgalma, sőt, a bánfalvi tejesasszonyok útvonala is a zsilip fölötti hídon bonyolódott le.

A zsilip alatt a patak ősmederre vad, széles és bozótos volt. Bal oldalán gyalogösvény lejtett a Zsilip utcáig, ezt a medertől vaskorlát választotta el (5. kép). Ugyanez a korlát az ösvényt a Zsilip utca után teljesen

lezárta: a meder baloldalán ettől kezdve még gyalogosan sem lehetett közlekedni. A Zsilip utca torkolatánál, a rendezetlen österepen, kb. 1,5 m-es magaslaton állt az a régi parasztház, amiről ma úgy gondolom, hogy eredetileg a zsilipkezelők őrháza lehetett. Az 5. kép ebből az irányból mutatja a zsilipet, mögötte az akkor még léckerítéssel lezárt és csak részben kiépült Vörösmarty utcát. A zsilip mellett, jobbra a Schármár-féle ház látszik, amelynek kertje alatt a mesterséges patak zárt csatornában folyt. A fénykép azért is dokumentum, mert nemcsak az 1938-ban lebontott zsilipet, hanem az 1945 márciusában bombatalálat következtében elpusztult Schármár-házat, mögötte a XIX. század hangulatát tükröző „kukucskálótornyot” is mutatja.

A patak Frankenburg úti mederszakaszának befedése 1939 őszén fejeződött be. Az átvezetés a nyílt mederből a boltozás alá tökéletlen volt, elmulasztották a nyílt meder oldalfalainak megerősítését. A hiba, alig fél esztendő elteltével, különös esemény révén derült ki. 1940. június 17-e rendkívüli meteorológiai körülményeket hozott Sopronra és környékére: kora délutántól ismételt zivatar vonult át a város fölött, mindannyiszor felhőszakadás kíséretében. A kapcsolódó árhullám a Rák-patakban este 8 óra körül érte el a Frankenburg út 16. sz. ház előtti mederszakaszt, ahol a patak az új, fedett mederbe lebukott. Az első árhullám annyi fatörmelékkel ragadott magával, hogy ezek eltorlaszolták a bemenetet, 55s a patak medre kezdett hátrafelé felduzzadni. Az ebből eredő örvénylés alámosta a megerősítés nélküli nyílt medret, amelynek baloldalán hársfasor is húzódott a Fásor utcáig. Az örvény kimosta a hársfák gyökereit, a 16. sz. ház előtti fa bedőlt az áradatba, ami annyira rontotta a katasztrófa-helyzetet, hogy a 16. sz. alapincézett ház alapozása is alámosódott. Este 10 óra körül egyszer csak üres boroshordók kezdtek kiúszni a ház pincéjéből, s nem sokkal később a ház homlokfala is leomlott, maga után rogyantva a földmunkázatok egy részét. A kialakult helyzet mentésében résztvett a városi tűzoltóság, sőt a katonai helyőrség utászrészlege is, mint erről a Soproni Hírlap 1940. jún. 19-i száma kimerítő, színes riportban beszámol. Csak a beomlott homlokzatú családi ház kára volt 30 000 pengő a riport szerint, amit azonban a biztosító megtéríthetett, mert alig egy év múlva helyreállították. De aki egyszer megcsúszott a jégen, az már később inkább kerüljön minden csúszós helyet: a helyreállított házat, és vele szemben az egész páratlan számú házsort 5 évvel később a bombázások eltörölték a föld színéről.

54. A Frankenburg úti zsilip az alsóvíz irányából 1935-ben. Macher Frigyes felvétele

A patak árvizének kártevésére a Soproni Hírlap 1940. június 21-i, pénteki száma még egyszer visszatért. Ugyanez az árvíz a megelőző hétfőn éjjel elsodorta a Győri úti mederbefedési munkálatok zsaluzását is. Ebből a híradásból tudhatjuk azt, hogy a Győri úton, a GYSEV-híd alatt az út megszélesítése, vagyis a Rák-patak meder-befedése ebben az időszakban volt folyamatban.¹⁹⁽⁴³⁾

A patak történetében az 1930-as évek békeidőnek számítottak. Két soproni természetrajongó nem riadt vissza az anyagi áldozattól: Ausztriából pisztráng-ivadékokat importáltak saját költségükön, több éven át megismételve. Az ivadékokat a Görbehalon alatti Vörös-hídnál engedték a patakba, a cél érdekében itt még téglaházat is emeltettek a kis pisztrángok kondicionálására. Baumann József ny. gázgyári főmérnök szóbeli közlése szerint az áldozatkész polgárok dr. Mika Ferenc ügyvéd és Mika József egyetemi adjunktus voltak. Az új jövevények jól megfértek a patak névadóival, az akkor még könnyűszerrel, bőségesen kifogható rákokkal. 1946 őszén volt módom utoljára kirándulni a Hidegvíz-forráshoz, amelynek kifolyó ágában, a homokfövenyes meder fölött vagy tíz kétéves pisztrángot láttam a napfényben sütkezni...

Önkéntelenül merülnek fel a kérdések: mit hoznak az elkövetkező évek? Hogyan alakul a Rák-patak vízhozama, vagy szennyezettsége a közeljövőben? Fognak-e utódaink még pisztrángra horgászni a Brenneri völgyben? Vagy mindezt véglegesen „elfújta a szél”, a megváltozott korról, az

atomrobbantásokkal, az atomerőművek baleseteivel? Hát végleg mellékessé vált a környezetvédelem?

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

56 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Tóth Sándor:
Régészeti adatok az Elő- és Hátsókapu történetéhez

Tóth Sándor: Régészeti adatok az Elő- és Hátsókapu történetéhez

Szalay József emlékének

I. 1969 nyarán egy munkamenetben a soproni Belváros mindkét középkori kapujánál alkalmam nyílt régészeti megfigyelésekre. A Hátsókapunál, ahol előzőleg nem volt feltárás, tervszerűen ütemezett munkát végeztünk, azzal a céllal, hogy az új útburkolat elkészítése előtt tisztázzuk a középkori maradványok fekvését. Ehhez négy júliusi hét állt rendelkezésre. Ez alatt előbb a Hátsókapu 2–4., majd a Hátsókapu 1. sz. ház oldalán tártuk fel az út mélyét, az utóbbi rízalitjának megfelelő hosszban. Folytatólag dolgoztam az Előkapunál, amely 1966–68 között nagyarányú ásátások színhelye volt.¹⁽⁴⁴⁾ Itt leletmentést hajtottam végre, amelyet az ásátások nyomán megtervezett múzeumépület²⁽⁴⁵⁾ alapozásának előkészítése közben előkerült leletek indokoltak. A munkaterületet Szalay József, az OMF azóta elhunyt építésvezetője, egyetértőleg, de természetesen a kivitelezés mielőbbi folytatásának kívánalmával adta át. Bár a vizsgált terület – a Belváros felőli leendő homlokfal körüli gödör – itt csekély volt, a munka a legszükségesebbekre korlátozva is igénybe vett egy újabb hónapot. Az itteni megfigyelések a történeti összefüggéseket élesebben megvilágították, mint azok, amelyekre a Hátsókapunál lehetőség nyílt, célszerű tehát ezekből kiindulni.

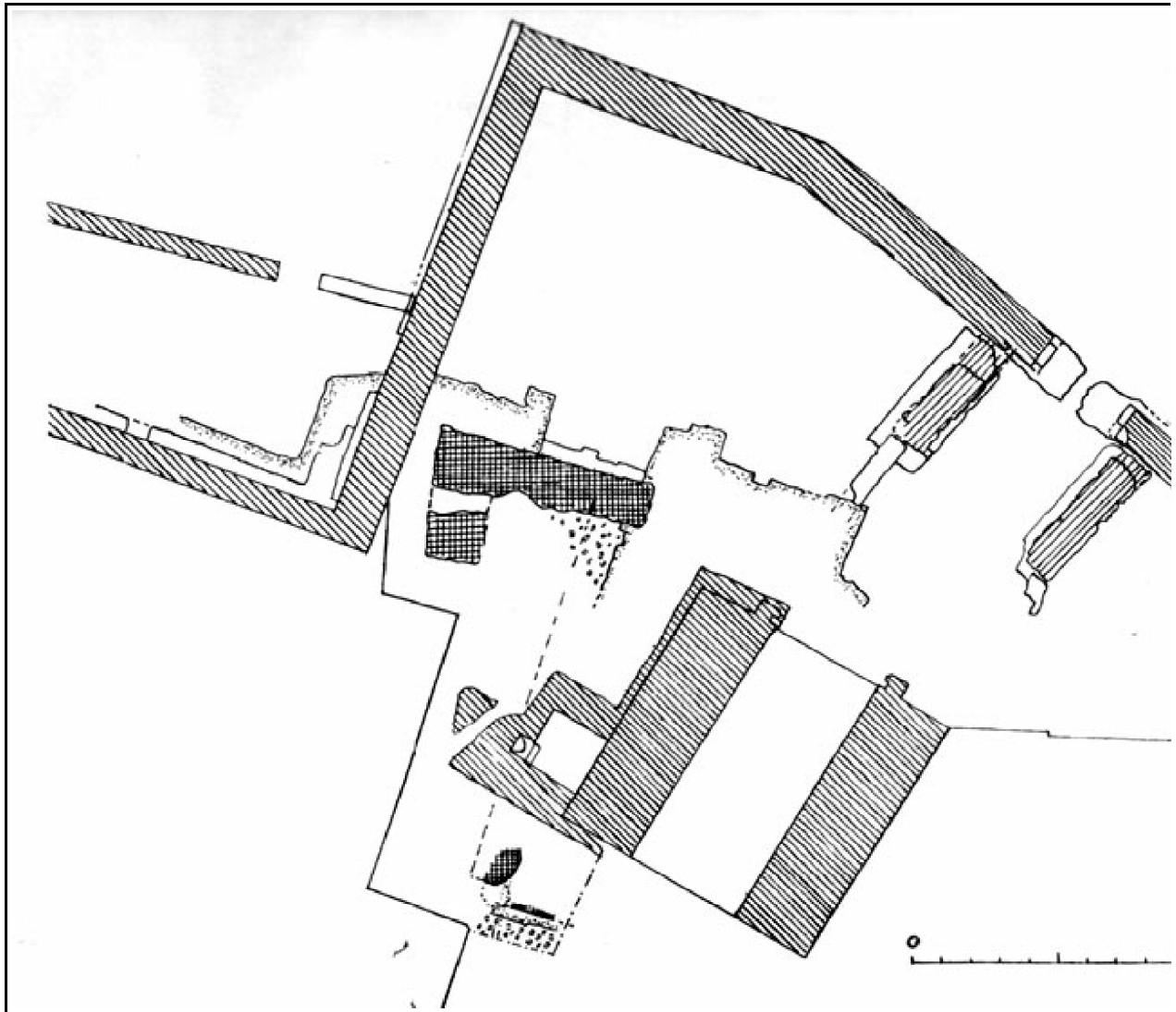
II. Az *Előkapunál* az ásátási terület – nagyjából a Tűztorony külső oldalának vonalában – kettéoszlott. Ettől északra és a nyugat felé kezdődő falszorosban Holl Imre, délre a torony és a Storno-ház között Póczy Klára ásátott. Holl részletesen ismertette feltárásait, Póczy nem.³⁽⁴⁶⁾ A továbbiak szempontjából fontos eredmények, amelyeket az összesített alaprajz (1. kép) a torony oldalánál alig mutat, a közlések, a dokumentumok és saját emlékeim alapján a következő pontokban foglalhatók össze.⁴⁽⁴⁷⁾

1. Az északi részen és a Tűztorony mellett két római kaputorony kváderfalai kerültek elő. A nyugatinál a római városfal csatlakozását is sikerült megfigyelni. A tornyok külső vége hiányzott.⁵⁽⁴⁸⁾ Délibb részeikből a keletinek a belső szélé világosabban, a nyugatié bizonytalanabban jelentkezett.

2. A kaputornyoktól közrefogott út burkolata a Tűztorony mellett elég nagy felületen megmaradt. Keleti szélénél a római torony egyik kövén függőleges tengely rögzítésére alkalmas üreg látszott, bizonyára a kapuszárnyak helyére utalva.

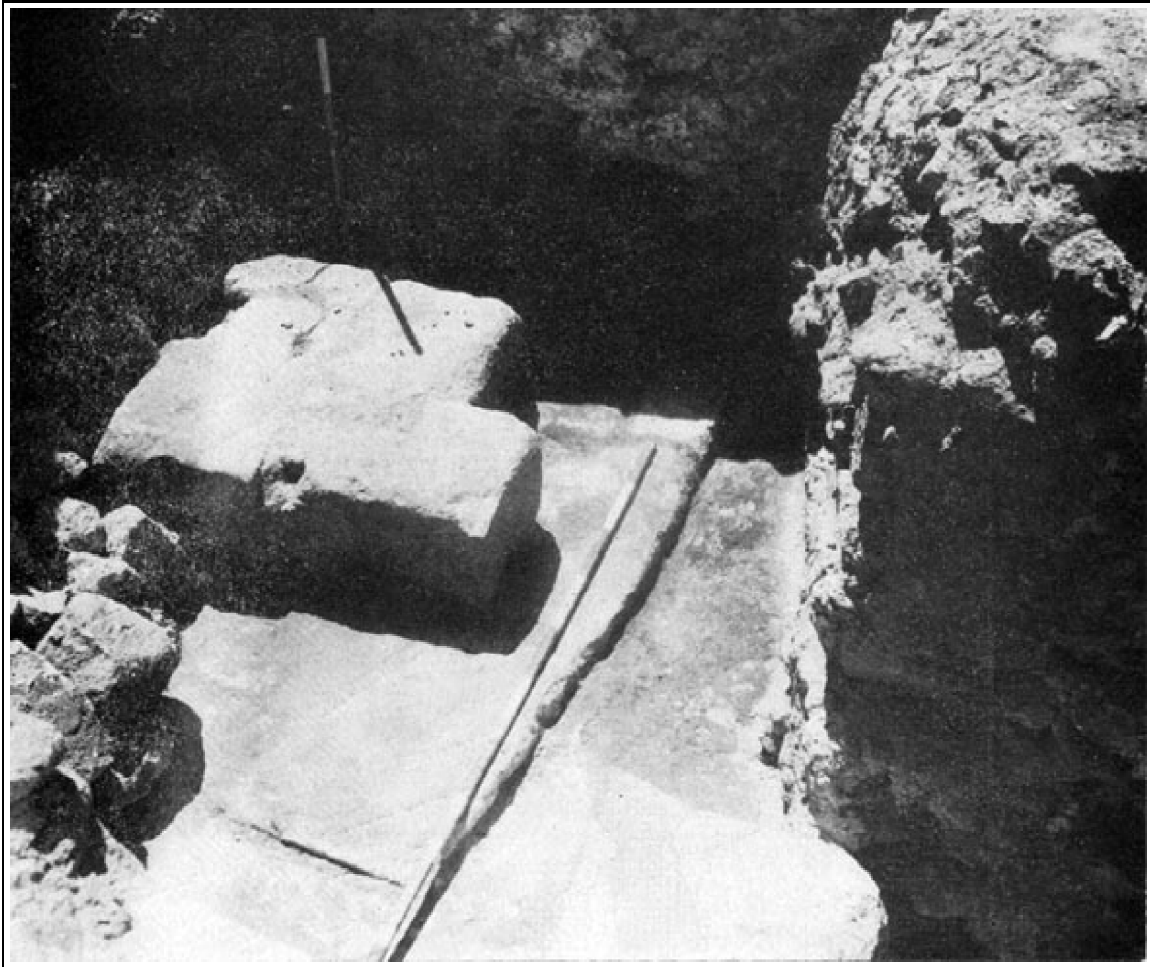
3. A római útburkolat keleti szélénél részben feltöltésre, részben a toronyperemre támaszkodó hosszanti fal nagyobb darabja került elő. E törtkőből épült fal alaktalan hátoldalú volt, az út felé eső felületén viszont

gondosan simított vakolat nagy darabjait mutatta.

571. Előkapu: összesített feltárási alaprajz (Holl nyomán)

584. E fal észak felé egy másikban tűnt el, amely a római kapuszárnyak helye előtt húzódott keresztben, a toronyfalakra, illetve az úttestre alapozva. Ennek külső, mindkét végén csonka felületét (amelyen a hosszanti fal már nem mutatkozott) durván megmunkált, közepes kváderek alkották. A belső falfelület idomtalan volt, és felfelé ferdén növelte a vastagságot. Ebből és a habarcsához tapadó földszemcsékből arra lehetett következtetni, hogy vastag feltöltést lezáró támfalról van szó. Ennek nyugati végénél a római torony maradványára támaszkodó, dél felé tartó törtkőfal is látszott, de ez nem mutatott világos összefüggéseket.

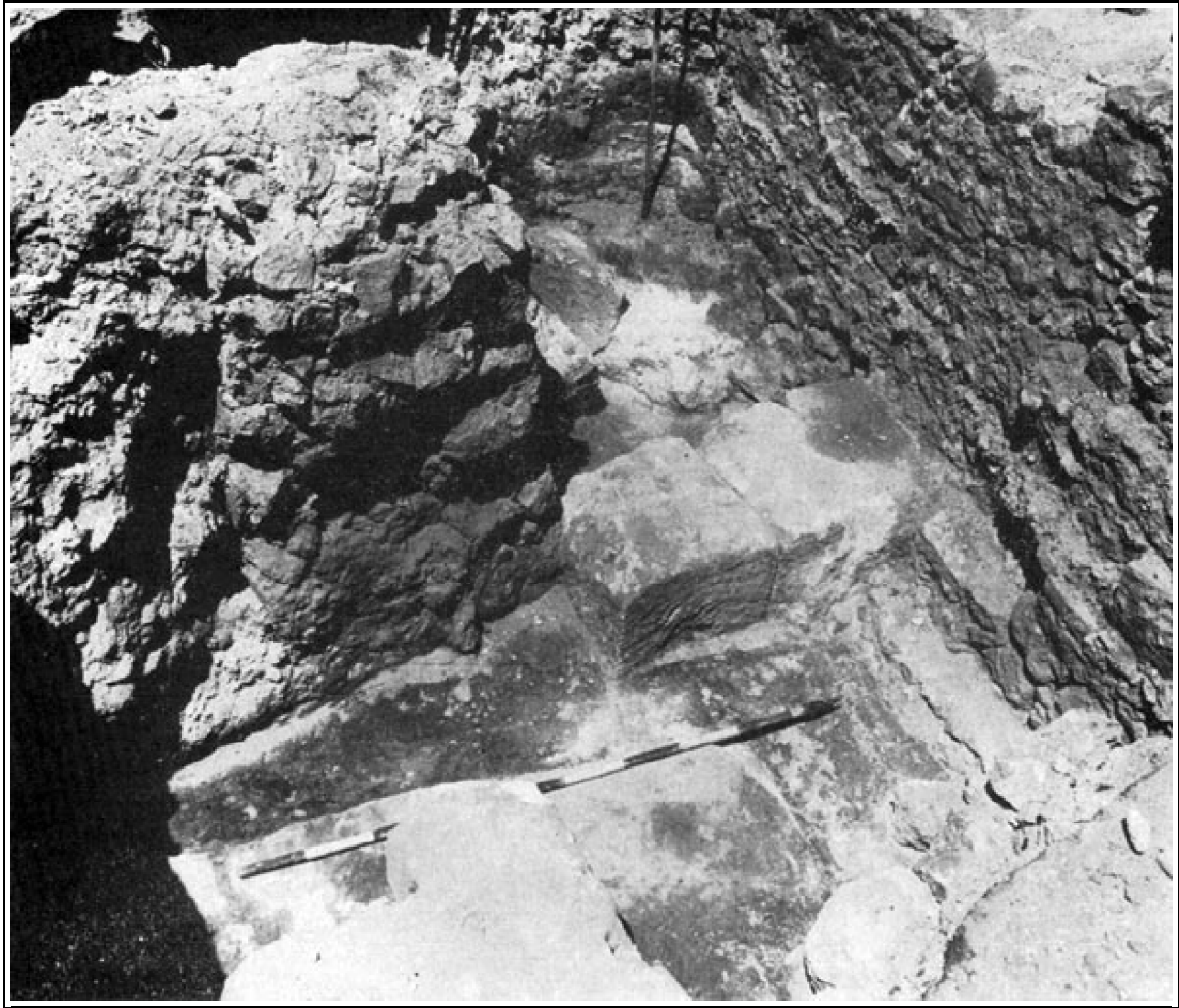
2. Előkapu: 1967-es feltárás a Tűztorony belső oldalánál, délkelet felé

5. Az útburkolat fölött vagy 50 cm vastagságú földfeltöltődés volt, amelyre a felszínig a vörös sánc törmeléke rakódott. A földfeltöltődés legfelső része erősen égett volt, de a sánc gerendaszerkezetének nem látszott nyoma.[6\(49\)](#)

6. A feltöltést és az útburkolatot kevéssel a támfal mögött nagy beásás vágta át, amelyben Tomka Péter Árpád-kori kutat tárt fel.[7\(50\)](#)

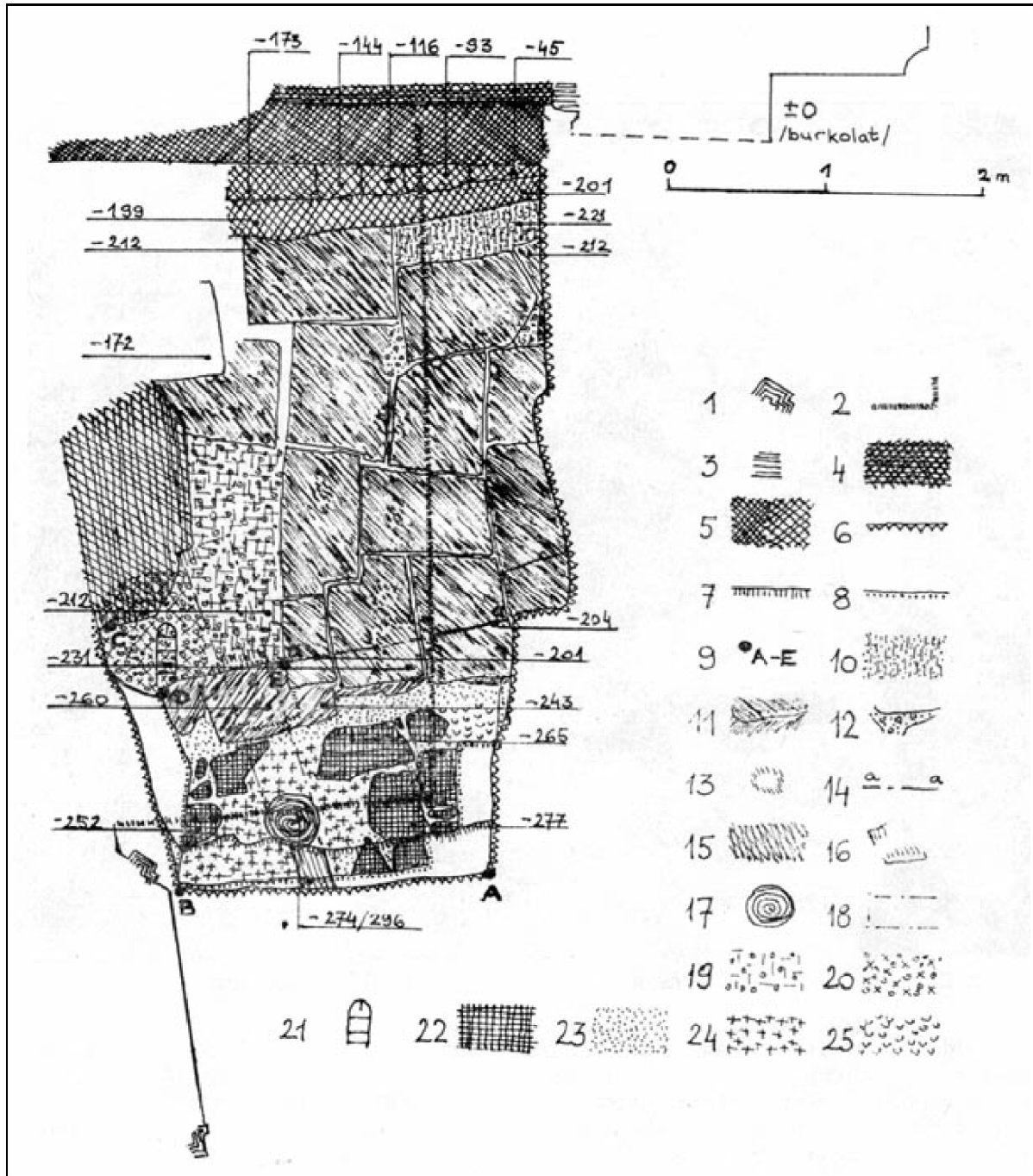
[597](#). A támfal előtt széles árok jelentkezett. A rétegek és a leletek azt mutatták, hogy ez az Árpád-korban töltődött fel, és akkor szűnt meg, amikor a Tűztorony és kapuudvara kiépült.[8\(51\)](#)

8. Délre a fentebb említett maradványokat a Tűztoronnyal egyidős falak szakították meg, kis helyiséget fogva körül, és folytatódva nyugat felé. A folytatás a Storno-ház hátsó homlokzatának, vagyis a belső városfalnak a vonalába esett.[9\(52\)](#)

3. Előkapu: 1967-es feltárás a Tűztorony belső oldalánál, északnyugat felé

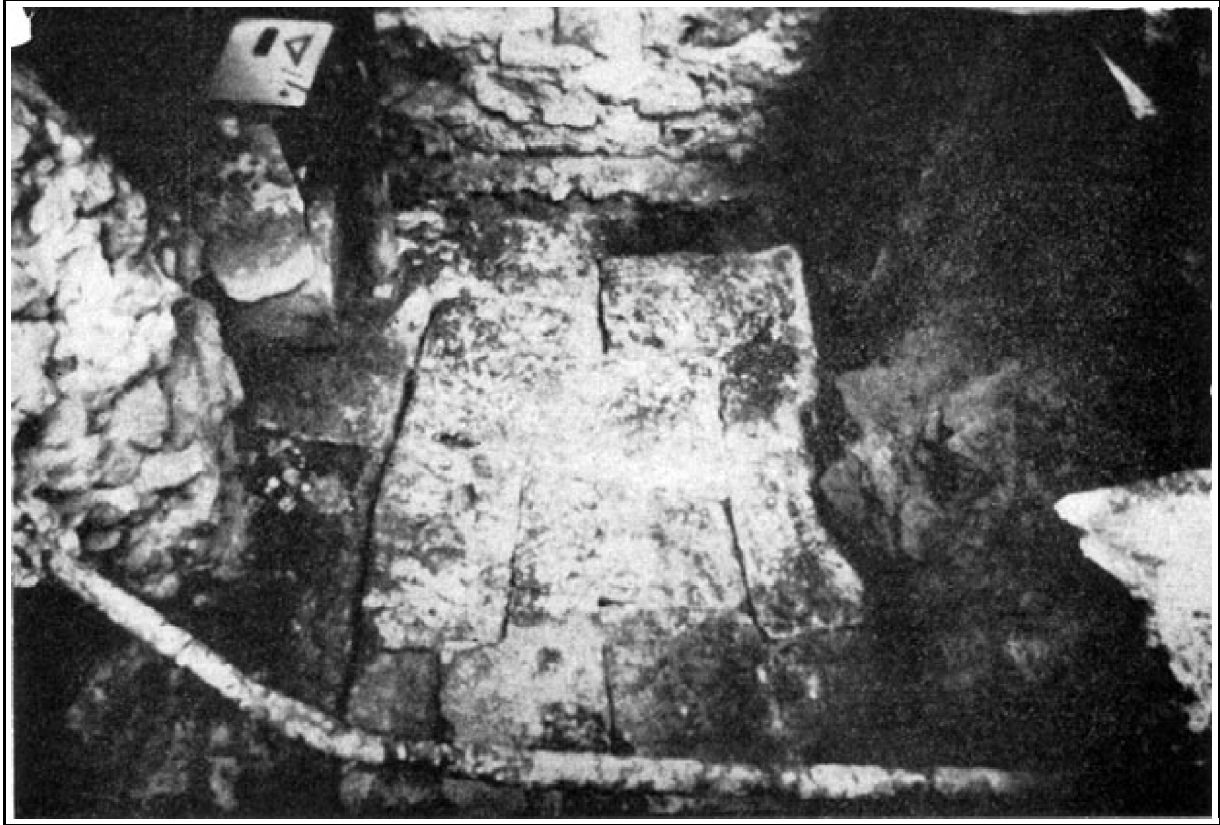
9. Még délebbre az ásatás inkább csak bizonytalan tapogatózás volt. A feltárás mindenesetre kiterjedt leletmentésem színhelyének nagyobb részére is (2–3. kép).¹⁰⁽⁵³⁾ A gödörben előkerült a római kapu keleti tornyának déli része, nagy, vízszintes kváderfelülettel, amelyen rajta állt a következő kőmaradványa. E kőmaradvány két más kvádere a Tűztorony alapozása mellett látszott. Ezekről délre ott volt a vakolt fal déli vége, hátoldalán vízszintesen egymás fölött fekvő hengeres gerendák lenyomataival. A függőleges falvéghez – aránylag vékony földfeltöltésen – fehéres kőkonglomerátum vastag rétege tapadt, kitöltve a gödör déli szélét is.

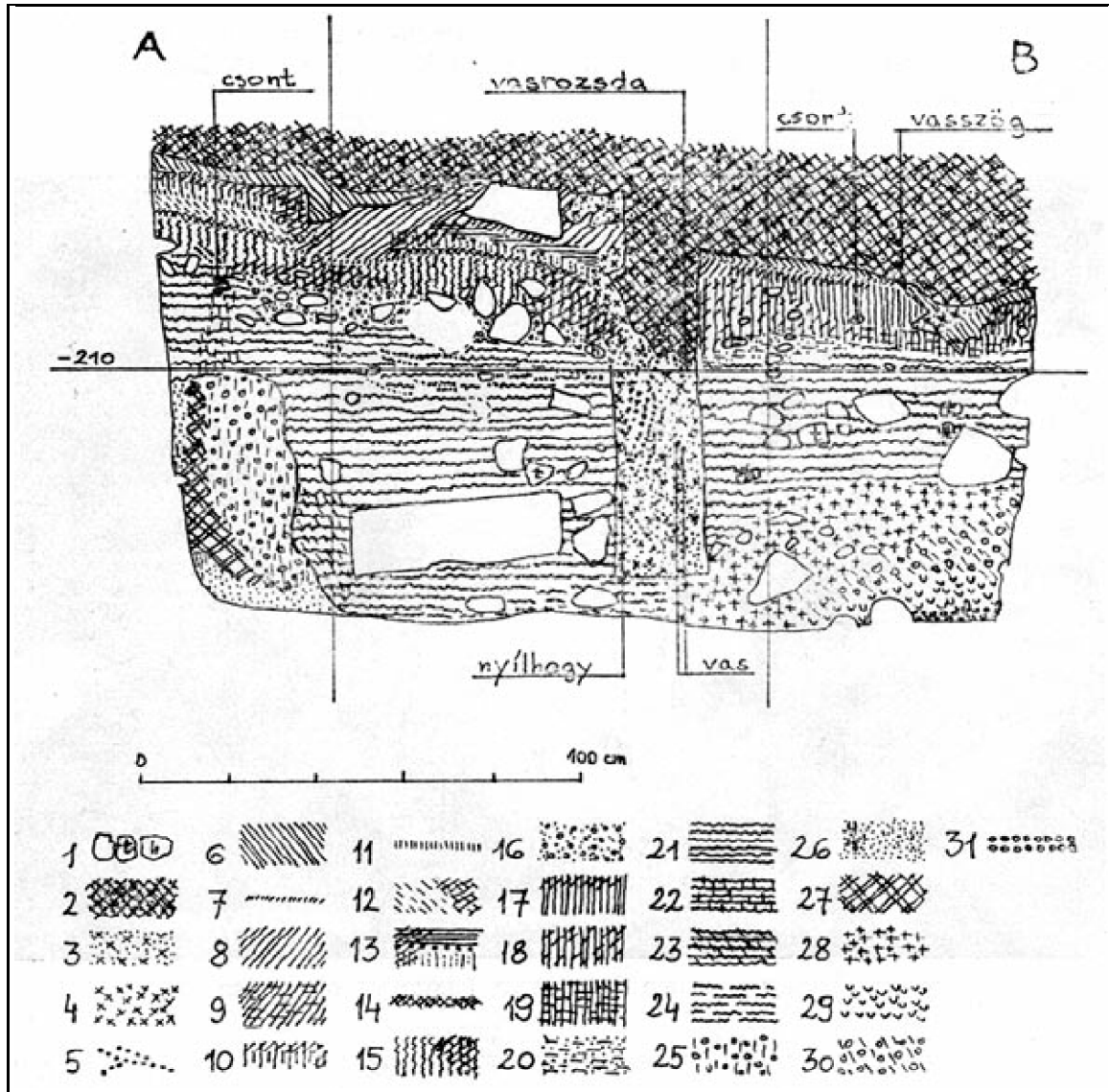
604. Előkapu: leletmentés, alaprajz

61A leletmentést arra a bejelentésre indítottam el, hogy az alapozási előmunkálatok közben „szigetelés” nyomait észlelték. A gödör ekkor már kb. 1 m-rel délebbre végződött, mint az imént leírt állapotban. Annyi rögtön kiderült, hogy a „szigetelést” a délnyugati sarok táján összefüggően mutatkozó vaslemezmaradványok alkotják, amelyeket a fehéres kókonglomerátum a falvéghez és a földfelszínre

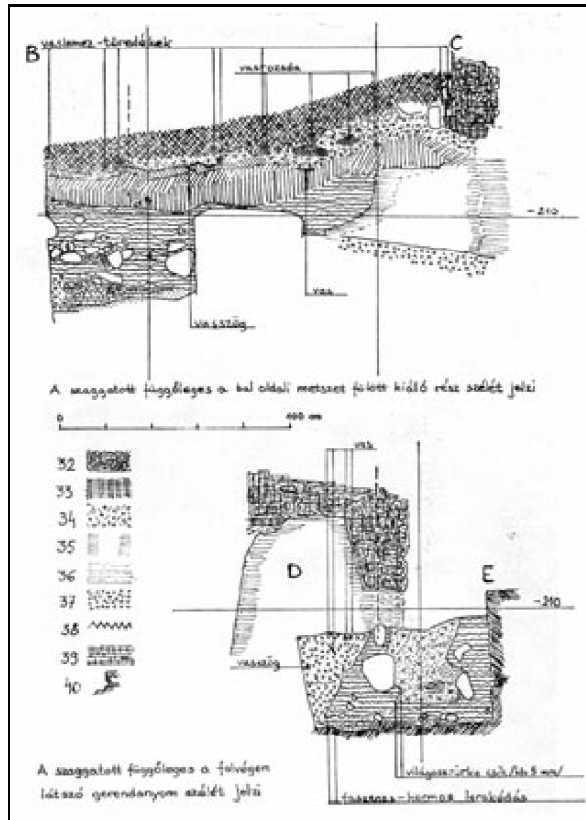
préselt.¹¹⁽⁵⁴⁾ A továbbiakban főleg e maradványok kérdésének tisztázására törekedtem. Csak annyi földmunkát végeztünk, amennyi az összefüggések megértéséhez és az adatfelvételhez okvetlenül kellett. Elmaradt a földkitermelésre igénybe vett keleti gödöroldal tanulmányozása, és nem aknáztam ki azt a lehetőséget sem, hogy északnyugat felé a kiálló római falrésznél és azon túl tovább vizsgálódjam.

5. Előkapu: leletmentés, nézet a Tűztorony alapozása felé

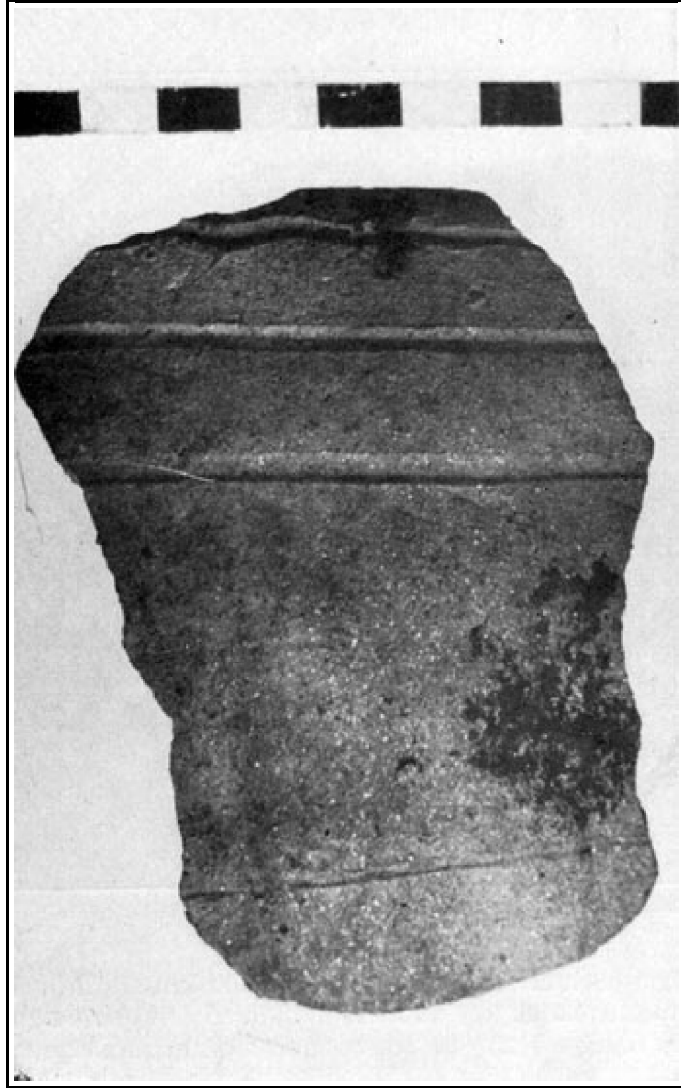
626. Előkapu: lelementés, metszet

636. Előkapu: leletmentés, metszetek

647. Előkapu: lelementés, a déli gödörész nyugati oldala

8. Előkapu; leletek: hullámvonalas cserép (a), nyílhegy (b)

A gödör mélység és alaprajz tekintetében (4. kép) két fő részre oszlott. A korábban feltárt terület alját, ahonnan a beljebb kiálló köréteg már eltűnt, nagyrészt a római toronyfal sík felülete töltötte ki. E síkot, amelynek egységét csak az északnyugati részen bontotta meg két, kissé mélyebben megjelenő kváder, a Tűztorony alapjától és a vakolt faltól részben földes betöltés választotta el. A vakolt fal végénél a betöltés kibontott szintje fölött földlenyomatot vettem észre, amelyről kevés tisztítás után kiderült, hogy félkörösen maradt meg a falvég és a fehéres kőkonglomerátum alatt. A gödör déli vége kb. 50 cm-rel mélyebbre volt kibontva. E rész déli szélén metszetkialakítás és az itt fekvő vaslemezek kiszabadítása végett jóval a fehéres konglomerátum alá bontottam.¹²⁽⁵⁵⁾ A gödör rész alján római útburkolat maradványai jelentkeztek, amelyeket jókora beásás vágott át, betöltésének közepén kerek folttal. A burkolat kb. egy szinten volt a kaputoronyok közöttivel,¹³⁽⁵⁶⁾ és arra vallott, hogy a védőmű mögött keletről becsatlakozó út vagy teresedés volt. A 4. kép részletei: 1. Ablakkeretek a Storno-házon; 2. A vasbeton épület körvonalai; 3. A Hűség-kapuhoz tartozó falazás; 4. A középkori Tűztorony felmenő fala; 5. Ua., alapfal (felső és alsó zóna); 6. A feltárt gödör széle –200 cm körül; 7. A déli gödörszél a fehér, köves konglomerátum zónájában; 8. A déli gödör rész széle a római útburkolat szintjén; 9. Metszetek végpontjai; 10. Föld; 11. A római kaputorony falának két megfigyelt kősora; 12. Habarcsos-földes kitöltés; 13. Mélyedések a római falkoronán; 14. ⁶⁶Bevésített vonal uo.; 15. „Vakolt” fal; 16. Gerendanyomok; 17. Cölöpnyom; 18. A gerenda- és cölöpnyomok feltételezett összefüggése; 19. Barnás föld; 20. Laza, fehér betöltés vöröses

szemcsékkel; 21. U-alakú vaspánt; 22. Római útburkoló kövek; 23. Világosszürke, kőporos föld; 24. Sötétebb szürke, törmelékes föld; 25. Hasonló, sötétebb.

A római fal koronáján (5. kép) néhány kisebb, utólagos bevájás látszott. A legnagyobb, amely kiterjedtebb bolygatásra utalt, a falkorona szabálytalan vonalú déli szélénél volt. Itt a fal lefelé következő, ugyancsak szabálytalan peremvonalú kvádersora is látszott, részben a földes betöltés alól kinyúlóan, egészen a gödör nyugati széléig. A betöltés nyilván a fal bolygatásával függött össze: az alóla kinyúló kövek tetejükön utólagos levésés nyomait mutatták. A két kvádersor oldalsó felületeit nem faragták síkra. A falkoronán a déli szegélytől 25–30 cm-re, azzal párhuzamosan, a bevájástól megszakítva, egyenes, bevéssett vonal tűnt elő. Ez bizonyára a torony lábazati kvádersorának helyét jelölte. Az e környékről előtűnt kiálló kváderek tehát alighanem a déli felmenő toronyfal maradványai voltak.

9. Előkapu: leletmentés, a déli gödörész alja, dél felé

A déli metszet (6. kép, A–B) közepén mélyen lenyúló, kb. 20 cm széles, vízszintes aljú sáv vált külön. Vaslemez (a metszet előtt) csak ettől nyugatra volt. A sáv legfelső részét a kőkonglomerátum töltötte ki, amely kétfelé más-más szinten feküdt. Lejjebb a kitöltést fehéres, morzsás, faszénnel kevert anyag alkotta, itt-ott vasakat mutatva. A felső, fehér kötőanyag alatt mindkét oldalon vörös sáncanyag jelentkezett vékonyan. Ez alatt különféle vékony, részben égéstől besárgult¹⁴⁽⁵⁷⁾ rétegek ⁶⁷következtek. Ezek vastag, sötétszürke, római faltörmelék is tartalmazó betöltésre rakódtak. A középső sáv e betöltés alján látszott végződni. Keletebbre azonban a sötétszürke föld, jól láthatóan beásást töltve ki, még mélyebbre, csaknem az útszintig ért le. A metszetet e mélységig nyestem meg. Túloldalt az út kissé magasabb szintű volt:

burkolati köve a metszet oldalából állt ki, és legalul kavicsos alapozása is megjelent. Ez az anyag följebb ferde sávban tűnt föl, arra utalva, hogy a sötétszürke föld alatti rétegek is bolygatásból erednek. Beásásra vallottak a sötétszürke föld melletti talajfélék is a keleti oldalon, amelyek a metszetben alig jelentkező kőporos feltöltésbe ágyazódtak.

10. Előkapu: leletmentés, a föld lenyomat és közvetlen környéke

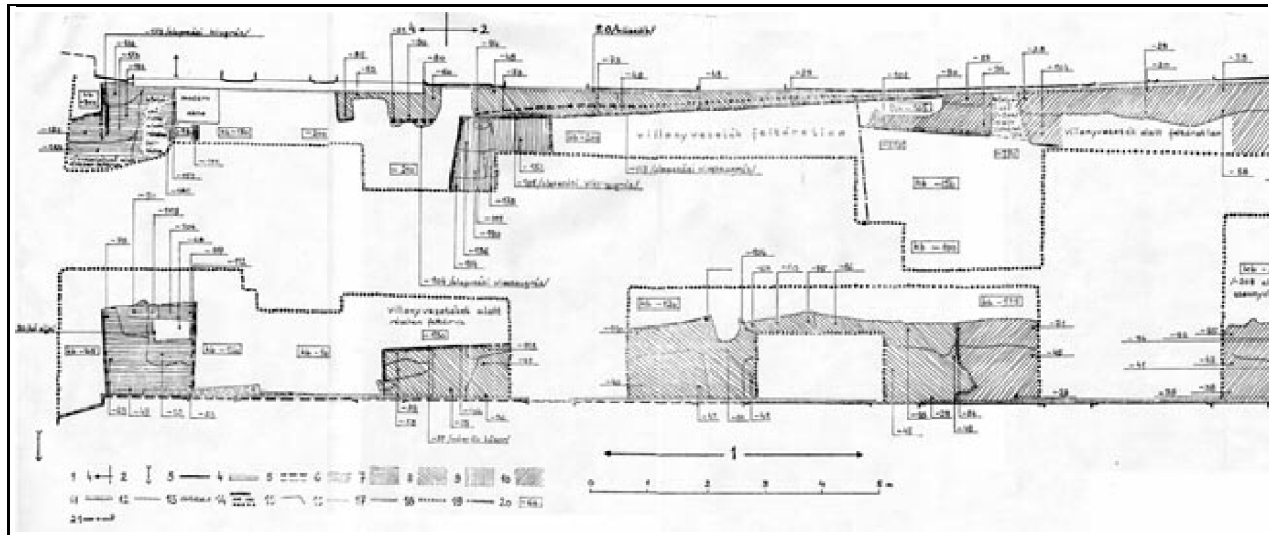
A csatlakozó nyugati metszetben (6. kép, B–C) a falhoz és a talajra préselődött vaslemezmaradványok egyaránt jól látszottak.¹⁵⁽⁵⁸⁾ A fekvők alatt a vörös sáncanyag vékony rétege húzódott. Lefelé a déli metszetből átnyúló fekete, részben besárgult réteg, majd a sötétszürke föld következett. A nyeséssel az útburkolatot csak a déli szögletben értem el. Itt a római útalapból származó réteg megszakadt, másféle lerakódásoknak adva helyet. Fekvő vaslemezdarabok a fal melletti kb. 75 cm-es szakaszon nem voltak. A fekete, részben besárgult réteg viszont még a magasan fekvő falvég és a félkörös földlenyomat közé is beékelődött. A metszet e részen már nem volt egyenletes: a nyesést itt a földlenyomat hátranyúlása, középen lent pedig a sötétszürke betöltésben heverő nagy római kváder akadályozta (7. kép). Annyi így is világos volt, hogy közvetlenül az útburkolat fölött kőporos réteg vonul végig, a földlenyomat pedig, amelyhez lefelé – kör alakú üregre vallóan – ugyanolyan fajta **68**kitöltés járult, amilyen a déli metszet függőleges sávját jellemezte, a sötétszürke betöltésnek felel meg.

A déli gödörész északi oldalán a római falból kivágott darab helyére töltött sötétszürke föld összefüggéseit a metszet (6. kép, D–E) tisztán mutatta. A metszet a földlenyomattal összefüggő kerek üreget, amelynek tölteléke V alakú, lefelé szűkülő foltként jelentkezett, a déli szélén vágta. Nyugatabbra hasonló, de földdel is

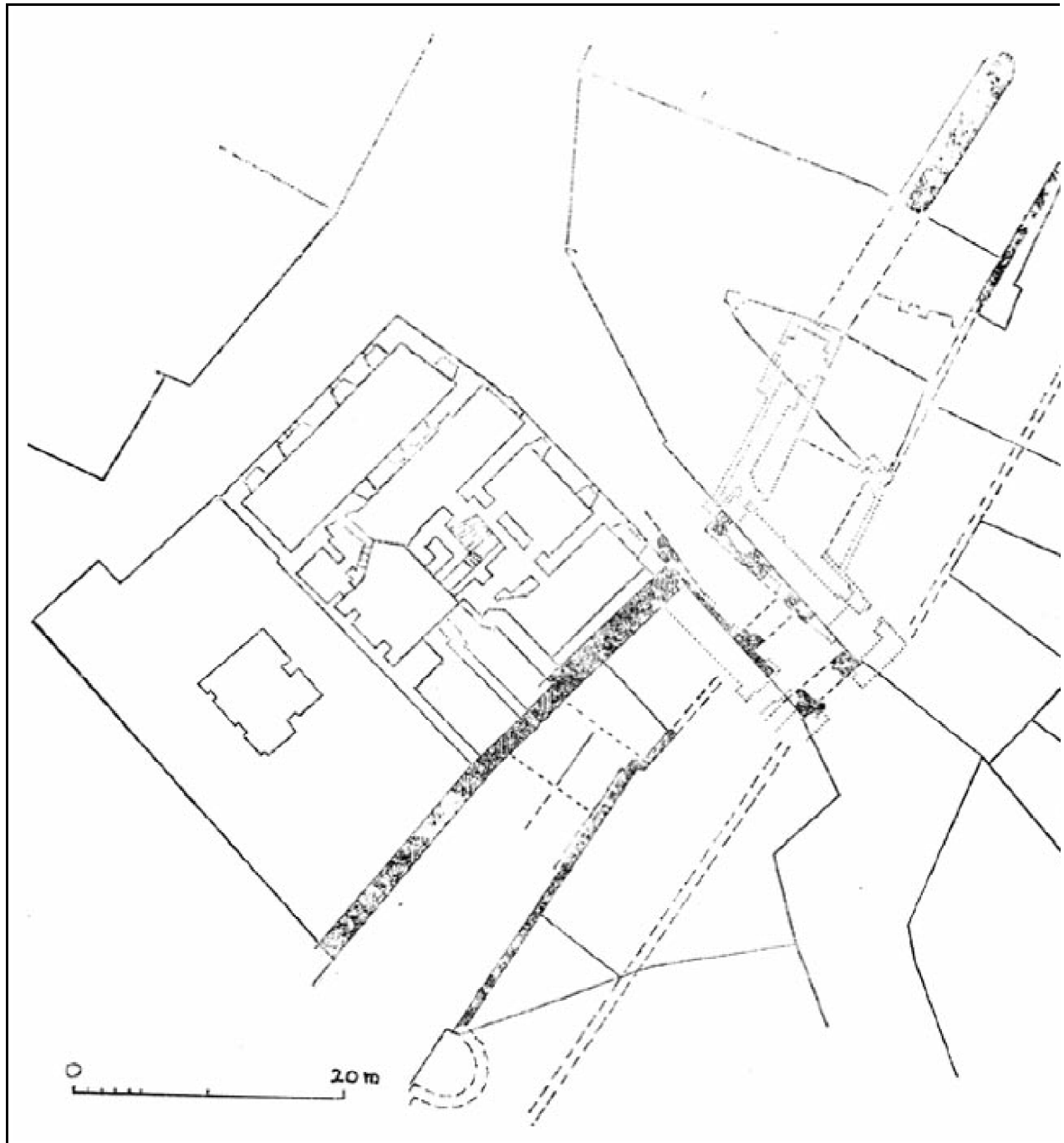
kevert töltelék inkább négyszögű foltja különült el. Ez lent vízszintesen végződött, néhány cm-rel magasabban, mint a déli metszetet megosztó függőleges sáv, de ennél kissé szélesebb (25–30 cm) és szabálytalanabb oldalú volt. A 6. kép részletei: 1. Kő, téglá, habarcs. 2. Fehér, meszes, égett kötőanyag, vörös szemcsékkel. 3. Fehér, lazább. 4. Sötétbarna, zöldes, égett. 5. Faszenes csíkok. 6. Vörös. 7. Hamus csíkok. 8. Besárgult, tömött. 9. Ua., sötétebb, földes csíkokkal. 10. Sötétbarna, részben besárgult föld. 11. Fehér, hamus csík. 12. Sötétbarna, részben besárgult föld. 13. Sötétbarna, tömött, elszíneződött földrétegek, köztük aprószemcsés törmelékcsík. 14. Enyhén vörös, baloldalt inkább fekete (égett agyag?). 15. Barnás, a felsőbbeknél sötétebb, az alsóbbaknál világosabb, részben besárgult föld. 16. Köves réteg apró vörös szemcsékkel. 17. Fekete, igen tömött, részben besárgult föld. 18. Ua., barnás. 19. Ua., kevésbé különvált. 20. Világosszürke, törmelékes. 21. Sötétszürke, törmelékes föld, mállékony mészkődarabokkal. 22. Ua., sötétebb folt. 23. Ua., laza. 24. Világosabb szürke, tömött réteg, elszórtan kőporral, agyagfoltokkal. 25. Világosszürke föld aprószemcsés törmelékkel. 26. Kőpor, helyenként földes foltokkal. 27. Zöldes agyag. 28. Világosszürke, erősen kőporos, kötőanyagú föld. 29. Sötétszürke, törmelékes föld. 30. A római útalapozás zöldes, kavicsos anyaga. 31. Tömör, zöldes, kavicsos. 32. A „vakolt” fal. 33. Sötétbarna föld. 34. Laza, sárgás-vörös. 35. Föld lenyomat. 36. Barnás föld (a gerendanyomnál). 37. Beszóródott, vörösszemcsés, fehérrel. 38. Világosabb lencse aprószemcsés törmelékkel. 39. Tömöttebb, sötétszürke föld. 40. A római kaputorony fala (kő, habarcs).

11. Előkapu: leletmentés, U alakú vaspánt in situ

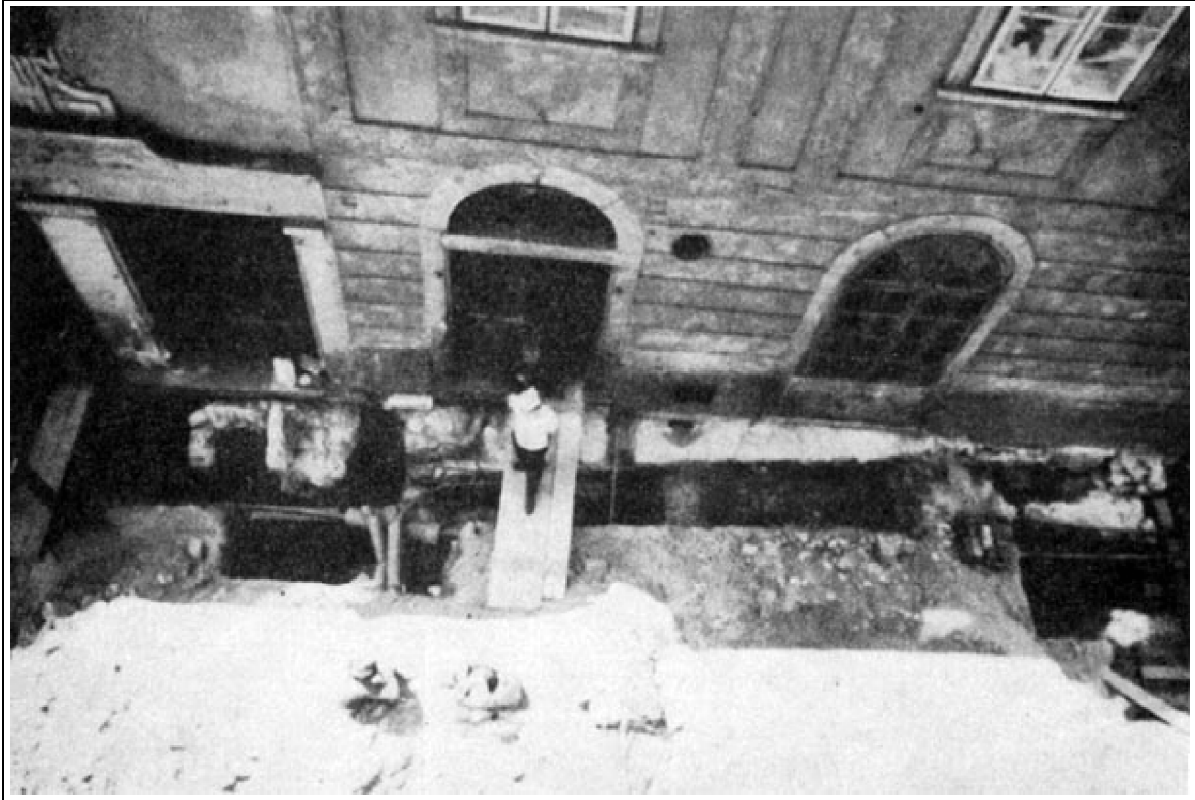
13. Hátsókapu: feltárási alaprajz

6912. A városfalak a Hátsókapu környékén (Holl nyomán), a feltárt kapumaradványokkal

70A hasonló kitöltésű foltok nyilván egyazon szerkezet különböző részeire utaltak. E részeket előre kimélyített gödörben helyezték el, majd a sötétszürke betöltéssel a talajba ágyzták. A kétségtelenül fából készült szerkezetet tűz pusztította el, meg az egyidejűleg vastagon lerakódó kőkonglomerátum, amely morzsalékával kitöltötte az elégett elemek üregeit. A vaslemezdarabok ugyanekkor préselődtek le, illetve

szóródtak helyenként a töltelékbe. A két hosszabb metszet azt valószínűsíti, hogy a szerkezet készülése és pusztulása között némi feltöltődés mert végbe. Ezt a vörös sáncanyag vékony rétege zárta. A délkeleti szakaszon lenyesett talaj besárgult részében lelt hullámvonalas díszű cserép (8/a. kép), valamint a szomszédos függőleges sáv kitöltésében a metszeten is jelölt rombusz alakú, lapos nyílhegy (8/b. kép) bizonyossá tette, hogy a megfelelő jelenségek a IX. századnál nem korábbiak.¹⁶⁽⁵⁹⁾

14. Hátsókapu, a feltárás déli oldalának középső szakasza

Az a kerek folt, amely a római útburkolatot átvágó beásásban látszott, a leégett fakonstrukció elődéről tanúskodhat. A folt talaja, amely kevéssel a letisztított felület alatt vízszintesen ért véget, és nyilván vastag, függőleges cölöp helyére került, a sötétszürke betöltéshez hasonló árnyalatú volt (9. kép). A körülvevő föld a déli metszeten jobbra lent látszó világosabb rétegeknek feleltethet meg, amelyeknek egyike anyagával az útburkolat bolygatására utalt. Mivel e rétegek – a délkeleti részen a kőporos feltöltésbe ágyazódó talajféllel együtt – éppúgy kiterjedt beásásra vallottak, mint a sötétszürke betöltés, feltehető, hogy a cölöp, amelyet a kerek folt jelzett, nem állt magában. Nyoma mindenesetre benne volt a két kelet-nyugati metszet vízszintes aljú foltjait összekötő sávban.

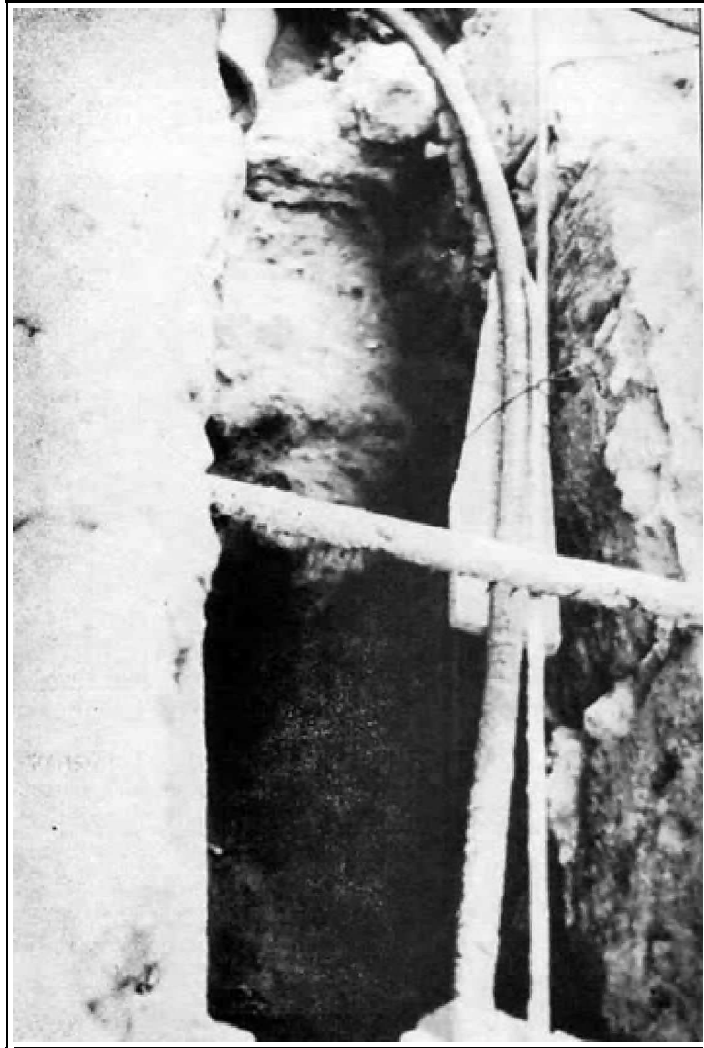
71E sáv iránya, amit a déli metszet előtt a kőkonglomerátum letüremelő része is kijelölt, észak felé a vakolt fal hátsó sarkára mutatott, ahol a habarcs – derékszögű bevágás alakjában – hasábos, álló gerenda nyomát őrizte (10. kép). A fal hátoldalán nyomot hagyó vízszintes (és hengeres) gerendák ezzel nyilván összefüggtek. Bár az álló gerenda helye és a kis metszeten mutatkozó nyom között a vízszintes összefüggést nem sikerült láthatóvá tenni, emez és délibb megfelelője nemigen jelölhetett mást, mint a fal mögötti szerkezetrészek folytatását. A részben földbe ágyazott szerkezet tehát vízszintesen egymásra fektetett

hengeres és (délebbre) hasábos gerendákból, valamint ezeket bizonyos közönként függőlegesen merevítő cölöpökből állhatott. A falvégtől délre következő cölöp, amelyre a két elmetszett nyom eltérő szélessége utalhat, a korábbi faszerkezetre valló kerek folt tájékán lehetett.

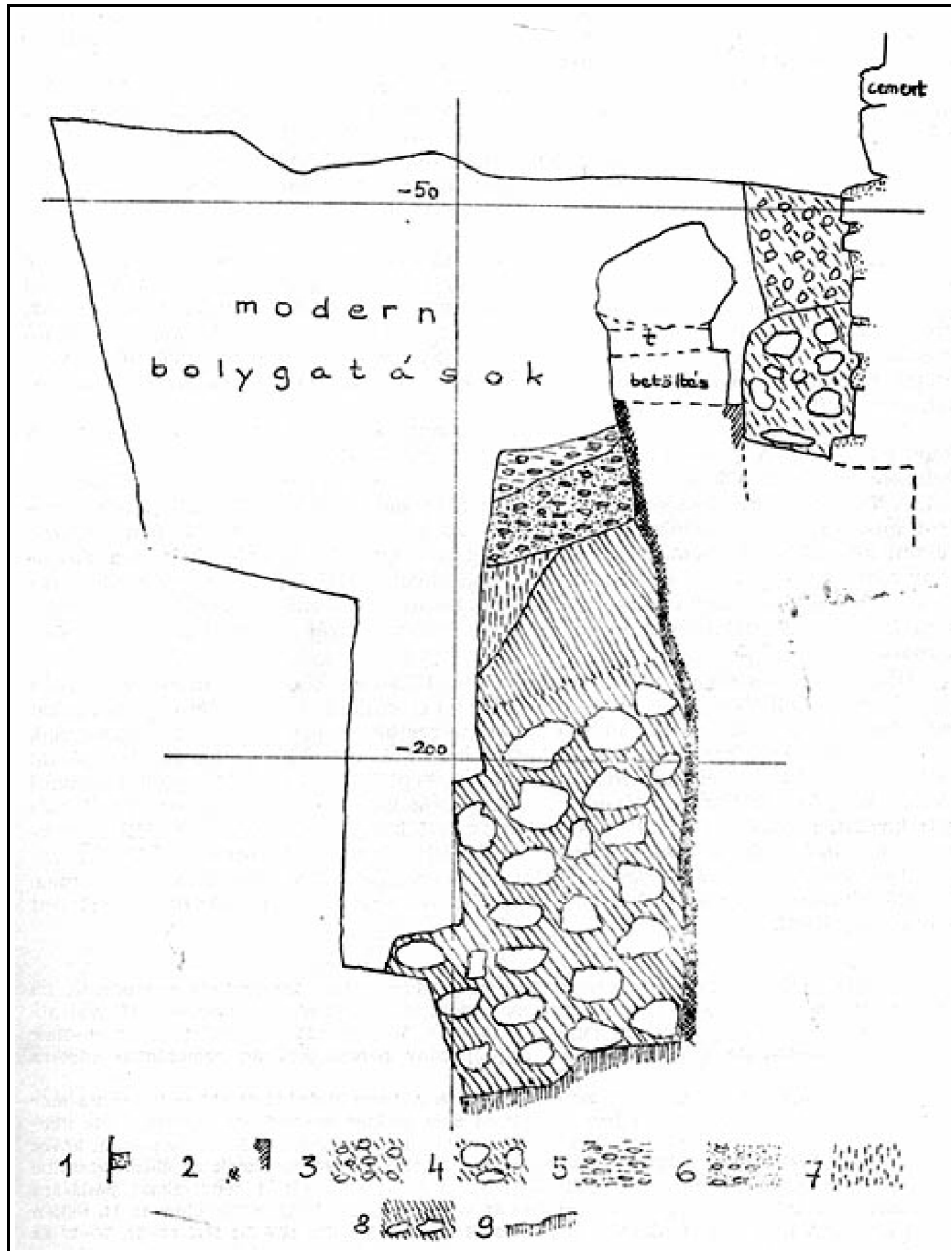

15. Hátsókapu, a vakolt fal és környezete észak felől

A földlenyomat és lejjebb a kerek, kitöltött üreg nagy, hordó alakú elem helyét jelölte. Ebből származhattak azok az íves faszénmaradványok, amelyek a lenyomat tövében, a falvég alatt, az első tisztítás után még jól látszottak. A kitöltést nem távolítottam el teljesen, de a felületén látszó vasakat kiemeltem. Ezek egyike U-alakban meghajlított, kb. 40 cm hosszú, 10 cm közű, kétfelől és az ívnél szögekkel átvert vaspántnak bizonyult (11. kép), amelynek egyik oldalához a kiemeléskor még vaslemezdarabok is tapadtak.¹⁷⁽⁶⁰⁾ Ez a lelet végleg meggyőzött arról, hogy a kerek üreg és a lenyomat kapuszárny tengelyrögzítő perselyéül szolgáló hatalmas tuskó helyét mutatja. A pánt íves hátú alakja arra vall, hogy a tengely csak a túlnyúló részeken vált külön, és együtt forgott a nyíló szárnyal. A környéken észlelt vaslemeztöredékek, nyilván e kapuszárny egyik vagy mindkét oldalának borításából származtak.

7216. Hátsókapu, a haránt irányú falmaradvány és környéke északnyugat felől

7317. Hátsókapu, metszet a vakolt falnál

74 Kapuépítmény lehetett már az a régebbi fakonstrukció is, amelyre a cölöphelyet jelző kerek folt utalt. Elképzelhető, hogy e régebbi építménytől az újabb eleinte inkább faanyagában, mint technikájában tért el. Nem kizárt ugyanis, hogy az újabb építmény faelemeihez a bélészerű, végénél a sötétszürke földre rakódott rétegre is rányúló kőfalat csak utólag adták hozzá, szilárdítás céljából.

Az építmény egésze csak nagy vonásokban képzelhető el. Maga a kapu bizonyára kétszárnyú volt, és befelé nyílóan hosszú falközt zárt le, amelynek beljebb eső részét mindvégig gerendák határolták. A kapun kívüli, legalább 14 m hosszú kőfalas rész fedett és külső végén nyitott lehetett. Efféle városkaput ír le a Passio

sancti Adalberti szerzője: „Ama kapubejárat előtt ugyanis nem csekély hosszúságú alagút volt, oly félhományos, hogy a kívül és belül lévők nem láthatták, csak hallhatták egymást.”[18\(61\)](#)

A faszerkezetes városkapu talán még a nagy földsánc építése előtt létesült. Akkor viszont, amikor a kapu elpusztult, a sánc már bizonyosan létezett. Erre nemcsak az utal, hogy a vaslemezek alatt ott volt a sáncanyag, hanem a pusztulás módja is. Az, hogy a vasalt kapuszárny roncsa a helyszínen maradt, és a leomló műre rázúduló hatalmas kötömeg fal keménységüvé égett össze, olyan váratlan és heves tűzre vall, amely minden mentési tevékenységet lehetetlenné tett. Nehéz elképzelni, hogy ez független lett volna a sánc belső égésétől.[19\(62\)](#)

A tűzvész nemigen köthető időponthoz. Annyi bizonyos, hogy ennek nyomán a kapu elzáródott. A kváderes támfal, mögötte a kút és előtte az árok nyilván ez után keletkezett. Mivel a kút és a feltöltődő árok Árpád-kori volt, a város bejáratának már a Tűztorony megépítése előtt át kellett helyeződnie. E közbülső állapotról, amelyet pusztán a szintkülönbség alapján is indokolt lenne feltételezni, nem tudunk semmi közelebbit. Megemlítenéd mindenestre, hogy a leletmentés helyén a Tűztorony alapozása nem volt egységes: alsó része, nyugat felé lépcsősen ereszkedő felülettel, kissé eltérő irányt mutatott. Ez utalhat építés közbeni korrekcióra, de esetleg arra is, hogy itt valamilyen előző építmény maradványát használták fel a torony alapozói.

7518. Hátsókapu, a metszet részlete északnyugat felől

III. A régi *Hátsókapuval* a bontás előtt, 1815-ben készült felmérések alapján Holl Imre foglalkozott, a környező középkori városfalakkal kapcsolatos kutatásokat ismertette.²⁰⁽⁶³⁾ Az összesítő alaprajzán jelölt helyzethez képest 1969-ben a toronynak és előépítményének maradványai – két hosszanti és előrébb egy haránt irányú fal – kissé hátrább és délebbre kerültek elő (12. kép).²¹⁽⁶⁴⁾ Ezeken kívül a déli toronyfal mellett még két falrészletet tártunk fel. Az egyik kevéssel az elülső toronyszél mögött haránt, a másik a hátsó falvégnél hosszanti irányban húzódott. A déli toronyalapozás hátsó sarka a belső városfal belső síkjának vonalába esett. A középső városfalnak inkább a haránt irányú részlet, mint az ehhez közeli toronyszél felelt meg. Az előépítmény homlokzatsíkja a külső városfal délebbi szakaszának feltételezett helyzetéhez illett.

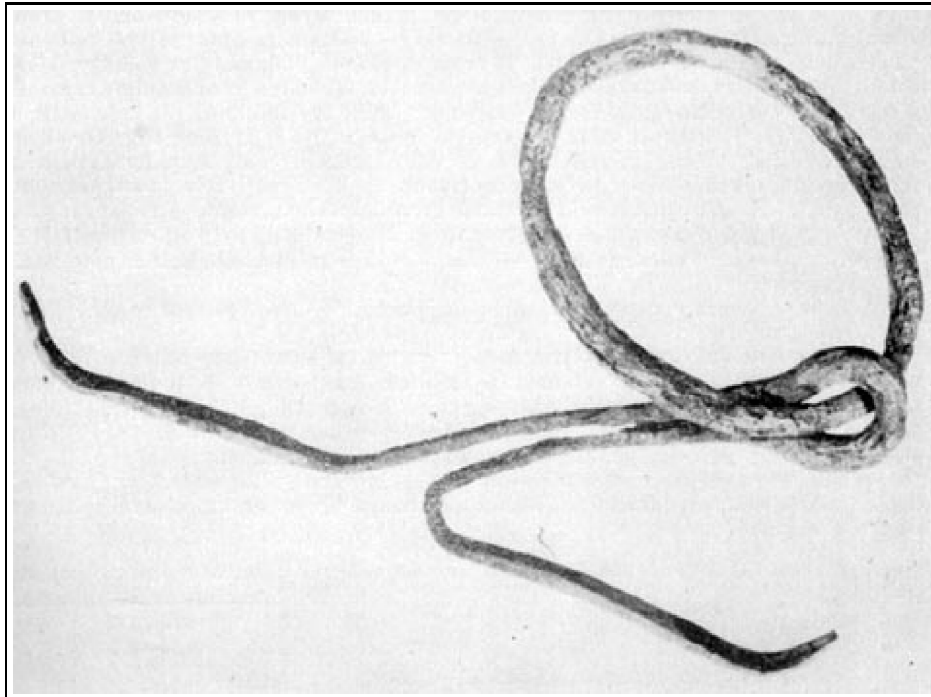
76Az ásatási alaprajzon (13. kép) a leletek vegyessége hangsúlyozódik. Az előépítmény 1,5 m-nél vastagabb falát csak az útszéleken sikerült feltárni. A déli oldalon, ahol mélyebbre hatoltunk, kb. 80 cm magas, enyhén kifelé dőlő csonk alatt, –180 cm körül alapozási kiugrás és ebből derékszögben előrenyúló

falindítás is megjelent. A toronyfalak belső szegélye hiányos volt: az északiét a hátsó részen mélyen elfaragták, a déliét az elülső szakaszon két nagy bevágással csonkították. Az északi fal eleje kissé hátrább volt, mint a délié, és ennek megfelelően hosszuk is különbözött (10, ill. 10,5 m). A déli ezenkívül kb. –150–110 cm mélységben felfelé, kiugróan szélesedett. E kiszélesedés felülnézetben rátakart a haránt irányú maradványra, amely nem emelkedett a kiugrás szintje fölé, és egyik oldalán sem mutatott határozott falsíkot. Alig magasabb koronájú volt a hátsó toronysaroknál feltárt fal. Ennek északi, mintegy 3 m hosszan feltárt oldala kb. –270 cm mélységig vakolt volt. Vastagságát nem sikerült meghatározni: a vakolt részhez a feltárt terület nyugati végéig alakatlan, falszerű kötömeg kapcsolódott, amelyben semmilyen határvonalat nem láttam. E kötömeg, amely a terület északnyugati részét is jellemezte, mindkét toronyfaltól világosan elvált. A 13. kép részletei: 1. Házszám, telekhatár. 2. Bejárat. 3. Fennálló épületek felmenő részei. 4. Ferde, meredek fallábazat. 5. Méretlen szakaszok. 6. Fennálló épület alapfala. 7. A kapuelőépítmény falai. 8. A kaputorony falai. 9. Haránt irányú fal. 10. Vakolt fal és ettől nem elkülönülő fehér, meszes kötömeg. 11. Épen feltárt falszegély. 12. Ua. takart. 13. Kétes állapotban feltárt falszegély. 14. Alapozási visszaugrás (takaratlan, megfigyelt és feltételezett szakasz). 15. Sérülten feltárt falszegély. 16. Ua., takart. 17. Falelválás. 18. Ua., bizonytalan. 19. A feltárás határa. 20. Elért mélység. 21. Metszet.

A falak időrendje többféle összefüggésből adódik. A torony és az előépítmény korkülönbségére falaik eltérő (fehéres, ill. sárgás) habarcsa utalt. Nyilván az előépítmény volt az újabb, falának lepusztultabb állapota és mélyen fekvő alapozási kiugrása ellenére.²²⁽⁶⁵⁾ A toronyfalak kiemelkedőbb koronáin felmenő résznek nem látszott biztos nyoma: a köztük átvezető út aligha volt a mai burkolatnál sokkal mélyebb szintű.²³⁽⁶⁶⁾ A két másik fal nem a torony rendszeréhez tartozott (14. kép). A vakolt falba (15. kép) a torony alapozói jól láthatóan belebontottak. A harántfal (16. kép), amelynek vonala a toronytól és a vakolt faltól határolt – sokkal mélyebb szintű – átjárót egyaránt keresztezte, csak az e kettő működése közötti időben készülhetett.

A pontosabb értelmezéshez az Előkapunál látottak adnak alapot. A vakolt fal az ott feltártnak jellegében megfelelt. A hozzá tartozó járófelületet, amint a metszet is mutatja (17–18. kép), a sánc törmeléke fedte vastagon, akár az Előkapunál. E törmelék maradványában a munkások rögzítő pántjával együtt behullott vas karikát találtak (19. kép), amelynek párja a Tűztoronytól nyugatra, Póczy Klára ásatásán került elő.²⁴⁽⁶⁷⁾ Az Előkapura emlékeztet az alakatlan, falszerű, meszes kötömeg is, amely, mint ott, bizonyára a vakolt falú átjáró város felőli végét torlaszolta el. A haránt irányú maradvány eszerint éppúgy az elzárt kapuzóna külső támfala lehetett, mint az, amely a Tűztorony külső szélétől nyugatra húzódott.²⁵⁽⁶⁸⁾ A gótikus tornyot közvetlenül ⁷⁷ megelőző megoldásnak a Hátsókapunál még annyi nyoma sem volt, amennyi a Belváros túlsó végén lehetett. Kapu mindenesetre ezen a helyen a vakolt falú átjáró elzáródása után csak jóval magasabb, legalább –100 cm körüli szinten létesülhetett újra.

A 17. kép részletei: 1. A kaputorony fala (kő, habarcs). 2. A korai fal körvonala (vakolt, ill. hiányos felület). 3. Vörös, darabos, kevert. 4. Lazább, szürkés, kevert föld, vörös szemcsékkel. 5. Barna, enyhén törmelékes, köves. 6. Köves, fehér habarcsos réteg, baloldalt földes, egy-két vörös folttal. 7. Szürke, kavicsos föld. 8. Vörös omladék, fent tömöttebb, lentebb köves, darabos, sok mészfoltal. 9. Szürkés talaj.

19. Hátsókapu, lelet a vakolt fal tövéből

IV. A két középkori városkapu tehát egyaránt a gótikus megoldásnál többszáz évvel régebbi, egységes erősítési rendszerre vezethető vissza. E rendszer két kapuja azonban a korábbi és a későbbi állapotokhoz, úgy tűnik, nem viszonyult egyformán. A kettő közül – ha a római fal déli kapuja valóban a Belváros hossz tengelyén volt²⁶⁽⁶⁹⁾ – már csak az északi nyílt az ókorinak a helyén. A változás a középkoriassá alakuló településszerkezettel függhetett össze, amelynek legalább egy elemét – a mai Szent György utca őstét – a vakolt falas kapuk helyzete már feltételezi. E két kapu egyszerre pusztulhatott el. Elképzelhető, hogy az Előkaput rögtön ezután mai helyén nyitották meg. A Hátsókapunál a hely nem változott, de a folyamatosság a korai bejárat elzárulása idején bizonyosan megszakadt. Azt, hogy a kapu mikor és miért került vissza régebbi helyére, csupán találgatni lehetne. Egy biztos: a közbülső állapotról egyik városkapu esetében sincsenek valamirevaló ismereteink.

**1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Józsa Béla:
Faipari adatok a soproni vörös sánc kiegészének rekonstruálásához**

78 Józsa Béla: Faipari adatok a soproni vörös sánc kiegészének rekonstruálásához

1. A „vörös sánc”-ot, szakszerűbben: kiégett földsáncot vizsgáló kutatók, régészek többnyire a leletanyag pontos leírásán kívül mással nagyon ritkán foglalkoznak. Az eddig megjelent publikációk áttanulmányozása után megállapítható, hogy a sánc szerkezetét mindenki ugyanolyan felépítésűnek véli, a sáncban felhalmozott földanyagot ért hőhatást senki sem cáfolja. A fa égése szempontjából oly fontos faszén, fahamu vagy korhadt fa leletanyag pontos helyének és mennyiségének leírása csak röviden és ritkán szerepel. Az a tény, hogy találtak olyan földsánc-szakaszt, ahol a római városfal felé haladva fahamu –

faszén – korhadt fa átmenet volt fellelhető, az égés lefolyására döntő bizonyíték. A faváz szerkezeti kialakítására vonatkozó ilyen fontos adatot nem találtam, mert a sánc szerkezetét leírók csupán annyit mondanak, hogy a gerendák egymáshoz értek, vagy köztük 10–15 cm-es rés volt található, amit kövekkel töltöttek ki. Ahol rés volt, jó lenne tudni, hogy ezek a gerendák milyen átmérőjűek voltak, mert lehet, hogy csak lustaság miatt nem faragták a gerendavégeket olyanra, hogy azok összeérjenek. A kövek helyzete talán támpontot adna a feltöltés irányaira, netán a szélső gerendasor helyzetére.

A leggazdagabb anyagot a felhalmozott föld szolgáltatja vegyes „szerkezetével”, amiből arra következtetek, hogy a feltöltés idején nem gondolhattak a sánc adalékos kiegészésére.

A sánc égésének vizsgálódása előtt a fa szerkezetéről és égéséről néhány szót.

2. A fa sejtekből van felépítve, melyek egymással szoros kapcsolatban állva faszövetet alkotnak, szerepük a tápanyag szállítása, raktározása és a fa szilárdítása. A fenyőfélék szövetszerkezete sokkal egyszerűbb és rendezettebb, fatestük túlnyomórészt áledényekből (tracheidákból) áll, melyek egyben vízszállító és szilárdító elemek is. Edényei, farostjai nincsenek, gyakoriak a gyantajáratok.

A lombosfák szövetszerkezete változatosabb, a vízszállítást az edénysejtek (tracheák), a szilárdítást a farostok és rosttracheidák, a tápanyagraktározást a parenchima szövetek végzik.

A fa vegyi alkotórészeinek összetétele minden fafajnál közel azonosan a következő:

szén (C):	45–51%	oxigén (O):	43–46%
hidrogén (H):	5–6%	nitrogén (N):	0,04–0,26%
ásványi és egyéb anyagok: 0,1–1,20%.			

A fa szövetét képező vegyületek közül a fatest 40–60%-át kitevő cellulóz a legjelentősebb a lignin mellett, mely a fenyőkben mintegy 30%-ban, lombosfákban mintegy 22%-ban található. A fa fejlődése kezdetén a sejtek csak cellulózból állnak, a növekedés folyamán raktározódik be a kristályos felépítésű cellulózársba a lignin. Ezenkívül még nagyon fontosak a fa járulékos vegyületei: a *keményítő*, mely csak a fa élő részében található (szijács). A *cserzőanyagok* a fa tartósságát emelik, védik a biológiai károsítóktól, a lucfenyő kérgében 7–14%, a tölgy gesztjében 9–10% mennyiség mutatható ki. A *gyanták* főleg a fenyőfák szövetében fordulnak elő, szilárd kolofoniumot és terpentintolajat tartalmaznak. Továbbá a *zsírok* és *olajok*, az *illó olajok* és az *ásványi anyagok*.

A fa összetételében tapasztalható különbözőségek kihatással vannak a fa mechanikai, fizikai tulajdonságaira, pl. a magas lignintartalmú fák rendkívül szilárdak, a csersav és a gyantatartalmú fák tartósak, nagy térfogatsúlyúak.

A különféle fanemek tulajdonságai rendkívül különbözőek, de ugyanannak a fanemnek a tulajdonságai is változnak a termőhely, kor stb. szerint. Pl.: minél vastagabbak a sejtfaalak, minél több sejt halmozódik fel a térfogategységben, annál tömöttebb és nehezebb a fa.

793. A *fa égése* olyan oxidációs folyamat, amelyenél a fa alapanyagainak hővel való lebontása történik oxigén jelenlétében, ezzel a faanyag abszolút száraz súlyának közel 99%-a teljesen elégethető. A visszamaradt anyag a fahamu, amely a szervesen sók oxidjaiból áll.

A fa alapanyagait, azaz a fát oxigén nélkül is le lehet bontani, amikor is a fát oxigéntől elzárt térben külső hőforrással hevítjük. Ekkor falepárlásról beszélünk és a keletkező anyagok: 30% faszén, 57% vizes desztillátum és 13% fagáz. A vizes desztillátum összetétele 10,4% ecetsav, 2,4% metilalkohol, 10,3% fakátrány és 74,2% víz. (14% nedvességtartalmú bükkfa esetén). A fa állaga tehát nem védhető meg a teljes széteséstől, ha levegőtől elzártan tartjuk, mert elegendően magas hőfokon és hőmennyiség esetén exotermikus és endotermikus reakciók következtében teljesen elbomlik.

A fa elégését, oxigén (levegő) jelenlétében, két fő szakaszra osztjuk:

Az *I. szakaszban* lejátszódó kémiai reakciók endotermikus jellegűek, mivel külső hőközlés és megfelelő hőakkumuláció szükséges az égés beindításához, amely négy lépcsőből áll.

A *II. szakaszban* a külső hőközléssel beindított folyamat már „önellátóan” tovább folytatódik külső hőközlés nélkül is, tehát az endotermikus folyamat exotermikus lefolyásúvá válik, amikor már annyi hő fejlődik, hogy az elegendő a keletkező gázok meggyulladásához és továbbégéséhez.

Az *I. szakasz első lépcsője* 75–110 °C hőmérséklet között játszódik le. A fa gyakran már 50 °C-tól kezdve hidralitikus elváltozásokat szenved és a színe fokozatosan sötétedik. 110 °C-ig a fa teljesen kiszárad, és ennél a hőfoknál illékony szerves anyagokat is kezd fejleszteni (ecetsav, terpentinolaj stb.), illetve az inkrusztáló anyagok kezdenek elpárologni.

Az *I. szakasz második lépcsőjét* 110–150 °C között beinduló reakciók jellemzik, ekkor a fa színe sárgásbarna lesz, az illóanyagok nagyobb mértékben kezdenek eltávozni, a keletkező gázok részben már meggyújthatók.

Az *I. szakasz harmadik lépcsőjében* 150–200 °C között az illóanyagok, azaz szén-monoxid (CO₂), széndioxid (CO₂), metán (CH₄) képződése erőteljesen megindul, a keletkező gázok már jól égnek.

Az *I. szakasz negyedik lépcsőjében* 200–275 °C közötti hőmérsékleten a lebontási reakciók intenzitása megerősödik, az éghető gázfejlődés nagyfokú lesz.

Vorreiter szerint a fa gyulladáspontjának nevezzük azt a hőfokot, amelynél a fa alapanyagainak termikus bomlása következtében (rendszerint 200–275 °C között) gyújtólánggal lángra lobbantható.

A *II. szakaszra* jellemző, hogy a keletkező gázok meggyulladása következtében már annyi hő fejlődik, hogy az elegendő a folyamatosan keletkező bomlási gázok meggyulladásához és továbbégéséhez, tehát a fa 275 °C fölötti hőmérsékleten már külső hőközlés nélkül tovább ég és hőfoka állandóan emelkedik. A keletkező szén-dioxid mennyisége kb. a felére csökken, a szénhidrogének mennyisége kb. 15-szöröse lesz az *I. szakaszban* keletkezett gázmennyiségekhez viszonyítva.

Fontos tapasztalati tény, hogy az *I. szakaszban* a 75–150 °C között keletkező endotermikus lefolyású reakcióknak hatása hosszabb idő alatt (2–3 év) a faanyag teljes lebomlását eredményezi, a fa elszíneződik, törékennyé lesz, 140–150 °C-on a faszén színét és törékenységét mutatja, térfogatsúlyának 65%-át elveszti.

A faanyag termikus bomlásakor beindult reakciók és a lejátszódó kémiai-fizikai folyamatok időbeli lefolyása nagyon különböző. A külső hőközlés mennyisége, módja, időtartama, a fa anatómiai felépítése, a fa nedvessége, az alkalmazási helyen meglévő adottságok, atmoszférikus behatások erősen befolyásolják a fa meggyulladását és elégését, ezért vizsgáljuk meg az égést elősegítő és hátráltató tényezőket.

804. A fa térfogatsúlya a hővezetőképességére befolyással van, a kis térfogatsúlyú kisebb hővezetőképességgel rendelkezik, mint a tömöttebb szövetű nagy térfogatsúlyú faanyag. A kis hővezetőképességű fa gyúlékonyabb, részben azért, mert több a sejtek közötti üreg, így a keletkező gázok könnyebben a felszínre törhetnek, részben pedig az égés első szakaszában kőkoncentrációt okoz, ami a fa meggyulladásához szükséges felmelegedést elősegíti.

A faanyag gyanta- és illóolajtartalma – pl. a fenyőféléknél – az égés kifejlődését szintén elősegíti.

A fa felületén keletkező szénréteg a hő behatolását a fa belseje felé csökkenti. A hővezetés, a térfogatsúly, a hőkoncentráció, a keletkező felületi szénréteg hatásából egyenesen következik, hogy minél nagyobb a meggyulladt vagy égő fa felülete a köbtartalmához viszonyítva az égés annál könnyebben fejlődik ki és terjed tovább.

A fa nedvességtartalmának emelkedése a fa hővezetését növeli, ami a hőakkumulációt csökkenti, így a fa meggyulladásához szükséges felmelegedés időben elhúzódik. A víz elpárologtatásához tetemes hőmennyiség szükséges, ami szintén hőelvonással jár, így a faanyag felmelegedését hátráltatja.

Ha a külső hőközlés időtartama és intenzitása elegendő a fa ~ 275 °C-ra történő felmelegítéséhez, akkor a már említett exoterm folyamat beindul és a fa továbbégése biztosítva van. Ha valami oknál fogva az égő faanyagtól hőt vonunk el és az lehűl, az égés megszűnik (lásd az égés folyamatának I. szakaszát).

Ha az égéshez elegendő levegőt juttatunk vagy természetes vagy mesterséges módon, akkor a fa égése fokozható, a fa elégetésének ideje lényegesen csökkenthető, de a légáram fokozása az előbb említett hőelvonás miatt a fa égését meg is szüntetheti. Ismeretes a kovácsiparból, hogy a faszén elégetéséhez mesterséges légáram szükséges, mivel a faszén már nem tartalmaz olyan anyagokat, melyek hő hatására elbomlanak és meggyulladva ezzel a saját égését táplálni tudná.

A légáram iránya és az égő fafelületrész viszonya is fontos befolyással van az égés intenzitásának növelése vagy csökkentése szempontjából. Ha a levegő az égő farész irányából a még nem égő felé áramlik, akkor azt felmelegíteni igyekeznek, így az égés tovaterjedését elősegíti. Ellenkező irány esetén az égést csökkenti, túlzott légáram esetén azt ki is oltja. Ugyancsak megszűnik az égés, ha az égő farészt nem éghető gáz, pl. szén-dioxid, nitrogén veszi körül. (Az égés I. szakaszában $110\text{--}200$ °C-on a keletkező gázok 65–70%-a CO_2).

A fa égését gátló tényezőket a következőképpen foglalhatjuk össze:

1. Nagy térfogatsúlyú, tömött szövetű fa.
2. Magas fanedvességtartalom.
3. Szervetlen sók nagy mennyiségű előfordulása a faanyagban.
4. Diszperzitásfok, a fafelület/köbtartalom viszony kicsi.
5. Nem elégséges mennyiségű oxigén.
6. A még nem égő farészek irányából jövő légmozgás.
7. Minél kisebb intenzitású és időtartamú hőforrás.

8. Védőbevonat alkalmazása (pl. agyag).

9. A meggyulladt faanyag közvetlen környezetének nem éghető gázzal való elárasztása.

Minden tétel ellentéte a fa égésére kedvező hatással van.

5. A soproni vörös sánc szerkezetét vizsgáljuk meg abból a szempontból, hogy a fa miként gyulladt meg, a tűz tovaterjedésének a feltétele biztosított volt-e?

A sánc szerkezetét először a következőképpen feltételezem: ácsolt kazettás gerendaváz, belül (a város felől) földrézsűvel letakarva, külső oldalon a római városfallal határolva. Az így kialakított, közel trapéz keresztmetszetű sánc tetején a gerendaszerkezet meghosszabbításaként fa védműpalánk ácsolt szerkezete vagy hasonló mennyiségű fa található. Tételezzük fel, hogy ez a palánk gyulladt meg a sánc kiterjedéséhez képest akár egy kis helyen, bármi okból. A föld feletti faszerkezet meggyulladására és az égés könnyű kifejlődése bizonyítás nélkül belátható, akár szándékos kitérésről beszélünk, akár véletlenül.

A faanyag tökéletesen elégett, visszamaradt anyag a hamu. Az így keletkezett hő a sánc teteje alatti, földben lévő faanyagot is gyulladáspontig melegíthette fel, de égésről, sőt tökéletes égésről nem beszélhetünk, mert a szükséges oxigén nem állt rendelkezésre. A föld felszíne alatti egymásra rakott gerendák közül a felsők ha el is égtek, de a keskeny kis árkokban (mivel végei zártak voltak) nem alakulhatott ki megfelelő levegőutánpótlás, sőt a fa bomlásának kezdeti szakaszában keletkező CO₂ összegyűlve az égést lokalizálhatta. A talajminták vizsgálata szerint a sánc teljes keresztmetszetében a faszén készítéséhez szükséges hő rendelkezésre állt (350–430 °C), tehát faszenet kellene a sáncban találni. Sőt ha feltételezzük, hogy huzamos ideig (2–3 év) a sáncon belül 150 °C-os hőmérséklet uralkodott, akkor a fa termikus lebomlása révén itt is faszenet kellene találnunk, lejjebb haladva korhadtt fát. A sánc szándékos kitérésének ez a módja hamis elképzelés, mert az akkori szénégetők (faszénkészítés) ismeretei szerint, ezt a módot az agyag kitérésére nem alkalmazhatták.

A sánc szerkezetének feltárása során megállapítást nyert, hogy a sánc város felőli oldalán derékszögű háromszög keresztmetszetű, vörös színű, kemény földrézsű található. Ebben favázmaradványokat, gerendalenyomatokat nem találtak. Ha feltételezzük, hogy szándékos kitérés történt, akkor ebben a sáncrészben is ugyanolyan „égési technológiát”, jellemző leleteket kellene felfedeznünk. A sánc nem szándékos kitérésénél keletkező hő ezt a területet ilyen határozott formában nem tudja átégetni. Megítélésem szerint ez a földrézsű a kitégett sánc eróziójából gyűlt össze és tömörödött az évszázadok során olyanná, hogy ez szinte megtévesztően téglakeményiségű.

A sánc akkori szerkezetét másképpen kell elképzelnünk.

6. Feltételezhető, hogy az egymás feletti gerendákat azért illesztették szorosan egymáshoz, hogy az a későbbi földfeltöltést megfogja, a föld ne csorogjon ki köztük. A sánc méreteiből a gerendaváz nagy kiterjedése vízszintes és magassági irányba ismert, tehát a gerendákat egymáshoz kellett csapolni, hogy azok egyéb rögzítőelem nélkül is megálljanak, sőt a későbbi földfeltöltés azokat szét ne nyomja. Ilyen sarokkötés a boronafalás építésnél már ismert volt, ez a gerendák egy alkotómenti találkozását eredményezte. Ez a szerkezeti kialakítás szükséges is volt, mert a sánc belső, város felőli oldala függőleges boronafalás szerkezetű falképet kellett, hogy mutasson, rézsűszerű földmegtámasztás nélkül, ahhoz, hogy a következőkben vázolt égés bekövetkezhessék. A rendszeradta függőleges, négyzetes üregeket kitöltötték a közeli terület földanyagával, ezt azért is tették, mert féltek a nagytömegű faanyag véletlen meggyulladásától és tudták (a faszénkészítés gyakorlatából), hogy a fa levegőtől elzárva föld alatt nehezen vagy egyáltalán

nem gyűjthető meg. Tekintettel a feltárások során bizonyított tényre, hogy ti. a sánc anyaga többé-kevésbé teljes keresztmetszetben hőhatásnak volt kitéve, a falnyomatok üregeiben fahamu volt fellelhető, csak a római városfal felőli alsó rétegekben volt néhol faszén vagy korhadt fa, így fel kell tételezni, hogy a sánc faanyagának tökéletes, kellő levegőmennyiséggel táplált elége következhetett be. A sánc felülről vagy – kedvezőbb helyen – a belső szabad boronafal felületén gyulladt meg, így a korábban elmondottak szerint az intenzív égés és a tűz gyors tovaterjedése könnyen kifejlődött. A felszálló hő előmelegítette a faanyagot, a termikus bomlás megindult stb., a homlokzati falról az égés a feltöltött földbe merőlegesen benyúló szerkezeti elemekre is átterjedt, a befelé eléggő faanyag után maradó függőleges kürtőkben kialakuló légáram a fa egyre erősödő égését okozhatta. Ez egyre beljebb, a római fallal párhuzamosan és a falra merőleges elemekre is átterjedt, a mindenütt kialakuló gerendahosszúságú és vastagságú kürtők biztosították a fa hamuvá égéséhez szükséges levegőt. Ez a folyamat láncreakciószerűen tovaterjedhetett.

82A sánc földdel való feltöltésének szerintem tűzvédelmi és szilárdítási szerepet szántak és nem a kiegészítés utáni szilárd égetett agyagsánc kialakítását célozták, habár az égés után visszamaradt égett föld az agyag tulajdonságait mutatja, általánosságban mondhatjuk, hogy a favázszerkezet közeit agyaggal töltötték fel. Meg kell jegyezni, hogy Sopronban mindenhol kötött talaj, „agyagos” talaj található. Egyes területeken igen jó minőségű, téglaegetésre alkalmas. Kérdés, miért nem ezzel töltötték fel a sáncot, ha szilárd téglaszerű sáncot szándékoztak készíteni?

Az előzőkben vázolt sáncszerkezet kiegészése jobban elképzelhető azzal, hogy a sánc belsejében műhelyek, lakások is voltak szabályos kéménykürtőkkel, szabadtüzes tűzhelyekkel. Ilyen körülmények között a fa meggyulladására bármikor bekövetkezhetett, az elégett fa után maradó, egyre szaporodó kürtők a sánc teljes leégéséhez vezethettek.¹⁽⁷⁰⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Eper Tivadar: A soproni Városi Kórház röntgenosztályának fejlődése 1962–1982-ig

Eper Tivadar: A soproni Városi Kórház röntgenosztályának fejlődése 1962–1982-ig

A soproni Városi Kórház röntgenosztályának életét, fejlődését az elmúlt 20 évben jellemzi:

1. A röntgenvizsgáló módszerek köre bővült (angiographiák, phlebographia, mammographia, myelographia, pneumoenkephalographia, arthrographia stb.). Egyre több és egyre többféle vizsgálat iránti igény jelentkezett (1., 2. kép);
2. A vizsgálatok elvégzése egyre több speciális ismeretet (műszaki, sugárvédelmi stb.) követel meg a

radiológustól;

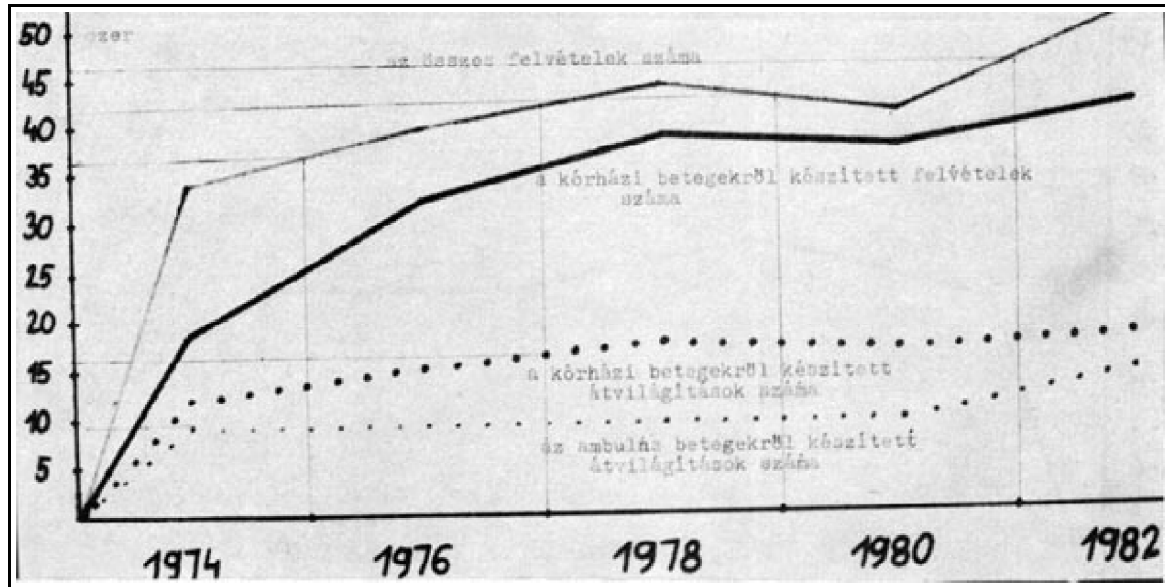
3. A vizsgálatok egyre időigényesebbek lettek (megkövetelik tehát az orvosi, röntgenasszisztensi létszám emelését);

4. A röntgen-berendezések egyre bonyolultabbak, terjedelmesebbek (alapterületbővítés) és drágábbak lettek.

A röntgenosztály alapterülete: A fentiek alapján érthető a törekvés, hogy a radiológia iránti fokozott igényeknek megfelelően az osztály alapterülete jelentősen növekedjék: 1962-ben 106,2 m², 1982. jan. 1-én 202,4 m² volt az osztály alapterülete. Az alapterület tehát közel megduplázódott. Ez összhangban van a kórház ágylétszámának növekedésével (1962-ben 434 ágygal, 1982-ben már 601 ágygal működött a kórház). – Az 1962. évben a röntgenosztály rendelkezésére álló alapterülethez hozzákapcsoltuk évek folyamán a volt főorvosi szobát (új főorvosi szoba épült a központi folyosó másik oldalára az udvar felé – a tervrajzon 5. sz.-mal jelölve), – a fogászati rendelőt (a fogászati rendelés átmenetileg a röntgentherápiás helyiségben folyt), majd az orvosi könyvtár helyiségét (3. kép).

A röntgenosztály területigényeit azonban ez a terjeszkedés nem elégíti ki. Hely hiányában nem tudtuk elhelyezni a korszerű angiographiás laboratóriumot, ultrahangos diagnosztikai helyiséget, fényképezési laboratóriumot, röntgenfilm-demonstrációs szobát, osztályos röntgenfilm-raktárt, dokumentációs helyiséget, irodát (lelemez), nem is beszélve a korszerű szociális helyiségekről, orvosi szobáról. Ezeket az igényeinket a kórház folyamatban levő rekonstrukciója kapcsán a megépítendő 240 ágyas műtéti blokkban létesülő új röntgenosztály fogja kielégíteni. Ennek programtervét már évekkkel ezelőtt elkészítettük.

Röntgengép-park: 1962-ben az osztály diagnosztikai részlegén egy 2 munkahelyes Siemens Auto-Heliophos, egy félhullámú Philips Neo-Standard és egy Hospix (egytankos) készülék működött. A röntgen-therápián egy orthovoltos Stabilivolt (nem érintésbiztos gépházzal) és egy Chaoul közeli besugárzó készülék állt rendelkezésre. – Jelenleg többszörös cserék és felújítások révén a diagnosztikán két, 2 munkahelyes EDR–750, egy két munkahelyes Neo-Diagnomax és a régi egytankos Hospix készülék működik. A röntgen-therápián egy orthovoltos THX–250, a felújított Chaoul készülék mellett még egy kontakt besugárzó Van der Plaats készülékkel rendelkezünk. A diagnosztikai munkahelyen tehát négyről hétre emelkedett a munkahelyek száma, a minőségi fejlődés jelentős: az egyik EDR–750 gép átvilágító UV–4 állványára belgyógyászati képerősítőt, a másik EDR–750 átvilágító részlegére 110×110 mm-es Zeiss-kamerát telepítettünk. Két helyen működik úszólapos (mozgó) Bucky-asztal, két felvételi részlegen van motoros tomograph felszerelve. A Neo-Diagnomax második (felvételi) munkahelyén mammographiás vizsgálat végezhető.

1. A röntgenosztály forgalma (1974–1982)

A fenti készülékeken kívül a röntgenosztály a sebészeti osztályon 2 Medioroll, egytankos készüléket és sebészeti képerősítőt működtet.

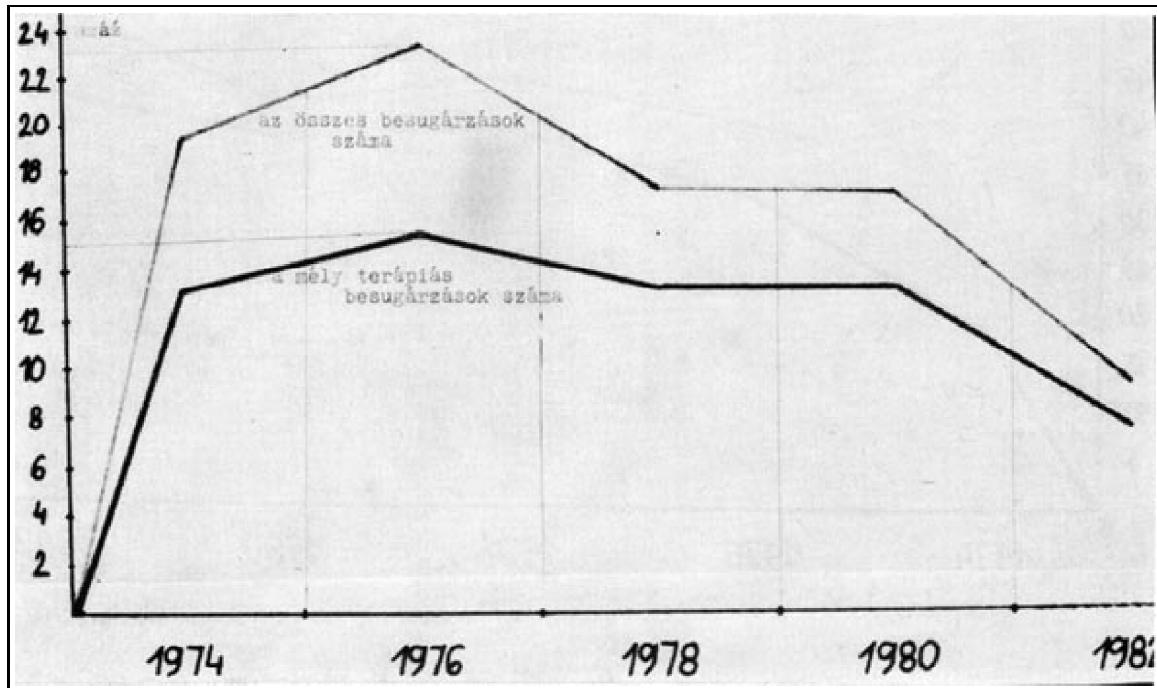
Sötétkamra: 1962-ben a röntgenfilmek előhívása szűk, nedves, alig szellőztethető sötétkamrában történt. Előtte minimális alapterületű leletező, nedves filmátadó nélkül működött. Először a nedves filmátadást oldottuk meg, majd a félhullámú Neo-Standard készülék kiselejtezésével megürült diagnosztikai helyiségből korszerű előhívó (sötétkamra) és leletező helyiséget alakítottunk ki. Itt jelenleg 1 félautomata Fribó és egy automata Peditär-X előhívó berendezést üzemeltetünk.

Dokumentáció: 1962-ben báriumos dobozokban tárolt leleteket és üres röntgenfilmes dobozokban tárolt röntgenfilmeket betűrendes füzetekbe írtuk s így is kerestük vissza. Ma kartotékos és filmzacskós dokumentáció folyik tároló szekrények alkalmazásával.

Az osztály orvosai közül 2 nyert másutt osztályvezető főorvosi, 4 pedig csoportvezető főorvosi kinevezést. Az osztályról 6 orvos szerzett itteni működése alatt szakorvosi képesítést. A röntgenasszisztensek közül húszan szereztek itt röntgenasszisztensi oklevelet.

84 Tudományos munka: A nagy forgalmú osztályon a kurzív röntgenvizsgálatok mellett rendszeres tudományos munka is folyik. Nagy súlyt helyezünk orvosaink és asszisztenseink szakmai képzésére és továbbképzésére. A kötelező továbbképzések mellett (pl. a megyeszékhelyen 5 éven át havonta területi röntgentovábbképzésen vettünk részt, melynek tematikája felölelte az egész radiológiát; a továbbképzéseket a téma legkiválóbb hazai művelői, nagy tapasztalattal rendelkező radiológus főorvosok tartották) orvosaink évente részt vettek egyéni vagy tanfolyamos továbbképzéseken, kongresszusokon. Az osztályvezető főorvos 1979-ben Berlinben az ORWO és a TUR gyár által rendezett egyhetes tanfolyamon vett részt, ahol a mammographiáról előadást tartott. A kórház tudományos ülésein a röntgenosztály rendszeresen szerepelt: vagy valamely aktuális szakmai kérdést, vagy valamely kongresszusra bejelentett előadásunkat ismertettük. Ezekben az üléseken rendszeresen röntgenfilm-demonstráció folyt. A röntgenosztály minden évben szerepelt előadással a Dunántúli Belgyógyász Vándorgyűlésen, az Országos vagy Nemzetközi Radiológus

Kongresszuson, a Győr-Sopron megyei Orvosnapok rendezvényein. Ezekből az előadásokból a következő publikációk jelentek meg:

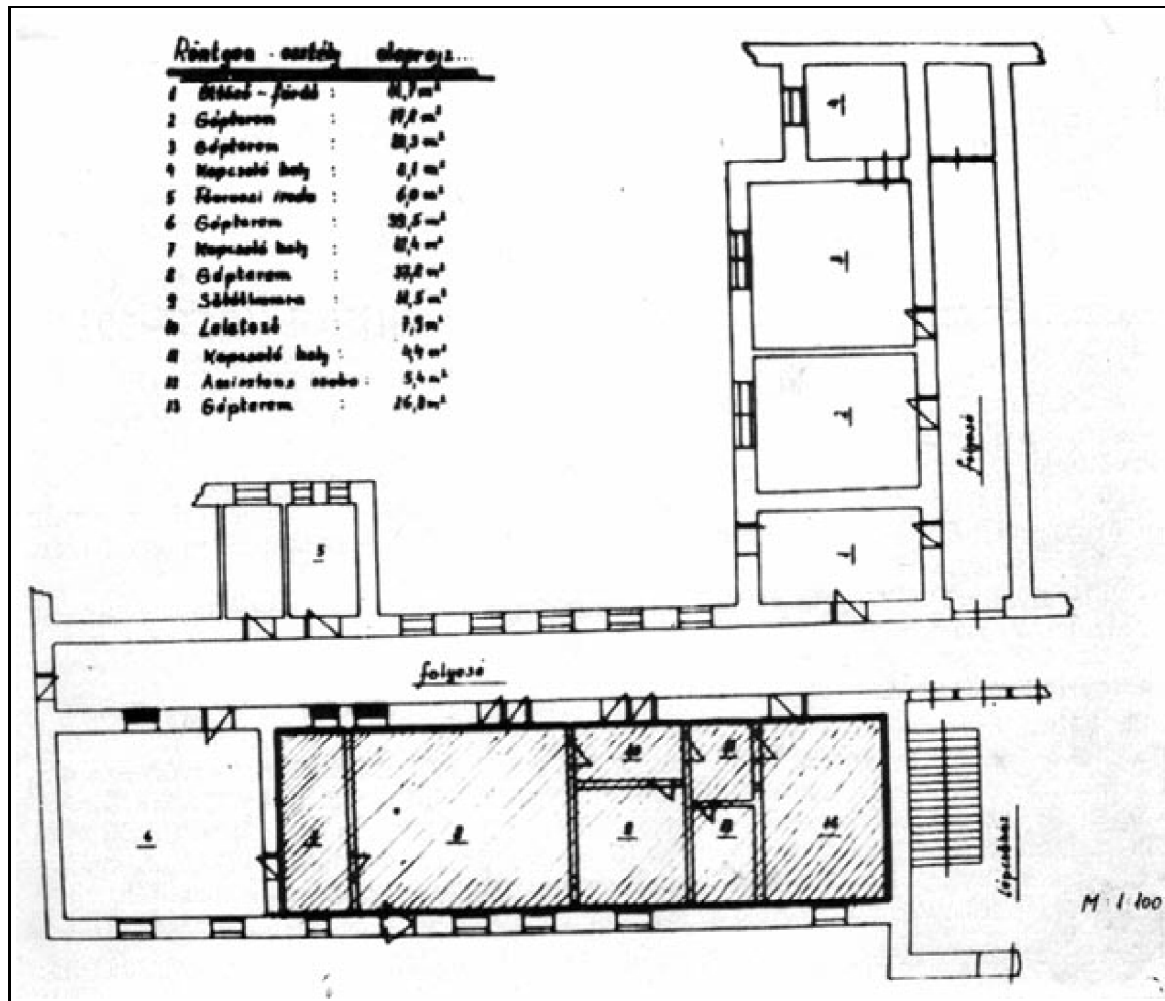

2. A besugárzások száma (1974–1982)

1. Eper T.: Adatok a középsőlebeny atelectasiáinak elkülönítő kórisméjéhez. Sopron Városi Kórház I. évkönyve. Sopron, 1966.
2. Eper T.–Decsi L.–Várszegi M.: A gyomor-bél rendszer motilitására kifejtett gyógyszerhatás röntgen-radiographiás vizsgálata patkányokon. Sopron Városi Kórház I. évkönyve. Sopron, 1966.
3. Eper T.–Hubacsek M.: Az osteofibrosis deformans juvenilis (Jaffe-Lichtenstein-Uehlinger kór) diagnosticájáról. Sopron Városi Kórház I. évkönyve. Sopron, 1966.
4. Eper T.–Hegedűs M.–Kup M.: A röntgen-tracheamérésről. Sopron Városi Kórház I. évkönyve. Sopron, 1966.
5. Eper T.–Hegedűs M.–Kup M.: A mammographiáról. Sopron Városi Kórház I. évkönyve. Sopron, 1966.
6. Eper T.–Hegedűs M.–Kup M.–Benkó E.: Diagnosztikai polypragmasia 1000 gyomor-röntgenvizsgálat tükrében. Orvosi Hetilap. 1968, 109, 2270.
7. Eper T.–Hegedűs M.–Kup M.: A röntgendiagnostika válsága 1000 gyomor-röntgenvizsgálat tükrében. Közlemények a Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból IV. Győr, 1968.
8. Czuczor H.–Eper T.–Vecsey D.: Über mit Mannit-Urographie Erfahrungen. Zeitschrift f. Urologie. 1969, 62, 255.
9. Eper T.: Halidor-ral végzett pharmakoradiographiás vizsgálatok jelentősége a gyomor

megbetegedéseiben. Sopron Városi Kórház II. évkönyve. Sopron, 1969.

10. Eper T.–Réthly E.–Hegedűs M.: Az alsó végtag arteriographiás vizsgálata diabeteses betegeken. Sopron Városi Kórház II. évkönyve. Sopron, 1969.

3. A röntgenosztály alaprajza

11. Eper T.–Hegedűs M.–Kup M.–Benkó E.: Adatok a gyomor röntgenvizsgálatának indikációjához. Sopron Városi Kórház II. évkönyve. Sopron, 1969.

12. Eper T.–Czuczor H.–Vecsey D.: Adatok a mannit-urographia diagnosztikai értékéhez. Közlemények a Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból. V. Győr, 1968–70.

13. Eper T.: Pharmakoradiographia jelentősége az alsó végtag arteriographiás vizsgálataiban. Közlemények a Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból. V. Győr. 1968–70.

14. Eper T.–Brenner J.: Fenestratio parietalis és Marcus Gunn phenomen együttes előfordulása gyermekben. Közlemények a Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból V. Győr, 1969–70.

8615. Eper T.–Czuczor H.–Vecsey D.: Adatok az infúziós pyelographia diagnosztikai értékéhez. Sopron Városi Kórház III. évkönyve. Sopron, 1974.
16. Eper T.–Hegedűs M.–Kup M.–Benkó E.: Infúziós cholangio-cholecystographiával szerzett tapasztalatainkról. Sopron Városi Kórház III. évkönyve. Sopron, 1974.
17. Eper T.: A vastagbél röntgenvizsgálatának tapasztalatai egy év beteganyagán. Közlemények Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból VI. Győr, 1971–73.
18. Eper T.: Pharmakonok alkalmazásának jelentősége a röntgendiagnosztikában. Közlemények Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból VI. Győr, 1971–73.
19. Eper T.–Metzl J.–Németh J.: Mammographiás vizsgálataink a műtétek tükrében. Közlemények Győr-Sopron megyei Tanács kórházaiból VII. Győr, 1975–76.
20. Metzl J.–Csont A.–Rohonyi B.–Eper T.–Németh J.: A Sopron Városi Kórház 6 éves emlőrákos beteganyagának kiértékelése. Közlemények Győr-Sopron megyei Tanács Kórházaiból. VII. 1975–76.
21. Eper T.: Gyermekkori Curling fekélyről. Magyar Radiológia, 1979, 31, 92.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985)

Nicolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985)

A „Sopron 1945–1985” c. kiadvány (Sopron, 1985) a város életének számos fontos eseményéről szól. Célszerűnek látszik, hogy egyes szakterületek fejlődéséről külön számoljunk be. Így időszerű a gyógyszerészet múltjának fontosabb adatait összefoglalni. Ezt indokolja az a tény is, hogy 1988-ban kívánunk megemlékezni az ország első gyógyszerésztörténeti gyűjteménye: a Soproni Patika Múzeum alapításának 20. évfordulójáról.

A tárgykörrel néhány kiadványban már foglalkoztunk. A tárgyalt kor adatai itt részben megtalálhatók.[1\(71\)](#)

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985) / 1. A soproni gyógyszertárak helyzete.

1. A soproni gyógyszertárak helyzete.

A háborús események több soproni gyógyszertárban jelentős károkat okoztak. Ennek ellenére szinte azonnal a lakosság szolgálatába állt mind a 8 gyógyszertár, melyek akkor még magántulajdonban működtek. 1950. július 28-án az Elnöki Tanács rendeletével az ország összes gyógyszertárait államosították. Ez időponttól kezdve a Győrött székelő megyei Gyógyszertári Központ irányította működésüket. A gyógyszertárakat számmal látták el, de később vagy régi elnevezésüket használták vagy neves gyógyszerészekről nevezték el őket.

A város gyógyszertárainak életében, elhelyezésében több változás következett be: 1951-ben az „Oroszlán”

(Lenin krt. 29.) és az „Angyal” (Fő tér 2.) gyógyszerterát műemléknek nyilvánították. Ezek voltak a város legrégebb működő gyógyszerterái. Ugyanezen évben az Ikvahíd 1. sz. alatt üzemelő, volt „Meváltó” gyógyszerterát [87](#)Sopronbánfalvára helyezték. Akkoriban országosan az a tendencia érvényesült, hogy egyes városi gyógyszerterákat olyan közeli községekbe helyeztek, ahol addig nem volt gyógyszerter.

Fokozatosan megindult a korszerűsítés, itt-ott a helyiségek bővítése. A gyógyszerterák bútorzatának, felszerelésüknek nagyobb arányú fejlesztésére inkább csak a 60-as évektől volt lehetőség. Ugyanígy a városok fejlődésével, új létesítmények révén bővült a gyógyszerterai hálózat.

A Köztársaság u. 2. alatti (volt „Erzsébet”) gyógyszerter az újonnan épült Május 1. tér 35. sz. alatti házban kapott elhelyezést 1969-ben. Ez lett a város állandó ügyeletes gyógyszerterára. Szebellédy Lászlóról, a megyénkből elszármazott neves gyógyszerész-kémikus professzorról nevezték el.

Miután a Fő téri „Angyal” gyógyszerterából múzeum lett, ennek jogutódjaként 1972-ben a Híd utcai rendelőintézet épületében létesült új gyógyszerter.

A Jereván lakótelepen 1981-ben állították fel a város 9. gyógyszerterát, ugyancsak az orvosi rendelő mellett.

A szakterület tudományos fejlődését szolgálta, hogy az Újteleki utcai gyógyszerterában 1952-ben szakkönyvtár létesült, mely azóta is állandóan fejlődik. Ez a gyógyszerter ettől kezdve az Egészségügyi Minisztérium, ill. az Országos Gyógyszerészeti Intézet kísérleti gyógyszerterára lett. A régi „Arany Kereszt” elnevezés helyett Than Károly professzorról, a magyar kémiai iskola megalapítójáról nevezték el.

Sopronban a kórház gyógyszerellátását régebben a város gyógyszerterai felváltva látták el. 1951-ben a Városi Kórház saját intézeti gyógyszerter létesítését határozta el. A kezdetben szűkös elhelyezés azóta jelentősen javult.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985) / 2. Patika Múzeum

2. Patika Múzeum

Sopron gyógyszerészetének múltjával többen is foglalkoztak. Így századunk elején Koritsánszky Ottó, majd Házi Jenő írt átfogó munkát.[2\(72\)](#) Több kisebb közleményt publikált Csatkai Endre és Halmai János. Értékes tárgyi emlékeket gyűjtött össze a Liszt Ferenc Múzeum. Ezekből 1954-ben külön kiállítást rendezett.

A Műemléki Felügyelőség az Angyal gyógyszerter épületét 1966/67-ben felújította. Ekkor kerültek feltárára az eredetileg lábasház oszlopfői, valamint a térre néző boltíves ablak. Az új helyzetben nem kerülhetett vissza a bútorzat az eredeti helyére. Megszűnt volna a gyógyszerkészítő tevékenység és csak gyógyszerkiadó, ún. kisegítő gyógyszerter formájában működhetett volna. Ehelyett múzeum létesítését szorgalmaztuk. Erre sikerült is engedélyt szereznünk. A tervet a Semmelweis Múzeum is támogatta. Soproni gyógyszerészek és a Liszt Ferenc Múzeum összefogásával – egy évi – nagyrészt társadalmi munkával került összeállításra az állandó kiállítás a gyógyszerter helyiségeiben. Az 1968. június 11–12-én rendezett gyógyszerésztörténeti konferencia megnyitója keretében nyílt meg az ország első múzeumgyógyszerterára. A kiállított tárgyak a Liszt Ferenc Múzeum tulajdonát képezik. A gyűjtemény

üzemeltetője a Győr-Sopron megyei Tanács Gyógyszertári Központja, mely a létesítést is támogatta.

A gyűjtemény anyagát – kizárólag helyi tárgyi és írásos emlékeket – a Liszt Ferenc Múzeumból, soproni gyógyszertárakból, ill. gyógyszerészek adományaiból, valamint Kozma és Damján, az egészségügy védőszentjeinek festménye. Az 1696-ból közül kiemelendők a következők: A gyógyszerkiadó helyiség (officina) bútorzatát a Műemléki Felügyelőség restauráltatta; az állványzaton főleg az Oroszlán és az Angyal gyógyszertárnak a XVIII., ill. XIX. századból származó edényei helyezkednek el. Az Oroszlán gyógyszertár régi berendezéséből való egy bronzmozsár (1771), valamint Kozma és Damján, az egészségügy védőszentjeinek festménye. Az 1696-ból származó habán hordóban egykor cseresznyeszárfőzetet tartottak.

88Értékes a gyűjtemény könyvanyaga. Österreicher Jeromos, egykori soproni gyógyszerész végrendeletében közölte a birtokában levő szakkönyvek címét. Ennek alapján indult el a kutatás. Részben a Berzsenyi Gimnázium könyvtárából került elő több régi könyv. Kiemelendők:

Omnia opera Paracelsi (1658)

Paracelsus: Colligatum (1572)

Rhenanus: Diss. Chimica Technica (1613)

Plantarum ... (címtöredék) (1551)

továbbá diszpenzatóriumok, fűvészkönyvek stb.

A Múzeum felállításával kapcsolatban a Műemléki Felügyelőség feltáró munkát végzett. Így az épület múltja, fejlődése ismertté vált.

Egyidejűleg levéltári kutatások is folytak. Több adat másolatát egy tárlóban helyeztük el. Így már 1491-ben és 1539-ben is megemlékeznek egy-egy gyógyszerészről. Városunkban a XVI. században volt már működő gyógyszertár „Fekete elefánt”, majd „Arany sas” elnevezéssel. Összevonások folytán a XVII. század első felében alapított „Oroszlán” és „Angyal” gyógyszertárak maradtak fenn továbbra is.

Az Angyal gyógyszertár hosszabb ideig a Gensel-család birtokában volt. Utolsó gyógyszerészének, Gensel Kornélnak fia, Ádám 1677-ben ebben a házban született. Külföldön is neves orvos, botanikus és meteorológus volt. Emléktábláját a soproni Meteorológiai Állomáson helyezték el. Arcképét a Patika Múzeumban őrizzük. Születése 300. évfordulójáról tudományos ülésen, részben külföldi előadók részvételével emlékeztünk meg. Gensel Ádám nevét Sopronban 1945-ig utca őrizte (ma Lenkei u.). Ekkor más német hangzású utcanevekkel együtt megszüntették. Noha Gensel Ádám haladó szellemű, kiváló tudós volt, a 40 évvel ezelőtti téves utcanév-változtatást eddig nem sikerült helyesbíteni.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985) / 3. Oktatási intézet

3. Oktatási intézet

Az Egészségügyi Minisztérium az ötvenes évek végén magasabb szintű gyógyszertári asszisztens képzés céljából felsőfokú gyógyszerészeti technikum létesítését határozta el. Olyan épületet kerestek, mely

felújítási alaptól képezhető ki. A személyi feltételeket Sopronban biztosítottak látták. A Minisztérium hosszas tárgyalások után megvásárolta a Szt. György u. 7. sz. alatti romos Káptalanházat, valamint kollégium céljára a Festetich major ugyancsak sérült és magtárnak használt épületét (Damjanich u. 9.)

Több évi kiesés után előbb a kollégium, majd az oktatási épület készült el. A Szt. György utcai oldalon az 1944. december 6-i bombázás következtében hiányoztak a födémek. Itt két nagy előadótermet képeztek ki. Az épen maradt helyiségek mennyezetét, dekoratív kiképzését az eredeti módon hozták helyre. A gyakorlati oktatás céljára – a főépülethez csatlakozó – új, 3 emeletes szárnyat építettek. Itt kaptak helyet a laboratóriumok és konzultációs termek. Az intézet felavatására 1972-ben került sor.

A tervezett oktatási formát közben levették a napirendről. Így az intézet mint Egészségügyi Szakiskola gyógyszerári asszisztensek képzésével foglalkozott: érettségi utáni másfél éves elméleti és utána féleves gyógyszerári gyakorlati képzés keretében. Később az intézet feladatkörébe került az ún. gyógyszerkiadó-, valamint analitikus szakasszisztens-képzés. Szervezetileg is átalakult. Mint az Egészségügyi Szakdolgozók Központi Továbbképző Intézete Kihelyezett Tagozata végzi munkáját.

891. A Patikamúzeum officinája

90Itt kap helyet okleveles gyógyszerészek továbbképzése és több tudományos konferencia is itt került

megrendezésre.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985) / 4. Tudományos konferenciák

4. Tudományos konferenciák

Szakterületünk már régebben szervezett nagyobb rendezvényeket Sopronban. Így a két háború között, 1929-ben itt került sor az Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésére. 1932-ben a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület országos közgyűlését tartották itt.

Az államosítás után a soproni gyógyszerészek a Gyógyszerész Szakcsoport, majd a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Megyei Szervezete keretében rendszeressé tették országos tudományos konferenciák szervezését. Így 1958–64 közt öt ízben kerültek megrendezésre a Soproni Gyógyszerész Napok. Majd a Társaság egyes szakosztályaival rendeztünk konferenciákat, így a Gyógyszeranalitikai, Gyógynövény, Gyógyszerésztörténeti és a Gyógyszertechnológiai Szakosztállyal. Továbbá nagyszerű volt az ifjú gyógyszerészek „Rozsnyay Mátyás Emlékversenye” az 1977-es jubileumi évben. A tárgyalt időszakban összesen 18 országos rendezvényre került sor. Ezek részben nemzetközi részvételűek voltak, jól szolgálták a nemzetközi kapcsolatok kiépítését. Így elsősorban osztrák és szlovák kollégákkal kölcsönös előadások megtartására került sor.

A konferenciákat és helyi előadásokat részben más helyi szervezetekkel közösen rendeztük. Ilyenek voltak a Soproni Orvos-Gyógyszerész Napok 4 alkalommal 1967–75 között. Ezek elindították a hasonló, megyei szintű rendezvények szervezését. Eredményesek voltak a MTESZ tagegyesületek közül a Magyar Kémikusok Egyesülete, valamint a TIT városi szervezetével közösen tartott rendezvények határterületi témakörökből.

Mindez összhangban volt a „Sopron konferenciaváros” c. kezdeményezésünkkel. Városunk adottságainak ezirányban való fejlesztését javasoltuk 1968-ban. Ma már ez a tendencia mint „konferencia-turizmus” nemzetközi szinten fejlett idegenforgalmi ágazattá vált.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Szemelvények a soproni gyógyszerészet múltjából (1945–1985) / 5. Továbbképzés, tudományos tevékenység

5. Továbbképzés, tudományos tevékenység

A tudományos fejlődést szolgálja a posztgraduális képzés és a szakemberek kísérletes, szakirodalmi tevékenysége. Az idevágó adatokat több pontban foglaltuk össze:

a) Sopronban a gyógyszerészek saját kezdeményezésükre már régebben (1938-tól időszakonként) tartottak továbbképző előadásokat. 1951-től ezek rendszeressé váltak. Néhány hasonló vidéki és fővárosi kezdeményezés után a gyógyszerész továbbképzést szervezetileg az Orvostovábbképző Intézet vette át.

Nyugat-dunántúli összefogással 1962 májusában Sopronban szerveztük meg – országosan először – a kéthetes, bennlakásos, ún. oktató gyógyszerészi tanfolyamot. Ezen olyan kollegák vettek részt, akik egyetemi hallgatók, gyógyszerész-jelöltek gyakorlati képzésével foglalkoznak. Ez a tanfolyam azóta is

évente megrendezésre kerül.

Emellett negyedévenként fél napos, konferenciás továbbképzéseket is szervezünk Sopron és környéke gyógyszerészei, valamint asszisztensei számára.

91b) 1972-ben megindult a szakgyógyszerészképzés. Lehetővé tette speciális ágazatokból a magasabb ismeretek elsajátítását, több munkakör ellátására. A hálózatban működő kollégák számára az Országos Szakképesítő Bizottság megbízásából Budapesten, Debrecenben, Szegeden és Sopronban folyik posztgraduális képzés.

c) Megyénk tudományos munkásságát két kiadványban is közzétettük. A soproni gyógyszerészek tudományos fokozatait, közleményeit, főbb előadásait az 1945–85-ös időszakból az alábbiakban foglaljuk össze:

Tudományok doktora értekezés	1
Kandidátusi értekezés	1
Egyetemi doktori értekezés	6
Szakkönyv helyi szerzőtől	8
Közlemény kísérletes munkáról	61
Egyéb szakirodalmi közlemény	48
Előadás külföldi konferenciákon	13
Előadás országos konferenciákon	80

A gyógyszerészeti tudományágak fejlesztésében az egyetemek, kutatóintézetek mellett jelentős szerepet játszik néhány vidéki bázis, ahol a személyi adottságok mellett sikerült a tárgyi feltételek megteremtése is. Sopron ebben kezdeményező volt és remélhető e vidéki centrum jellegének megtartása is.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / M. Kiss Pál: Mendlik Lajos kiállítása Sopronban

M. Kiss Pál: Mendlik Lajos kiállítása Sopronban

Szeretettel köszöntöm a Mendlik Lajos posztumusz kiállításán megjelent vendégeket, a kiállítás rendezőit, a művész kedves családja tagjait. Egy termékeny élet maradandó emlékei sorakoznak fel a látogatók előtt.

Komoly művészpálya útjelzőit láthatjuk.

A XX. század végének naturalista és nonfiguratív irányzatai s a gépszerkezetekkel hajtott, világító effektusokra beállított képek és szobrok kiállításai közepette, itt a festészet kiegyensúlyozott művészvilága fogad, ahogy Babits Mihály egyik vitájában kifejtette: „Modern az a művészet, amelyben az egész múlt benne rejlik és még egy kicsi.” Ezt a „még egy kicsit” adta hozzá Mendlik Lajos ahhoz, amit komoly tanulmányok alapján szerzett, s a mesterségbeli tudás tiszteletét. Hangos hírverés és tevékeny érdekszövetség nélkül nőtt jelentős mestereink sorába. Amikor röviddel ezelőtt kedve felesége lakásán képeiben gyönyörködtem, ugyanazt a bensőséges hangulatot éreztem, mint itt a kiállító helyiségben. Egyben Mendlik művészeti életútját is jelezték képei.

A Székesfehérvárt 1903-ban született mester több évtizeden át rajz- és művészettörténész tanár Budapesten, de komoly elfoglaltsága mellett is olaj- s főleg akvarellképeket alkot. Először is a Hollandiában élő nagybátyja, Mendlik Oszkár, jeles tengerfestő hatott rá. A Főiskolán Bosznai István, Edvi Illés és Lyka Károly [92a](#) kedves tanárai. 1926-tól rendszeresen résztvesz a Műcsarnok, a Nemzeti Szalon kiállításain, később a Rajzpedagógusok Stúdiójának is egyik alapító tagja. Tanulmányútjai Európán kívül Ausztráliáig terjednek. Életének igen fontos időszaka a háború utáni időben *Sopronban való tevékenysége* Horváth József, kiváló akvarellista társaságában, amiről akkori és későbbi soproni utcaképei is tanúskodnak. Már pályája kezdetén felismerte, hová tartozik, a természetet vallja legfőbb ihletőjének s alkotásain – ha áttételesen is – a táj művészi megjelenítését nyújtja. Az itt bemutatott néhány kitűnő akt ábrázolás, egy karakteres önarckép és lírai miniatűr naplójegyzetein kívül a tájképei uralkodnak e kiállításán is. Széchenyi István Naplójának alap gondolata jut eszembe: „Minden magasztos, nagy és nemes a természetben rejlik. Aki egészen egyszerűen az ő törvényei szerint cselekszik – minden dolgot, akármilyen fajtájú is legyen az, eléggé jól fog csinálni. Ehhez azonban visszahozhatatlanul hozzátartozik az elmélyülés, a kitartás, és a hűn maradás talentuma.”

Mendlik Lajos képei közvetlen természeti élményükkel hatnak. Ám ez a közvetlenség egyúttal rangjelző is, mert ez nem olyan egyszerű magától értetődő, komoly felkészültség előzi meg. A természeti motívum csupán alkalom arra, hogy a magában érlelt művészi mondanivalót kivetíthesse. Delacroix francia festő azon intelméhez híven, hogy „a természet csak szótár, amiből formálja a művész a mondatait.” A természet egyrészt tárgy a műveknek, de ugyanakkor gazdag érzelmi világ kifejezője is. A nagybányai művésztelép alapítójának, Hollósi Simonnak is idézhetjük híressé vált megállapítását: „a művésznek a természetből kell merítenie, de a szív edényével.” A táj sokféle hangulatot válthat ki a művészből: lehet szomorú és örömteli, zárkózott és bensőséges, fenséges és ünnepélyes, de lehet szerény és egyszerű is. Nem alaptalan az a felfogás, hogy nem csak az emberi karakterekre, hanem a természet jellegzetességeire is a művészek hívják fel figyelmünket.

Mendlik Lajos művészetében a szabad festés, majd az ennek nyomán kialakult friss színkultúra, a fény és levegő érzékelésének kifinomult gyakorlata, a táj lelke jellemzi festményeit. Nagy könnyedséggel festett akvarelljein páratelt levegő hatja át az atmoszférát, s leheletes fátyolt borít a tájra. Képein a színeknek külön nyelvezete, expresszív kifejező ereje van. A fénybe mártott színek mögött a művész világának szívdobogása lüktet. Önarcképe legalább annyira tükröz finomságot és érzékenységet, mint visszafogott indulatot s a jó megfigyelő észreveszi, hogy tájképei is ugyanerről vallanak, felszínükön üde fény játszik, legbelsejükben dráma kavarg. Víz és szikla, kő és föld, lomb és fa, fény és árnyék ellentétére épülnek. Végző soron a dinamizmus és statikusság feszülnek egymásnak. Vagy Kosztolányival szólva: „A gondolat visszafénye az érzés szivárványa.”

Alkotásain a kompozíció, a fény és színvilág az életet ünnepli, a lélekig ható kapcsolatot. Valóban művészetének legfőbb célja az volt, hogy képeiben öröme teljék a szemnek, a szívnek és az értelemnek. Így Mendlik Lajos képeit nem csak a mesterségbeli tudás, hanem a sajátos látásmód, az abból sugárzó hangulat egyéníti, teszi igazán műalkotássá. Soproni kiállítása bizonyítja, hogy törések, szakadékok nélkül is lehet teremteni értékes életművet, mely Rainer Maria Rilke szavaival élve: „Komoly, egész és igaz.”

(Mendlik Lajos kiállítása 1987. július 4–20-ig volt látható a Liszt Ferenc Művelődési Központban, a 30. Soproni Ünnepi Hetek keretében).

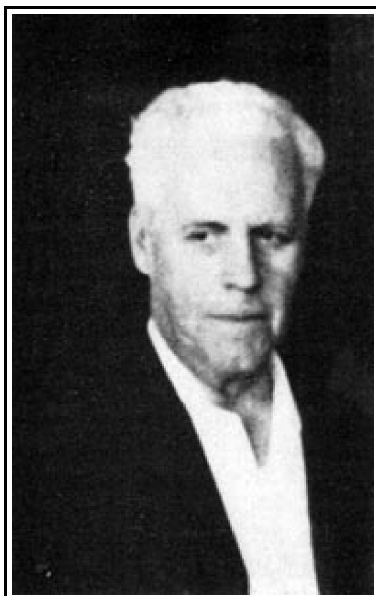
1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

93 MEGEMLÉKEZÉSEK

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Szakál Ernő: Dercsényi Dezső
(1910–1987)

Szakál Ernő: Dercsényi Dezső (1910–1987)

A Sopron tudományos életének sok tanítványt nevelő Csatkai Endre évtizedekkel ezelőtt zaklatott hangon felhívott telefonon, és érdeklődött, tudom-e, mikor temetik Dercsényi Dezsőt, Dedit.

Megdöbentett a hír, és a családjával Visegrádon szövődött baráti szálak indokoltá tették, hogy felhívjam

otthonát. Zavarba jöttem, amikor ő jelentkezett, és rekedtes hangján megkérdezte hívásom okát. – „Egy kósza hír szerint te már nem élsz” – közlésemre hangosan felnevetett, köszönve a jó hírt, mert hiszen akinek halálhírét költik, az sokáig él.

Kedves szólásával a régi epizódra bizonyára azt mondaná: „Si non è vero, ben trovato”.

E mondással emlékezetben Rómában vagyunk, az Accademia d’Ungheria ösztöndíjasainál és Gerevich Tibornál, aki mellett Dercsényi Dezső már mint „műemlékes” dolgozott, 1939-ben.

Amikor a nemzetközi elismerést jelentő Herder-díjat átvette, így nyilatkozott: „...a sors legnagyobb kegyének tartom, hogy azt csinálhatom, amit szeretek, amire fiatal fejjel az életemet szántam”.

Ötven éven, egy fél évszázadon át eszerint élt és munkálkodott.

Vácott született 1910. júl. 7-én, és apja nyomdájának légkörében, gyermekként gyűjthette magába azt a szemléletet, mely őt a kötelességszerűen, jól elvégzett munka örömeire nevelte, és személyes élményként egész életére magáévá tette a kivitelezésben résztvevő nyomdászok egyenrangú munkatársaként való megbecsülését, a kiváló szakmunkások szükségességét.

94 Miként apja bizonyára megválogatta és megbecsülte beosztottait, alkalmazottait; e vonatkozásban fia is követte példáját akkor, amikor Gerevich Tibor után reá hárult a műemlékvédelem irányításának és szervezésének feladata országos szinten.

Ő formált belőlem műemlékest, amikor megbíztak a Szent György templom súlyosan sérült stukkódíszjeinek helyreállításával, mint a „Mai magyar műemlékvédelem” című könyvében írja: „...helyi mestert kerestünk, aki szűkebb pátriája művészi anyagát nagyobb szeretettel restaurálja, mint egy idegen.”

Szorosabbra fűződtek a szálak, amikor az Országos Központ dolgozója lettem, sűrűn változó főhatósággal és minősítésekkel, szerte az országban tevékenykedve.

Munkatársai megválogatásában bizonyára több szempont érvényesült. Olyan emberek is a műemlékvédelem szolgálatába sodródtak segítségével, akik alól a személyi kultusz éveiben kihúzták a talajt. Dercsényinek széles volt a baráti köre, és bátorsága nagy. Felelősséget vállalt munkatársaiért.

Paradox jelenségekben nem volt hiány a műemlékvédelem úgynevezett hőskorában.

Amikor művezetőként Újmassán, Gerő László tervei alapján az őskohó helyreállítási munkáit vezettem, az adminisztrátorom átmenetileg – volt tanárom az Iparművészetin – Kampis Antal művészettörténész volt. Bélapátfalván a Külügyminisztériumból ide átváltott Koller László a munkások sztk-ügyeit intézte, bérelszámolt és könyvelt, szabadidejében pedig szakkönyveket fordított magyarra.

Dercsényi Dezső korán felismerte, hogy a műemlékvédelemnek saját kivitelező gárdára is szüksége van, mert az alkalmi megbízások épp úgy bizonytalanok, mint az akkori állami építőipar szemlélete volt.

Megalakultak a művezetőségek, majd az építésvezetőségek, és a központon belül a szakosztályok. Amikor a kőszobrászrestaurátor részleg megszervezésére, a Tudományos Osztály keretében, Entz Géza elvi irányítása mellett sor került, az Sopronban kapott helyet, és olyan kiváló – önállóságukat feladni kényszerült – szakemberek csatlakoztak hozzánk, mint a győri Birkmayer János és Kőfalvi Imre, akik nélkül Dercsényi visegrádi álmái nem realizálódhattak volna, mert az Anjouk és Mátyás díszkútjainak

töredékei nem maguktól álltak össze.

Közel negyven éven át lehettem barátja és társa, és soha nem csalódtam benne. Nem utasított, mindig csak irányt mutatott, és úgy vezetett rá egy-egy jelentős rekonstrukcióra, mint egy huszadik századi, az önálló gondolkodásra készítő Szókratész.

Arról soha nem nyilatkozott, hogy Vác, Budapest, Visegrád vagy Sopron áll-e közelebb szívéhez. Nem volt részrehajló e tekintetben sem; de hogy Sopront szerette, azt tettei tanúsítják.

Jelentős szerepe volt abban, hogy Sopronban alakult meg az első Tanácsi Műemléki Albizottság Mollay János segítségével, elkészült Sopron városképi vizsgálata Gerő László és Füredi Oszkár összesítésében; majd a felszabadulás utáni második topográfia kötet, „Sopron és környéke műemlékei” Csatkai Endrével, mely a Kossuth-díjhoz vezetett, méltán. A belváros védett területté nyilvánítása mellett számos értékes épületünk neki köszönheti mai létét, mert érvelései és szívóssága mindig megtalálta a partnereket, külön hitelek és szükséges szakembereket a legreménytelenebb körülmények között is. És nagyon örült a „Pro Urbe Sopron” kitüntetésnek, pedig ez csak egy volt a sok közül, melyekkel munkásságát elismerték, országszerte és hátárainkon túl.

Sokan félreismerték. Türelmességét közönynek, higgadtságát ridegségnek vélték. Tartózkodó fegyelmezettsége csak meghitt körben oldódott fel. Jellegzetes arcvonásai mögött egy mélyen rejtőző, mélyen érző ember magányossága lakozott.

95Bensőségesen kötődött családjához. Első alapvető tudományos könyvét Édesanyjának, életművének összesítő írását feleségének, jóban-rosszban hű társának ajánlotta.

Mit írhatok még ezek után róla? Számptalan élmény, öröm és keserűség volt közös utunkon, és e nekrológ csak jelzéseket, életútjának fényeit és árnyait érzékeltetheti. Meghalt 1987. jún. 22-én.

Nem ismertem hozzá hasonló embert.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Macher Frigyes írja: Városunk egyik nevezetessége a Caesar- vagy Zöld-ház. A főrendiház 1681. jún. 13-án e házban választotta nádorrá Esterházy Pált. Az eseményt a ház falán emléktábla örökíti meg: „Ez a ház volt az 1681. évi országgyűlés idején a főrendiház, amelyet akkor a pozsonyi példa szerint „Zöld-ház”-nak neveztek. Ebben választották meg Esterházy Pál herceget nádornak”. Az emléktábla elhelyezésekor a köztudatban Esterházy Pál valóban hercegként élt. 1681. jún. 13-án azonban Esterházy Pál még gróf volt, hercegi rangját csak az 1687. aug. 22-i pozsonyi országgyűlésen kapta. (A pozsonyi Zöld-ház, németül *Grünstübl*, nevét homlokzatának és szobái falának zöld színe után kapta). Jó lenne, ha egy felújításkor az emléktábla tévedését kijavítanák.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Ulreich József, Sopron város Tanácsa VB. elnökhelyettese, Sopron, Pf. 127.

Dr. Hiller István, az EFE Központi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Ruhmann Jenő okl. kohómérnök, nyugdíjas, Közp. Bányászati Múzeum, Sopron

Dr. Tóth Sándor egy. adjunktus, ELTE, Művészettörténeti Tanszék

Józsa Béla faipari mérnök, EFE, Építéstani tanszék

Dr. Eper Tivadar ny. osztályvezető főorvos, Sopron, Május 1. tér 49.

Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, Sopron, Kis János u. 1.

Dr. M. Kiss Pál műtörténész, 1113 Budapest, Elek u. 24.

Szakál Ernő szobrászművész-restaurátor, Sopron, Vörösmarty u. 10.

Dr. Macher Frigyes főmetallurgus, Közp. Bányászati Múzeum, Sopron

1988. XLII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Ulreich, Josef: Über die Ergebnisse des VI. Fünfjahrplanes der Stadt Ödenburg (1981–1985)

Hiller, Stefan: Widerstandspläne und Aktionen junger Ödenburger in den Jahren 1944–45

Ruhmann, Jenő: Der Krebsbach und Ödenburg vom 14. Jahrhundert bis heute

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Tóth, Alexander: Archäologische Angaben zur Geschichte des Vorderen und des Hinteren Tores in Ödenburg

Józsa, Béla: Erfahrungen in der Holzindustrie und das Ausbrennen der sog. Roten Schanze in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Eper, Theodor: Die Röntgenabteilung des Städtischen Spitals in Ödenburg von 1962 bis 1982

Nikolics, Karl: Aus der Geschichte der Pharmazie in Ödenburg (1945–1985)

Kulturelles Leben in Ödenburg

M. Kiss, Paul: Die Ausstellung von Ludwig Mendlik in Ödenburg

Nekrologe

Szakál, Ernst: Der Kunsthistoriker Desider Dercsényi (1910–1987)

Briefkasten

Unser Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Fitos Vilmos illegális neve: Lengyel Rezső (1913–) történelem–latin szakos okl. középiskolai tanár. Egyetemi évei alatt az Eötvös Kollégium bentlakó tagja. 1937-ben az újjászervezett Bartha Miklós Társaság főtitkára, 1938–1939-ig ügyvezető elnöke. 1938 márciusától 1944 januárjáig a Magyar Élet című folyóirat felelős szerkesztője. Ő vezette a Turul Szövetségen belül a népi írók felé tájékozódó, németellenes Turul-ellenzékét. 1942-től a Diákegységmozgalom országos vezetője, 1942 ősztől az egész egyetemi és főiskolai diákfront demokratizálásának és átszervezésének irányítására alakult Magyar Ifjúság Nagybizottságának elnöke. 1944-ben a legnagyobb diákellenállási szervezet: a Szabad Élet Diákmozgalom (SZÉD) országos vezetője (vö. Medvigy Endre: Sinka István szárszói útja. Adatok az életműhöz. Alföld, 1984, 12. 60–71). Valamint Kislexikon 1987.

2 (Megjegyzés - Popup)

Kiss Sándor a felszabadulás után a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt országgyűlési képviselője, a MADISZ elnöke, majd alelnöke 1945 májusáig (bővebben: A MADISZ. Bp., 1984, 54).

3 (Megjegyzés - Popup)

A fentiekkel kapcsolatban Zilahi József, az Erdészeti és Faipari Egyetem adjunktusa elmondta, hogy Szávuly Lajossal – mint volt osztálytársával – állandó kapcsolatot tartott fenn soproni egyetemista korában is, de Szávuly őt nem szervezte be az ellenállási csoportba. Zilahi József hallgató korában, a felszabadulás előtt is szerepet vállalt a haladó egyetemi diákmozgalmakban, majd a felszabadulás után is (vö. Hiller István: A magyar erdészeti és faipari felsőoktatás 30 éves története. 1945–1975. Klny. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményeiből, 1975, 2, 74–76; Szita Szabolcs: Az ifjúsági mozgalom kibontakozása Sopronban a felszabadulás után [1945–1948]. SSz. 1975, 49–52).

4 (Megjegyzés - Popup)

„...különösen Kolozsvárott, Szegeden, Pécsen és Sopronban alakultak erősebb ellenállási gócek. Sopronnal a kapcsolat mindvégig megmaradt” (Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok. Bp., 1983, 414); „...a vidéki egyetemi városokban, különösen Sopronban és Pécsen erős ellenállási gócek alakultak, melyek szabotálták a katonai behívásokat és bomlasztó tevékenységet folytattak” (M. Kiss Sándor–Vitányi Iván: A Magyar Diákok Szabadságfrontja. Bp., 1983, 213), uo. A SZÉD diákellenállási csoport igazolási kérelme.” (208–209).

5 (Megjegyzés - Popup)

M. Kiss–Vitányi i. m. 213, 224–235.

6 (Megjegyzés - Popup)

Fennmaradt egy budapesti, 1942. szeptember 9-i keltezésű tábori postai levelezőlap, melyet Fitos Vilmos írt Dr. Horváth Károlynak a 219/34. tábori postai számra. Ez mutatja a szervezkedés fonálát. Erre válaszolt Horváth Károly szept. 29-i lapjában: Kedves Vilmosom! Nagyon nagy örömmel olvastam lapodat. Bizony elég sokáig vártam rá. – Kedvességetek, hogy aggódtok értem nagyon köszönöm. Hála a jó istennek még mindig sértetlen vagyok. Ez pedig elég nagy szó ám öt hónapi elsővonalbeli frontélet után.

Pedig nem kerestem soha semminek sem a könnyebbik felét. Ez a hónap igen szépen sikerült számomra. 2-án a Kisezüst Vitézségi Éremmel és Hadoszt. parancsnoki dicsérettel, most pedig a Bronz Vitézségi Éremmel tüntettek ki. – Igen örülök, hogy ügyünk olyan jól áll. Csináljatok is ám rendet, amire mi hazamegyünk. Ha sikerül összehivatnotok rendkívüli követtábort, azt, ill. annak eredményét feltétlenül azonnal tudassátok. Érthetően kíváncsi vagyok minden fejleményre. Kedves Szüleidnek kézcsókomat, ill. üdvözetemet küldöm, Téged pedig sokszor öllelek: Karcsi. – Egy 1941. dec. 29-én Pécsről ugyancsak Fitos Vilmosnak, a Turul szövetség országos vezérének küldött lapja tanúsítja, hogy már ekkor résztvett a baloldali szervezkedésben. A Turulhoz lásd még: Sipos Gyula: Akkor voltunk fiatalok... Bp. 1981. 7–50.

7 (Megjegyzés - Popup)

A feljegyzés a Horváth-család birtokában van. A mozgalomról, ill. a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja röplapjairól lásd még: Hiller István–Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája. Különlenyomat a SSz. 1978–79. évi számaiból, 89–91. A Szabad Élet Diákmozgalom diákellenállási csoportjairól lásd: Fitos Vilmos felszólalása. Forrás, 1983. augusztus, 29–31; uő.: Tiltakozás a német megszállás ellen. Ifjúsági Szemle 1985./2, 8–11; uő.: A nép szolgálatában. Adalékok a diákegység-mozgalom történetéhez. I. h. 1986./6, 88–100; uő.: Szárszó után. Kritika 1983./11. 10–11; Szabó Jenő: Piros zászló-fehér zászló. In: Rapszódia két tételben. Győr, 1970, 77; Válla: Eltűnik a horogkeresztes lobogó a Stochitzky-ház előtt. Sopron az ellenállási mozgalomban. Új Sopron, 1946. jan. 27; Pfüj-pfüj-hajrá az „üvöltő sarkon”. Pillanatkép a Drang nach Süden soproni útvonaláról. Sopron az ellenállási mozgalomban. I. h. 1946. jan. 30; Agyrém volt-e csupán? 1944. március 19-e választ! Sopron az ellenállási mozgalomban. I. h. 1946. febr. 7; 1944. október 15; A Városháza kirablásától a Káptalanház kriptájáig. Sopron az ellenállási mozgalomban. I. h. 1946. márc. 20. Az ún. „Nyugat-magyarországi Partizánmozgalommal” kapcsolatosak az Új Sopron következő cikkei is: A Sopronban letartóztatott névsorát közli Erdős Aladár riportsorozata (1945. júl. 10, 11); Hogyan fogták el és gyilkolták meg Kőfaragó Lászlót? (1945. szept. 2); Isten hozta kedves Gadányi-Grossner Pál!... Mi most visszaütünk... Találkozni fog az Ellenállási Mozgalom fiataljaival: a vezetőkkel és a névtelennel, akik kockára tették a szabadságukat, mert szabadok akartak lenni (1945. dec. 16); 1944 június: A Magyar Front cselekvésre szólítja a nemzetet! Sopron az ellenállási mozgalomban (1946. febr. 27); „Sopronban is megalakul a Partizánszövetség”, „Mögöttük komoly ellenállási tevékenység van” (1946. márc. 7); „Sopron az ellenállási mozgalomban” (1946. márc. 20); „Nyilas terror Sopronban... Sopron az ellenállási mozgalomban” (1946. márc. 30); „Együttműködés a jugoszláv hazafiakkal. Sopron az ellenállási mozgalomban” (1946. ápr. 24); „Röpcédulák a Volksbund ellen! – Sopron az ellenállási mozgalomban” (1946. máj. 4); „Szervezkedik az érsekújvári tábor... – Sopron az ellenállási mozgalomban” (1946. máj. 11). – A Magyar Diákok Szabadságfrontjához vö. Javorniczky István: Magyar Diákok Szabadságfrontja. Kései emlékezés (Magyar Nemzet, 1984. nov. 17); Pintér István: Haladó egyetemi hallgatók mozgalma a szovjetellenes háború idején. In: A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon 1918–1945. Bp., 1978, 355–393; Györffy Sándor: A Szabad Diákfront. A Nemzeti Ellenállás Diákmozgalmának illegális lapja. 1944. Szeptember. Kritika, 1984. aug. 26, 28; Széchy András: Fiatalok az antifasiszta ellenállásban. Magyar Nemzet, 1984. nov. 16; Györffy Sándor: Felség ma nagy tettek várnak Önre! Budapest (című lap) 1984/11. sz. 12–14; Egyetemisták az ellenállási mozgalomban. M. Kiss Sándor–Vitányi Iván: A Magyar Diákok Szabadságfrontja (Tóth Pál Péter) (Alföld. 1984. 10, 84–87.). Az 1942. június 29.–július 5-i szárszói „Testvériség” konferencia résztvevőinek névsora megtalálható az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának Dokumentációs Gyűjteményében (Zilahi József ajándéka, aki maga is résztvett a konferencián). A névsorban szerepel Györffy Sándor és Csaba József is. A mozgalomról megjelent legújabb irodalomra vö. Kende István: Megjegyzések M. Kiss Sándor–Vitányi Iván: A Magyar Diákok Szabadságfrontja c.

könyvéhez. Párttörténeti Közlemények, 1985, 223–227; Egy kiállítás képei (A Magyar Diákok Szabadságfrontjáról...) Magyar Nemzet, 1985. okt. 29. (Kende cikkével Fitos nem ért egyet. Levélközlés!)

8 (Megjegyzés - Popup)

Fábján Lajos, a Közép-Dunavidéki Intéző Bizottság főtítkárának 1986. január 30-án kelt feljegyzése, illetve többszöri személyes megbeszélés alapján.

9 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Függetlenségi Fronthoz lásd: Magyar Front (MF), a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) címszavakat in: Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Bp., 1972, 325, 328. Bella Ernő Sopronban él, nyugdíjas, a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége tagja. Örülnék, ha cikkemhez írásban hozzászólna, kiegészítene, pontosítana vagy akár cáfolna. Ezt meg is ígérte.

10 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Freész Károly: Soproni sorsforduló. Igaz szó, 1985, 4/8–9.

11 (Megjegyzés - Popup)

Idézet Fábján Lajos feljegyzéséből.

12 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179.

13 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város erődítményei 1622-ben. Eredetije a Bécsi Katonai Levéltárban, fotókópiája a soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

14 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956².

15 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe, 14. sz. Soproni Hegység. M. kir. Állami Térképészet, dátum nélkül. M = 1:25 000.

16 (Megjegyzés - Popup)

Firbás Oszkár: A soproni hegyvidék forrásai. SSz. 1959, 325–344.

17 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe, 14. sz. Soproni Hegység. M. kir. Állami Térképészet, dátum nélkül. M = 1:25 000.

18 (Megjegyzés - Popup)

Sopron és környéke, rajzolta Kogutowicz Manó. M = 1:25 000. Dátum nélkül. Liszt Ferenc Múzeum.

19 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179.

20 (Megjegyzés - Popup)

Sopron és környéke, rajzolta Kogutowicz Manó. M = 1:25 000. Dátum nélkül. Liszt Ferenc Múzeum.

21 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe, 14. sz. Soproni Hegység. M. kir. Állami Térképészet, dátum nélkül. M = 1:25 000.

22 (Megjegyzés - Popup)

Firbás Oszkár: A soproni hegyvidék forrásai. SSz. 1959, 325–344.

23 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: Sopron csatornázása. SSz. 1964, 57–66.

24 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179.

25 (Megjegyzés - Popup)

Umgebung von Ödenburg. Nach einem von der Generalstabs-Abtheilung der k. k. III. Cavall. Trupp. Divis. erhaltenen Originale im k. k. militärisch geographischen Institut photolithographirt.

26 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe, 14. sz. Soproni Hegység. M. kir. Állami Térképészet, dátum nélkül. M = 1:25 000

27 (Megjegyzés - Popup)

Umgebung von Ödenburg. Nach einem von der Generalstabs-Abtheilung der k. k. III. Cavall. Trupp. Divis. erhaltenen Originale im k. k. militärisch geographischen Institut photolithographirt.

28 (Megjegyzés - Popup)

Gábor-Horváth: A haditérképek históriája. Budapest, 1979.

29 (Megjegyzés - Popup)

Sopron és környéke, rajzolta Kogutowicz Manó. M = 1:25 000. Dátum nélkül. Liszt Ferenc Múzeum.

30 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe, 14. sz. Soproni Hegység. M. kir. Állami Térképészet, dátum nélkül. M = 1:25 000.

31 (Megjegyzés - Popup)

Plan von Oedenburg. Kézi bejegyzés: 1885. Liszt Ferenc Múzeum.

32 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179.

33 (Megjegyzés - Popup)

Molnár József: A százéves soproni Gázgyár története, SSz. 1967, 30.

34 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914). SSz. 1985, 119.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az előbbi két közleményben némi ellentmondás is van. Molnár szerint Hasenauer (és a városvezetőség) a Gázmű javasolt helyét a várostól DK-re jelölte meg, mint olyan helyet, amely az uralkodó légáramlás körülményei miatt nem szennyezi a város levegőjét. Ez a hely valahol a Kőszegi út és a vasútpálya kereszteződésének környékén lett volna. Horváth a vasúti keresztezés helyét tanulmányában és rajzában a Kossuth u. és Baross u. elágazásában jelölte meg. Szerintem Molnár értelmezését kell helyesnek tekinteni. A telepítési helybe a Helytartó Tanács is beleszólt és a Kőszegi úti megoldást pártolta.

36 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179.

37 (Megjegyzés - Popup)

Ezt a medervezetést látszik bizonyítani a Boronkai „Sopron parkosításának története” c. tanulmányában (SSz. 1969, 147) megjelent 1. kép is, amely az Erzsébet-kertet az 1856-os állapotnak megfelelően mutatja, és a Raffensperger-kertészeti telkét 1411. hrsz.-mal jelzi.

38 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1943, 149.

39 (Megjegyzés - Popup)

Fabiny Tibor: A Soproni Evangélikus Líceum története (1557–1908). Budapest, 1986.

40 (Megjegyzés - Popup)

Umgebung von Ödenburg. Nach einem von der Generalstabs-Abtheilung der k. k. III. Cavall. Trupp. Divis. erhaltenen Originale im k. k. militärisch geographischen Institut photolithographirt.

41 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179.

42 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Führer durch Sopron und die ungarischen Alpen. Sopron, 1912.

43 (Megjegyzés - Popup)

Nincsen szoros összefüggésben a Rák-patakkaal, csak a környékével, s idáig – tudomásom szerint – írásban nem jelent meg közlemény róla, ezért a történelem miatt ide kívánkozik a következő lábjegyzet: a Jókai utca közepén, a páratlan oldal és a mesterséges patakmeder között, valamikor szükségtemetőt létesítettek.

1936-ban bukkantunk egy házalapozás közben ennek a temetőnek a nyomaira. A földmunkák alkalmával 60 cm mélységben csontvázak kerültek elő, merőlegesen az utca irányára. A koponyacsontokban levő fogak alapján megállapítható volt, hogy a halottakat kb. 100 évvel korábban földelték el, ruhátlanul és minden kísérőtárgy nélkül. Férfi, női és gyermek csontvázak vegyesen kerültek elő. Az elrendelt hatósági vizsgálat megállapítása szerint az 1831-es kolerajárvány áldozatai voltak itt eltemetve. Az előkerült maradványokat 50 m-rel távolabb akkor újra elföldeltük a mesterséges patakmeder közelében. Lehet, hogy a második temetés mélysége nem volt elegendő: a megbolygatott csontokra az 50-es években játékos gyermekek rábukkantak, s leleteik akkor újabb belügyi vizsgálatra adtak okot. A nyilvánvaló eredet miatt az illetékes szervek lezárták az újabb vizsgálatot, de ezzel is megerősítették a 30 évvel korábbi szakértői véleményt, amely szerint ez a 130 esztendővel előbbi ligetes terület akkor szükségtemetőként szolgálhatott.

44 (Megjegyzés - Popup)

Rövid jelentések: Archeológiai Értesítő 1967 (94) 223, 235; 1968 (95) 141; 1969 (96) 104; 1970 (97) 321.

45 (Megjegyzés - Popup)

L. Kissné-Nagypál J.: Sopron városfalairól. Magyar Műemlékvédelem 1973–1974. Bp., 1977, 115–116.

46 (Megjegyzés - Popup)

Holl I.: Sopron középkori városfalai. IV. Archaeológiai Értesítő 100 (1973) 180–206 (alább: Holl 1973).
L. még K. Sz. Póczy: Die Anfänge der Urbanisation in Scarbantia. Acta Archeologica XXIII. (1971) 98, 99.

47 (Megjegyzés - Popup)

Az alaprajz Holl 1973 18. képe nyomán készült. Közölt fényképek az alábbiakhoz: uo. 4–6., 12–15.; Póczy i. m. 4–6. (Póczynál a 3. kép a Városház utcában feltárt útrészt ábrázol!)

48 (Megjegyzés - Popup)

A múzeumépület keleti pengepillérének alapozásánál nemcsak korai római gödrök kerültek elő (l. Póczy i. m. 97), hanem török alapfal nyomai is. Az átvágott alapfalrészlet valószínűleg a toronyhoz tartozott. Alaprajzi felvételre tudtommal nem került sor. A tornyok északi végének helye a múzeumépületben talán még ma is meghatározható lenne.

49 (Megjegyzés - Popup)

E szerkezethez l. P. Tomka: Erforschung der Gespanschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron. Acta Archeologica XXVIII. (1976) 394 és 3. kép; Tomka P.: A soproni vörös sánc kutatása. Magyar Műemlékvédelem 1973–1974. Bp., 1977, 76–77. és 79., 84., 88., 90–92. kép (alább: Tomka 1976 és

1977). L. még Kissné Nagypál i. m. 118. kép.

50 (Megjegyzés - Popup)

Fényképfelvételek: OMF Fényképtár 84.105–110. sz. negatívok. Ezeket 1967. végén leltározták. A kutat 1972-ben Gömöri János is feltárta és felmérte. L. LFM Rég. Adattár 422., 449. sz.

51 (Megjegyzés - Popup)

Holl 1973 190–206.

52 (Megjegyzés - Popup)

Holl 1973 182–1983 és 2. kép.

53 (Megjegyzés - Popup)

A képek negatívjai: OMF Fényképtár 84.111., 84.113. sz. (Vö. 7. jegyzet)

54 (Megjegyzés - Popup)

A már kitermelt földet az Újteleki utca mögött vásárcsarnok céljára feltöltés alatt álló területre hordták. Itt megkíséreltem a kidobott vasmaradványokat a jellegzetes fehér anyag alapján jól azonosítható törmelékhalmbokból összegyűjteni, ami részben sikerült is. A munkások hosszabb vastárgyat is emlegettek, ilyen azonban nem került elő.

55 (Megjegyzés - Popup)

A munka végén itt a fehéres konglomerátum aljából egy kb. 70×25 cm-es csíkot a hozzá tapadó vaslemezmaradványokkal együtt leválasztottam. A darabot, bár szélei már ekkor töredezték, sikerült egyben elcsomagolni. A későbbi mozzgatások folyamán a töredék (amely a budapesti központi restaurátorműhelybe került) apró részekre esett szét.

56 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Holl 1973 18. kép támfalon kívüli szintadatát (a különböző alappontok miatt méréseink csak hozzávetőleg viszonyíthatók egymáshoz).

57 (Megjegyzés - Popup)

Ilyesmit Tomka (1976 és 1977) nem említ. Magam viszont a Városház utcában, ahol a sáncból csak vékony réteg maradt, e besárgulásokat a legelső égett gerendák környékén, de a földmű talpszintje alatt, rendszeresen észleltem.

58 (Megjegyzés - Popup)

Ezen az oldalon a vaslemezeket a helyükön hagytam, mert a további építési munkát bolygatásuk nélkül is el lehetett végezni. A falvég és környéke a múzeumépületben ma is hozzáférhető.

59 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Holl 1973 205: 45. jegyzet. A nyílcsúcs egy része restaurálás után szétesett.

60 (Megjegyzés - Popup)

Sajnos, e leletről nem készítettem rögtön a kivétel után megfelelő rajzokat és fényképeket. A tárgy egyben került elő, de már a soproni raktárban kettétört. Utóbb Budapesten még rongáltabban láttam. Ez és a többi Budapestre szállított vas (vö. 11. és 12. jegyzet) tudtommal mindmáig restaurálatlan.

61 (Megjegyzés - Popup)

„Erat enim ante introitum portae illius profundum specus longitudinis non parvae, ita tenebrosus, quod is qui foris et intus erat non videri, sed audiri ab altero possit.” Monumenta Germaniae Historica ...Scriptorum tomi XV. pars II. Hannover, 1888 (reprint Stuttgart–New York, 1963), 706–707. Az adat a Cholinum nevű pogány porosz (nyilván pomerániai) városra vonatkozik.

62 (Megjegyzés - Popup)

A sánc égéséről: Tomka 1976 397 és 1977 77–78. A kapu elzáródását ehhez kapcsolta már Holl is (vö. 16. jegyzet). A köves konglomerátum nem világos eredetű, de utalhat sietős tömkedésre is. A Városház utcában mindenestre hasonló (bár kevésbé kemény), összeégett, köves sáv húzódott a sánc belső szélén. E sávban csak a legelső sáncgerendáknak az előző felszínbe mélyedő nyomai jelentkeztek. Elképzelhető, hogy a kötömeget sérült sáncszakasz pótlására halmozták fel a még izzó mag előtt. Szerintem az sem lehetetlen, hogy a Templom u. 14. telkén feltárt „szürke”, nem kiégett sánccsész is javításból ered (l. Tomka 1976 3.; 1977 69–72, 76–77 és 83–84., 88–89. kép)

63 (Megjegyzés - Popup)

Holl I.: Sopron középkori városfalai. Jelentés az 1961–64. évi ásátásokról. Archeológiai Értesítő 94 (1967) 155–183 (alább: Holl 1967). A kapuról: 162–165.

64 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Holl 1967 2. kép. Az alaprajzon az elülső falnál a házak homlokzatvonalát saját méréseimnek megfelelően korrigáltam.

65 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Holl 1967 164–165. Az alapozási kiugrás az árok szintjével állhatott kapcsolatban. A külső városfalról felvett metszetek különféle képet mutatnak: l. Holl 1967 174 és 13. kép; Holl I.: Sopron középkori városfalai. I. Archeológiai Értesítő 95 (1968) 197–198 és 12. kép. Megjegyzendő, hogy a Belváros 1597-ben készült alaprajzán a Hátsókapu tornya kettős előépítménnyel jelenik meg (l. Kissné Nagypál i. m. 96. kép).

66 (Megjegyzés - Popup)

A toronyalj belsejében a kifelé lejtő járósinttől fülkék indultak (l. Holl 1967 11. kép). Ezeknek a falmaradványokon nem látszott nyomuk. Így a déli fal elülső végét koronázó csonka kváderek sem tekinthetők felmenő elemeknek. A kapu küszöbszintje ezek –50 cm körüli ép felülete táján lehetett.

67 (Megjegyzés - Popup)

Póczy közöletlen lelete (kiállítva az Előkapu múzeumépületében) tudtommal a vakolt fal feltételezhető nyugati párjával volt kapcsolatban.

68 (Megjegyzés - Popup)

Ókori mindenestre a vakolt falas kapu szintjénél jóval feljebb emelkedő harántfal nem lehetett. A római fal tehát a Hátsókapu térségében ismeretlen. E fal és a középkoriak összefüggéséhez a Hátsókapu 2. telkén: Holl 1967 160 és 3. kép.

69 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Póczy K.: Scarbantia városfalainak korhatározása. *Archaeológiai Értesítő* 94 (1967) 147; 1. a 22. jegyzetben említett alaprajzot is. Vö. 25. jegyzet.

70 (Megjegyzés - Popup)

Tomka P.: A soproni vörös sánc kutatása. *Magyar Műemlékvédelem 1973–74. Bp., 1977, 65–86.*

71 (Megjegyzés - Popup)

Józsa A.–Nikolics Károly (szerk.): *A Győr-Sopron Megyei Tanács Gyógyszerészeti Központja 25 éve 1950–1975.* Győr, 1975; Dávid Lajos (szerk.): *A soproni múzeum Gyógyszerészeti Gyűjteménye.* A Győr-Sopron Megyei Múzeumi Szervezet Kiadványai 4. sz. Győr, 1968. A Győr-Sopron Megyei Tanács Gyógyszertári Központja és a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Győr-Sopron Megyei Szervezete tudományos munkássága 1950–1980. Sopron, 1980; Nikolics Károly: *Soproni Patikamúzeum. Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 106. sz. Bp., 1982;* Domonkos Ottó: *Százéves a soproni múzeum (1867–1967).* Arrabona 1968; Kocsis Botond: *A Soproni Patikamúzeum könyvei. Gyógyszerészet 14 (1970), 105;* Pröhle Jenő–Nikolics Károly: *A soproni Berzsényi Gimnázium (volt Evangélikus Líceum) könyvtárának orvos-gyógyszerésztörténeti anyaga, II. Gyógyszerésztörténeti Konferencia.* Győr, 1971.

72 (Megjegyzés - Popup)

Koritsánszky Ottó: *Régi magyar gyógyszertárak.* *Gyógyszerészeti Hetilap* 1907; Házi Jenő: *Adatok a soproni gyógyszerészek és gyógyszertárak múltjából.* Sopron, 1932.